

عرفان

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی
جوزا ۱۳۹۶ هجری شمسی

- نقد ادبی و ویژه گیهای آن
- خانواده و اجتماعی شدن
- په روغتیا باندې...

زده کړې په علمي بڼه اغېزناکه پایلې له ځان سره لري

د پوهنې وزارت
د نشراتو او اطلاعاتو ریاست
کابل - افغانستان

عرفان

د پوهنې وزارت

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

جوزا ۱۳۹۶ هجری شمسی

Erfan

Research, Cultural & Social Magazine

Month: June - July 2017

توجه جدی به آموزش و پرورش اطفال و جوانان، نیاز مبرم یک جامعه پیشرفته محسوب می گردد

Directorate of Publication & Information
Ministry of Education
Islamic Republic of Afghanistan

E-mail: magazineerfan@gmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مسوول مدير

محمد ابراهيم ستانكزي

مهتمم: صادق سپين غر

كتنپلاوي

محمد كبير حقل

معراج زماني

استاد گل رحمان رحمان

سر محقق محمد قسيم باور

سر محقق محمد آصف گلزاد

د سرمؤلف مرستيال عنايت الله عادل

محمد اکرم وفادار

عبد الصبور غفراني

محمد نسيم عياد

محمد اکبر خالد

علمي مشاور

سيد احمد اشرفی

خبريال

عبدالواسع سعادت

انځور

محمد ادریس نوري

کمپوز چارې

احمد شعیب ورسجی

ډیزاین

بريالی رحمانزی

د دفتر شميره

۰۷۲۹۸۱۹۰۳۵

د عرفان مجله د مطالبو په اړه پدېت کې خپلواکه ده، راغلې ليکنې له عرفان سره پاتې کېږي.
د عرفان مجله د ليکوال د ليکنې ننگه نه کوي، هر ليکوال ته ښايي،
چې د خپلې ليکنې ننگه په خپله وکړي

د پوهنې وزارت

خبرنيزه، ادبي، ښوونيزه، روزنيزه او ټولنيزه مجله

غبرگولي ۱۳۹۲ هجري لمريز کال

سر مقاله:

ځوانان بايد اسلامي روحیه ټينگه کړي

روژې مبارکې مياشتې ته لوړ مقام ورکړی دی، د اسلام په تاريخ کې د روژې په مياشت کې ډير ستر، ستر کارونه ترسره شوي دي، چې يوله هغو څخه د اسلام پر سترلارښود جناب کریم حضرت محمد صله الله عليه وسلم باندې د جبرائیل په وسيله د قران کریم نزول دی، پدې اساس نوموړې مياشتې ته د قران د نزول مياشت هم وايي، د روژې په مبارکې مياشت کې الله تعالی خپلو مسلمانانو ته د داسې يوې شپې د راتگ زېږی ورکوي چې د هغې شپې عبادت د زړو مياشتو له عباداتو څخه غوره او بهتر دی چې هغې ته د قدر شپه ويل کېږي. ديني عالمان وايي: چې د يو مسلمان لپاره په کال کې د رمضان د مياشتې راتگ د الله تعالی لخوا يوه خاصه پيرزوينه ده،

روژه د اسلام په پنځو اساسي رکنونو کې دريم رکن گڼل کېږي. چې په هر نارينه او ښځينه مسلمان، عاقل او بالغ باندې په کال کې يوه مياشت فرض شوې ده. او که څوک ترې منکرېږي کافر گڼل کېږي. روژه په لغت کې منع کېدو (ځان ساتلو) ته وايي او په اصطلاح کې د ځان ساتل دي له خوراک، څښاک او جماع څخه د سهار د سپیدو له چاودیدو څخه پيل بيا د لمر تر لوبدو پورې دوام لري. روژه مسلمانانو ته ډيرې گټې لري. د اسلام مقدس دين چې مسلمانانو ته په کوم شي امر او تاکيد کړی دی په هغه کې مسلمانانو ته ډيرې گټې نغښتې دي، د ديني علماؤ تر څنگ ساينسي علماؤ د روژې د گټو په اړه ډيرې ليکنې او تجربې ترسره کړې دي. د اسلام دين د

ځکه چې الله تعالی په دغه میاشت کې د جهنم دروازې او شیطانان ترې او مسلمان ته وایي: ای بنده! زما او امر پرځای کړه او زمانه یې وغواړه، هر مسلمان ته پکار ده چې د رمضان له میاشتې څخه پوره، پوره گټه ترلاسه کړي، د عباداتو ترڅنګ د خپل مال څخه هم بیوزلو ته ډکاتونه، خیراتونه ورکړي، د ناروغانو پوښتنه وکړي، د مشرانو احترام او پرکشرانو شفقت وکړي او کوبښ وکړي چې خپل ځانونه په نبوي اخلاقو سمبال کړي.

ټولونکو او د کورنۍ مشرانو ته پکار ده چې په مکرر ډول سره خپل زده کوونکي او کشران خپلو مسوولیتونو ته ځیر کړي د روژې مبارکې میاشتې او نورو اسلامي احکامو په فضیلتونو او گټو باندې یې د پوه کړي او دې ته یې وهڅوي چې د اسلام ټول او امر پر خپل ځان عملي او لازمي وگرځوي، خپل ځانونه د رسول الله صله علیه وسلم په نبوي اخلاقو ښایسته کړي، د عصري علومو ترڅنګ په دیني

علومو هم ځانونه پوه کړي، ترڅو په راتلونکې کې یوه اسلامي او پرمخ تللې ټولنه ولرو. ځوانان هم باید خپلو مسوولیتونو ته متوجه شي، خپل اعمال او کردار د الله تعالی له قانون سره په ټکر کې رانه ولي، ځوانان باید پدې پوه شي چې د مسلمان لپاره دنیا یو ضرورت دی ترڅو خپل ځانونه مقصد ته چې (عقبی) ده ورسوي، په دنیا کې باید داسې اعمال ترسره کړي چې هغه الله تعالی او د هغه رسول الله ته شایسته وي، تل کوبښ وکړي چې داسې لارې چارې پیدا کړي ترڅو د الله تعالی بنده گانو ته د خدمت مصدر شي او مسلمانانو ته گټه ورسوي او دا هر څه خاص د الله تعالی د رضا د حاصلولو لپاره وکړي، تل زیار وباسي او د خپل هېواد او ټولنې د ترقۍ او سوکالۍ لپاره شپه ورځ کار وکړي، کومې ستونزې او ناخوالې چې مو هېواد ته متوجه دي د امکان تر حده ورته د پای ټکی کیږدي.

خشونت علیه کودکان و پیامد های روانی – اجتماعی آن

قسمت دوم:

- ممکن است یک پدر و مادر افسرده، شیطننت های طبیعی و معمولی فرزند را نافرمانی و بی ادبی تلقی نمایند و بلاخره او را به دلیل بی حوصلگی خودشان مورد ضرب و شتم قرار بدهند، افسردگی والدین جرم و جنایت نیست بلکه یک بیماری روانی و یا عدم آگاهی قابل درمان است که درمان آن سبب ناجی والدین و طفل خواهد شد. بنابراین اگر عواقب خشونت جسمانی بر شمرده شود صدها کتاب و مقاله هم بسنده نخواهد بود و فقط ذکر نکاتی مانند: ایجاد افسردگی، فرار از مکتب و منزل، روی آوردن به فحشا و اعتیاد، شکست های شغلی در سنین بالاتر و بالاخص در جوانی، ارتکاب جرایم و اعمال ضد اجتماعی و خلاف قانون به عنوان مشتی از نمونه خروار قابل ذکر اند. (۸: اینترنت)

حیات انسان، مملو از عواطف گوناگون می باشد، عواطفی که در زندگی افراد اثر خارق العاده و عمیقی دارند و در بروز رفتارها و عکس العمل های مختلف در شخص مؤثر می باشند. حالات عاطفی در کودکان با بزرگسالان تفاوت های زیادی دارد، ارزیابی و شناخت تفاوت بین عواطف کودکان و بزرگسالان، مثمر ثمر است. شناخت تفاوتها، این امکان را می دهد که بتوان به پرورش و توسعه عواطف مثبت در کودکان پرداخت و از بروز عواطف منفی و مخرب، با تربیت و آموزش جلوگیری به عمل آورد. باید به موضوع اساسی پرورش عاطفی کودک، توجه وافر مبذول داشت تا سعادت و سلامتی کودک تأمین شود.

رفتار های عاطفی زشت در کودکان از ۷ ماهگی به بعد ظاهر می شوند و با گریه و بی قراری کودک نمود پیدا می کنند. این رفتارها در کودکان، بیشتر به خاطر تأمین نشدن احتیاجات اساسی و روانی آنها ایجاد می شوند. ابتداء این رفتارهای نامطلوب با عصب کردن و کش کردن و دور انداختن اشیاء، همچنان با بی قراری و گریه کردن ممتد بروز کرده و با رشد کودک تغییر شکل یافته و به

صورت های مانند پرخاشگری، طرد دیگران، نزاع و ... بازتاب می یابد. کودک هرچه آزرده گی اش بر مبنای خشونت دیگران علیه وی بیشتر باشد، رفتار نامطلوب آن نسبت به عامل خشونت بیشتر می باشد. چون در دوران خورده سالی، کودک بیشتر از مادر خود تقلید می کند، اگر مادر عملاً به کودک نشان دهد که چگونه رفتار های زشت و ناهنجار خود را در مقابل محرک های خشم آور، از خود آرامش و خویشتن داری نشان دهد و با خشونت مبارزه کند، کودک آرام آرام با تقلید از مادر، روش صحیح غلبه بر خشونت را یاد گرفته و در هنگام رفتار زشت، خونسردی خود را حفظ می کند. (۱۱): (۲۲۱-۲۲۲)

در تعریف خشونت خانوادگی می توان گفت، خشونت خانگی خشونتی است که در محیط خصوصی خانواده به وقوع می پیوندد و عمیقاً میان افرادی رخ می دهد که به سبب صمیمیت، ارتباط خونی یا قانونی به یکدیگر پیوند خورده اند. همچنین براساس تعریفی دیگر، خشونت خانوادگی مراقبت سایر اعضای خانواده با بکارگیری زور و اعمال رفتارهایی است که از نظر جسمی، جنسی و روانی خشونت آمیز هستند. در واقع خانه بهترین و در عین حال خطرناکترین مکان در جامعه امروزی برای کودکان به حساب می آید. خشونت در محیط های خانوادگی اساساً یک قلمرو مردانه است. می توانیم خشونت خانوادگی را تجاوز فیزیکی توسط یک عضو خانواده علیه عضو یا اعضای دیگر صورت می گیرد، تعریف کنیم. مطالعات نشان می دهند که اهداف اصلی مورد تجاوز فیزیکی در محیط خانواده، کودکان به ویژه کودکان خورده سال هستند که زیر سن شش سال را تشکیل می دهند. (۱۰: ۴۴۹)

تأثیرات خشونت و بد رفتاری های پدر و مادر علیه کودکان، از نسلی به نسل دیگر انتقال می یابد. افرادی که خودشان در دوران کودکی مورد اذیت و آزار اطرافیان خانواده شان و سایر محیط های اجتماعی قرار گرفته اند، به احتمال زیاد همین رفتارها را به فرزندان شان منتقل می کنند. خشونت نسبت به کودک به دو گروه تقسیم می شود:

(الف) خشونت های روانی، مثل محرومیت های عاطفی، تهدید، شرمندگی کردن، تمسخر، بی توجهی به نیازهای روانی و جسمی کودک، ناسزاگویی، تحقیر و....

(ب) خشونت های بدنی، مثل کتک زدن، پرتاب کردن، سوزاندن، ضربه زدن توسط اشیا و.... کودکان و نوجوانانی که مورد بی مهری و محرومیت های عاطفی قرار می گیرند، رفتارهای مخالفت آمیزتر، مقاومت کننده تر، خشن تر و پرخاشجویانه تری از خود بروز می دهند. تنها پيامی که خشونت های بدنی برای کودک دارد این است که پدر و مادر هیچ علاقه ای به نیازها و خواسته های او ندارند و از این که جثه بزرگ تر و قدرت بیشتر از کودک دارند، نهایت سوء استفاده را می کنند و او را با اعمال زشت و خشن مورد سرکوب و ایذا قرار می دهند. کودک یا نوجوان نیز

در این بین درمی یابد، کسانی را که با علاقه دوست دارد و به آنها اعتماد کامل کرده است، موجب غم، ناراحتی و آزار او می شوند.

والدین بدرفتار و خشن دارای مزاج تند، عصبی و پرخاشگر هستند و بیشتر از آن که رفتارهای سازنده و مثبت از خود نشان دهند، درگفتار و اعمال شان انتقاد، تهدید و خشونت دیده می شود. زمانی که فرزندان این والدین تحت فشارهای روانی شدید قرار می گیرند و شروع به گریه و بی تابی می کنند، به جای آن که مورد محبت و نوازش واقع شوند، مواجه به اذیت و واکنش های تند آنها واقع می شوند. این گونه فشارهای عصبی بر کودک موجب شب ادراری، هراس، رفتارهای ضداجتماعی، عدم نظم و انضباط در آنها دیده می شود و به نوعی آنها را به سمت اذیت و آزار همصنفان و دوستان شان هدایت می کند. ادامه این روند منجر به انحطاط اخلاقی و پیامدهای منفی مثل ارتکاب جرایم، دود کردن سگرت، اعتیاد، مصرف مواد مخدر و... در آینده خواهد شد. تحقیقات نشان می دهند کسانی که بیش از (۴) حادثه بد رفتاری و آزار را در کودکی تجربه کرده اند، (۱۲) برابر بیشتر با خطر اعتیاد به مواد مخدر، الککل و... روبه رو هستند. (۱۱: اینترنت)

محیط خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی، تاریخی و مکان سپری نمودن زندگی خانوادگی نقش بسیار مهمی در روند سعادت و شقاوت کلیت حیات انسانی بازی می کند، بررسی های بسیار در این زمینه و مطالعات و پژوهش های بیشتر گواهی صادق و راستین بر اهمیت این قضیه می باشد. به هر صورت از جمله مواردی که تا آخر عمر روی فرد تأثیر می گذارد اعمال خشونت آمیز علیه وی در دوران کودکی که باعث آسیب های جدی عاطفی و روانی بر وی می شود. صندوق حمایت از کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف) هشدار داده که سوء استفاده های جنسی و خشونت فیزیکی توسط افراد خانواده، معلم یا دوستان علیه کودکان در سراسر جهان به شکلی نگران کننده اعمال می شود.

تحقیقات نشان داده است که در جوامع بدوی یا در جوامعی که قوانین عرفی حول محور « زور » مستقر شده و منطق در آن کاربرد کمتری دارد، خشونت سخت ترین و کم هزینه ترین و در عین حال بدترین واکنش موجود در برابر کودکان است. خشونت علیه کودکان در خانواده گاهی تبلور ترس و دلهره است، زیرا فرزندی که از کودکی فقط آموخته اند که به همه درخواست های والدین و سایر بزرگترهای موجود در محیط های اجتماعی پاسخ «بلی» بدهند، و اگر جواب «نه» بگویند در معرض خشونت قرار می گیرند، در بزرگسالی احتمال اینکه هرگاه به پاسخ های شان جواب «نه» داده شود، به گمان اغلب که از ابزار خشونت استفاده کنند بیشتر است. همان طور فرزندان خانواده های پدرسالار، غالباً خشونت گرا هستند. اگر می خواهیم جامعه صالح آمیز داشته باشیم باید در قدم نخست، به خاطر کاهش خشونت علیه کودکان، در برابر روش های خشونت آمیز در محیط خانواده و محل زیست، مکتب و سایر محیط های اجتماعی مبارزه کنیم، زیرا امروز متداولترین خشونت موجود

در سطح جوامع انسانی، خشونت در خانواده است که در مراحل بعدی این خشونت خانوادگی علیه کودکان به جامعه سرایت می کند. متأسفانه در کشور ما پدیده خشونت خانوادگی در قیاس با پاره‌ای از کشورها بیشتر اتفاق می افتد، اما به هر حال واقعیت تلخی است که وجود دارد و عواملی نظیر بی پناهی اعضای آزار دیده، ترس و شرم اعضای خانواده در بیان آزار، کاستی های قانونی، بی توجهی نهادهای حمایتی و سایر عوامل دیگر در گسترش این امر دخیل هستند.

طبیعی است که خانواده نقش قابل ملاحظه ای در شکل گیری شخصیت و رفتار کودک دارد. اگر محیط خانواده گرم و دوستانه باشد والدین و سایر اعضای خانواده، دارای روابط خوب و صمیمانه باشند، در چنین خانواده ها معمولاً کودکانی سالم، با شخصیت مثبت و فعال پرورش می یابند که بازتاب عشق و علاقه خانوادگی را به صورت کار و کمک به دیگران نشان می دهند. برعکس، خانواده از هم پاشیده و زندگی در محیط های نامطلوب و منحرف کننده، عدم مراقبت دقیق والدین و بی توجهی آنها به امر تعلیم و تربیت فرزندان شان، اساس ناهنجاری ها را در رفتار کودک پایه گذاری می نماید که چنین وضعیت کودکان در نوجوانی توأم با رفتارهای خشن با شدت و حدت خود ظاهر می گردد. مطالعات طولانی نشان داده است که اکثر رفتارهای ضد اجتماعی فرزندان وجود عواملی مانند: محرومیت از عواطف مادرانه، عزت نفس پایین، عدم نظارت والدین بر رفتار کودک، ناهماهنگی در داخل خانواده، رفتار های ناهنجار پدر و غیره به فرزندان سرایت نموده و در بزرگسالی قابل پیش بینی است. حضور و وجود والدین در نهاد خانواده و رفتار های شان به صورت یکسان مورد نیاز فرزندان می باشد، وجود و عدم آنها در انتقال پذیری هنجارها و کجروی های فرزندان نقش بسزای را بازی می کنند. در این باره روان شناسان و روانکاوان بر روابط مادر و پدر و فرزندان اهمیت بسیار قائلند و می گویند که هر چند مهم ترین عامل جرایم جوانان محرومیت از داشتن مادر است؛ ولی در پژوهشی که توسط رابرت اندری (۱۹۶۰) به عمل آمده نکته جالب این است که روابط پسر با پدرش نیز به همان اندازه و پیمانه مادر در رشد و تکامل شخصیت او مهم است.

خشونت در خانه انواع و اقسام متعددی را شامل می شود و به اعتبار نوع و یا شخص قابل تقسیم بندی می باشد، اقسام خشونت خانگی به اعتبار نوع خشونت، شامل خشونت جسمی، خشونت روانی، خشونت جنسی، خشونت بهداشتی، خشونت مالی و... می شود. به اعتبار شخص نیز خشونت خانوادگی ممکن است در یکی از اشکال همسرآزاری، کودک آزاری، فرزندکشی، ضرب و جرح و یا قتل والدین و خشونت فرزندان درباره یکدیگر ظهور و نمود پیدا کند.

از میان مواردی که در فوق به آن اشاره شد انواع کودک آزاری و بررسی علل و عوامل آن در محیط خانواده تلقی می شود که بررسی بحث حاضر را تشکیل داده است. ضرورت به تحلیل گرفتن بحث مزبور از آنجا ناشی می شود که اندیشمندان، قرن بیست و یکم را «عصر کودکان» نامیده اند و امروز کودکان در جایی که زیست دارند باید امن ترین مکان برای آنها باشد. ولی متأسفانه که در

افغانستان کودکان بیش از هر کشور دیگر در معرض خطر هستند و در حقیقت احتمال اینکه کودکان توسط اعضای خانواده خود، مورد انواع آزارها قرار گیرند بسیار و بیشتر به این خطرات مواجه اند، و از سوی دیگر در حال حاضر بخشی از منابع مادی و معنوی کشورهای که به توسعه اقتصادی و اجتماعی مطلوب تری دست یافته اند، بیشترین توجه شان را به مسایل بهروزی کودکان و حمایت جسمی و روانی آنها مبدول داشته اند.

انواع خشونت خانوادگی علیه کودکان

حدود و ثغور کودک آزاری در خانواده یا خشونت خانوادگی علیه کودک مانند: محروم ساختن کودک از غذا، لباس، سرپناه و محبت والدین تا مواردی که در آن کودکان از نظر جسمی توسط یک فرد بالغ، مورد آزار و بد رفتاری قرار می گیرند و آشکارا به صدمه دیدن و گاهاً به مرگ آنها منجر می شود گسترده شده است. با وجود اینکه خشونت علیه کودک در محیط خانواده، طیف وسیعی از رفتارهای آسیب رسان را شامل می گردد اما باید گفت که به طور کل تمامی این رفتارها حول چهار محور آزارهای جسمی، جنسی، غفلت و آزارهای عاطفی - روانی می گردد که ذیلاً به بررسی گرفته می شود:

اول - خشونت جسمی

خشونت جسمی یا بدنی آشکارترین شکل خشونت است که ممکن است علیه کودکان واقع شود عبارت از هرگونه اقدام فیزیکی که جسم کودک را با هدف آسیب رساندن یا کنترل وی مورد آزار قرار دهد گفته می شود. اشکال مختلف خشونت جسمی علیه کودک شامل شلاق زدن، بستن کودک با طناب یا سایر وسایل، کوبیدن کودک به دیوار، سوزاندن با آب جوش یا مایعات داغ و یا استفاده از آتش سیگرت (حدود ده درصد از کودک آزاری ها ناشی از سوختگی است) و تکان دادن شدید می باشد. بنابراین مشخص می گردد که ضرب و جرح جزء خشونت است اما در مورد این که آیا تنبیه های بدنی مانند پشت دست زدن، پس گردنی یا به پشت کودک زدن جزء از خشونت جسمی می باشد یا خیر اختلاف نظر وجود دارد. همین امر باعث گردیده است که در مورد آزار جسمی تعریف واحدی وجود نداشته باشد. در واقع تعریف های کودک آزاری جسمی تحت تأثیر قوانین و مقررات و ارزش های فرهنگی هر جامعه خصوصاً در زمینه تربیت اطفال و تنبیه و مجازات آنها قرار دارد.

در بسیاری از کشورها، قوانین جنایی یا مدنی (خانواده) یا هر دوی آنها، حق والدین و سایر سرپرستان را برای استفاده از شکل های خشونت آمیز به گونه ای خاص تأیید می کنند، این قوانین اغلب تصریح می دارند که چنین رفتار خشونت آمیز باید معقول و متعادل باشد و بدین ترتیب تصمیم در خصوص تعیین میزان خشونت را بر عهده بزرگسالان، فعالان حمایت از کودک و سرانجام دادگاه ها می گذارد. نهاد حقوق کودک این گونه قوانین را برای انتقاد ویژه از آنها مدنظر قرار داده است. برای مثال هنگامی که کمیته حقوق کودک گزارش مقدماتی اسپانیا را بررسی می کرد، اظهار

نګرانی نمود که فحتوای ماده (۱۵۴) قانون مدنی اسپانیا مقرر می دارد که والدین می توانند فرزندان خود را به طور معقول و متعادل تنبیه کنند، ممکن است به عنوان مجوز برای اقدامات مغایر با ماده (۱۹) پیمان نامه حقوق کودک تفسیر گردد. در مقابل، کشور سویدن در سال ۱۹۷۹م، تمامی شکل های تنبیه بدنی کودکان را ممنوع اعلام کرد. هدف از قانون جدید، بیشتر آموزشی بود تا پیگرد والدین یا افزایش دخالت دولت در امور خانواده. مقصود از وضع این قانون ایجاد تغییر در نگرش و رویه ها و قبولاندن این موضوع بود که کتک زدن کودک به اندازه کتک زدن فرد بزرگسال غیرقابل قبول است. به هر حال تحقیقات نشان داده اند، تنبیه های بدنی بی ضرر که به بچه آسیب بدنی چندانی وارد نمی کند، به تدریج هم تبدیل به رفتارهای خشونت آمیز شدید شده و هم خشن تر می شود. یکی از مصادیق بارز خشونت جسمی علیه کودک در خانواده، «قتل های ناموسی است که کودک دختر به دست پدر یا برادر به بهانه حفظ آبرو و شرف به قتل می رسد. در حالی که اکثر چنین قتل هایی در آسیا و خاور میانه صورت می گیرد، نمونه هایی از وقوع آن در اروپا نیز گزارش شده است.

دوم- خشونت جنسی

خشونت جنسی علیه کودک، درگیر کردن کودک در رابطه ای جنسی است که کودک از نظر رشد قادر به تشخیص و درک آن و رضایت دادن آگاهانه نیست. این ارتباط جنسی بین یک کودک و یک بزرگسال یا کودک بزرگتری است که از نظر سنی یا رشدی در مقام مسئولیت، اعتماد یا قدرت قرار دارد. تعریف سوء استفاده جنسی از کودکان در بسیاری از جوامع شامل هرگونه فعالیت جنسی با شخصی است که راضی به این کار نباشد و یا رضایت او قانوناً معتبر نباشد. بنابراین در مواردی که یکی از طرفین به سن اعتبار رضایت نرسیده باشد، حتی اگر راضی یا خود باعث برقراری رابطه جنسی باشد می توان طرف دیگر را به سوء استفاده جنسی محکوم کرد. نکته قابل توجه این است که اطفال به دو طریق ممکن است از نظر مسائل جنسی، مورد آزار واقع شوند، طریقه اول زمانی است که کودک در طول مدت زمان معینی از جانب یک فرد خاص مورد آزار جنسی قرار می گیرد که آن را اصطلاحاً «آزار جنسی»^۱ گویند. بنابراین در آزار جنسی^۱، شخص آزاردهنده، یک فرد ثابت است و این عمل در طول مدت زمان تکرار می گردد. طریقه دوم زمانی است که از کودک به جهت مقاصد شوم اقتصادی، تجارت جنسی، در فعالیت هایی که از آنها تحت عنوان «سوء استفاده جنسی»^۲ یاد می شود از جمله هرزه گری، روسپیگری و توریسم جنسی سوء استفاده می شود. بنابراین در سوء استفاده جنسی برعکس آزار جنسی^۱، کودک از ناحیه یی فرد ثابت مورد استفاده قرار نمی گیرد بلکه سوء استفاده از کودک در سطح وسیع و به صورت شبکه ای انجام می یابد. خوشبختانه که در دین مقدس اسلام مشروعیت مسایل جنسی مرد و زن به جز از عقد نکاح شرعی،

در سایر موارد جرم شمرده شده و محکوم به جزا می باشد، اما در موارد خشونت جنسی علیه کودکان گناه بزرگ و محکوم به جزا تلقی شده است.

سوم- غفلت (بی توجهی)

غفلت یا مسامحه، عبارت است از عدم فراهم آوردن احتیاجات غذایی، لباس، مسکن، بهداشت و مراقبت های طبی و تحصیلی و سرپرستی طفل توسط والدین یا سرپرست کودک را گفته می شود. غفلت می تواند در همه خانواده ها وجود داشته باشد ولی اغلب در خانواده های کم درآمد مشاهده می شود. از مصادیق غفلت نسبت به کودکان می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱- بی توجهی و غفلت جسمانی مانند ترک و به حال خود رها کردن طفل و یا عدم رسیدگی به وضعیت تغذیه کودک است. این عدم توجه ممکن است به نتایجی چون پرتاب شدن طفل از مکان های بلند، غرق شدن در آب وغیره، دسترسی طفل به اشیاء خطرناک مثل کارد یا چاقو، برق، ماشین گوشت، خروج وی از خانه و مفقودی آن ... شود.

۲- غفلت و إهمال در جهت صحت و سلامت کودک، این نوعی از غفلت زمانی اتفاق می افتد که إهمال والدین در مواقع بیماری کودک و تأخیر در مراجعه به داکتر منجر به تأخیر در تدای و حاد شدن بیماری و در بعضی مواقع از دست رفتن کودک می شود.

۳- غفلت هیجانی مانند محبت نکردن کافی به کودک، بد رفتاری شدید یا مزمن با همسر خود در حضور کودک و یا برخورد نامناسب با دیگر اعضای خانواده که همگی ممکن است کودک را در معرض خطرات شدید عاطفی قرار دهد.

۴- غفلت در جهت تعلیم و تربیت، این نوع از غفلت عبارت از عدم توجه و رسیدگی به وضعیت تحصیلی کودک، بی اطلاعی و یا بی توجهی به ترک تحصیل یا فرار از مکتب که معمولاً در خانواده هایی که از نظر تحصیلات و پایگاه اجتماعی در رتبه پایین ترین قرار دارند رخ می دهد. همچنین پایین بودن سطح درآمد خانواده، تعدد فرزندان و عدم آگاهی والدین نیز می تواند از علل این نوع غفلت باشد.

۵- طرد کودکان، شکل افراطی از غفلت است. برخی اوقات تصمیم به طرد کودک برخاسته از نبود سازوکارهای حمایتی یا در اثر فشار فرهنگ سنتی است. در برخی کشورها کودکان به دلیل عدم توانایی والدین در فراهم نمودن معیشت زندگی، یا باور آنها مبنی بر اینکه فرستادن کودک به خانواده ها یا مؤسسه هایی که دارای منابع بیشتری هستند تنها راه اطمینان از داشتن یک آینده بهتر برای کودکان شان است که منتج به طرد کودک می شوند. در بسیاری از گزارش های کودک آزاری یا خشونت علیه کودک، غفلت بیشترین رقم را نشان می دهد.

چهارم - خشونت روانی (عاطفی)

تعریف کنفرانس بین المللی سوء رفتار روانی کودکان و جوانان در سال ۱۹۸۳م، از بدرفتاری روانی، عبارت است از هرگونه رفتار با کودک که طبق استانداردهای اجتماعی و نظر متخصصان، از نظر روان شناختی آسیب زا باشد گفته می شود. یعنی هرگونه رفتاری که بر عملکرد رفتاری شناختی، عاطفی و جسمی کودک تأثیر سوء داشته باشد بد رفتاری روانی با کودک خوانده می شود. براساس این تعریف می توان گفت به لحاظ این که سایر انواع خشونت (جسمی، جنسی و غفلت) با نوعی بدرفتاری روانی همراه است. لذا خشونت روانی علیه کودک نه تنها می تواند به شکلی مستقل رخ دهد بلکه می تواند به عنوان نتیجه قهر و تبعات هریک از خشونت های جسمی، جنسی و یا غفلت باشد. از مصادیق بد رفتاری و خشونت علیه کودکان می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- رفتار و نگرش های منفی مداوم نسبت به کودک به صورت کلامی مانند سرزنش مداوم، به کار بردن الفاظ زشت، رکیک و زننده در صحبت با کودکان و شوخی های منفی مکرر با کودک که همگی سبب می شود تا کودک خود را واقعاً بی ارزش و مستحق توهین بداند. این احساس بی ارزشی، کودک را مستعد انواع اختلالات روانی از جمله افسردگی و اضطراب می نماید.

- انتظارات نامناسب با سن کودک و مقایسه کودک با همسالانش باعث ورود فشارهای روحی و روانی شدید علیه کودک می گردد.

- اعمال مقررات و کنترل شدید نسبت به کودک، ترسانیدن او از خشونت شدید بدنی، تهدیدهای متداول مانند دوست نداشتن کودک، ممنوعیت برقراری ارتباط با دیگران و حتی اظهارنظر و تصمیم گیری برای همه کارهای کودک که او را عملاً از حق انتخاب محروم کرده و مانع از رشد احساس فردیت در کودک می شود.

- به خدمت گرفتن کودک در جهت ارضای نیازهای عاطفی خود. گاهی اوقات والدین، کودکان را در مقام قضاوت قرار می دهند و از آنها می خواهند در مورد ناعادلانه بودن وضعیت زندگی شان اظهارنظر کنند. این والدین تمام بار عاطفی و هیجانی زندگی شان را روی دوش کودکان شان قرار می دهند حال آن که کودکان، خود نیازمند محبت و حمایت همه جانبه از جانب والدین هستند.

- مواجهه کودک با خشونت خانوادگی. این نوع بدرفتاری شدید و مزمن با همسر در حضور کودک نیز از مصادیق خشونت روانی علیه کودک به شمار می آید. در بسیاری از موارد در چنین نوع خشونت خانوادگی، هرچند کودکان خود به طور مستقیم مورد آزار توسط والدین قرار نگرفته اند، اما در خانه حضور داشته و در معرض مواجهه با آن قرار گرفته اند، بدین معنی که یا خشونت را مشاهده کرده اند و یا به طرق دیگری مانند شنیدن صدای مشاجره خشونت آمیز یا مواجهه با عوارض و آثار آن (مانند آثار ناشی از آزار جسمی بر بدن مادر) از آن اطلاع پیدا کرده اند. کودکان به طرق دیگری نیز ممکن است درگیر خشونت میان والدین خود شوند. آنها ممکن وادار به دیدن خشونت نسبت به

مادر یا همدستی در خشونت توسط پدر شده، از آنها به عنوان گروگان برای تحت فشار قرار دادن مادر و اعمال کنترل نسبت به وی استفاده شود. تحقیقات پیرامون خشونت درون خانوادگی روشن ساخته است که مشاهده یا شنیدن موارد خشونت جسمی و روانی میان والدین، آثار روانی بالقوه زیانباری بر روی کودکان به جای می گذارد.

- طرد عاطفی یا کمبود محبت، همان طور که در کتب و مقالات و برنامه های تلویزیونی و رادیویی مختلف در این راستا آمده است هم به عنوان زیرمجموعه ای از خشونت روانی (عاطفی) قرار می گیرد و هم زیر مجموعه ای از غفلت چرا که غفلت و بی توجهی نسبت به کودک هم از جنبه محبت و هم از جوانب دیگر (تغذیه، بهداشت، آموزش و...) بار عاطفی و روانی منفی ای بر کودک خواهد داشت لذا تقسیم بندی کمبود یا طرد عاطفی تحت عنوان غفلت یا خشونت روانی تفاوتی نمی کند. (۷: انترنت)

طلاق والدین نیز یکی از انواع خشونت خانوادگی است که مصایب زیادی را بر کودکان تحمیل می نماید. گرچه کودکانی که والدین شان از ازدواج خود راضی نیستند اما با هم زندگی می کنند ممکن است تحت تأثیر تنش ناشی از روابط والدین قرار بگیرند، اما ارزیابی پیامد های طلاق به مثابه پدیده خشونت برای فرزندان به طور مضاعف دشوار تر است. تحقیقات نشان می دهد که کودکان پس از جدایی والدین در واقع اغلب از اضطراب عاطفی آشکار رنج می برند. جودیت والر ستین judet Wallerstein و جان کلی Kelly (۱۹۸۰) کودکان شصت زوج تازه جدا شده را در مارین کانتی Marin County ایالت کالیفرنیا ای امریکا مورد مطالعه قرار دادند. آنها با این کودکان در زمان طلاق در محکمه، بعد از یکو نیم سال تماس گرفتند. قرار اظهارات این محققان، تقریباً همه (۱۳۱) کودک مورد مطالعه، اضطراب عاطفی شدیدی را در زمان طلاق تجربه کرده بودند. کودکانی که در سن قبل از مکتب بودند سردرگم و وحشت زده به نظر می رسیدند و معمولاً خود را به خاطر جدایی مقصر می دانستند. کودکان بزرگتر بهتر می توانستند انگیزه های پدر و مادر شان را برای طلاق درک کنند، اما اکثریت آنها عمیقاً نگران اثرات آن بر آینده خود بودند و احساس خشم شدیدی نشان می دادند. (۱۰: ۴۴۲-۴۴۳)

علاوه بر مواردی خشونت خانوادگی و انواع آن علیه کودکان که تذکر داده شد، سایر انواع خشونت ها در محیط های مختلف اجتماعی در برابر کودکان وجود دارند که از جانب بزرگسالان اعمال می شوند. از جمله کودکانی که بنابر عوامل فقر، روزانه در شهرهای بزرگ مصروف کار های مانند: آب فروشی، پلاستیک فروشی، سپند دود، دلالی برای مالکان موتر ها غرض جلب راکبین، تکدی، موترشویی، کار در ورکشاپ های تخیکی و حرفه پی و ... هستند که در جریان این مصروفیت ها کودکان به انواع خشونت های جسمی و روانی و حتی اختطاف و آزار جنسی نیز مواجه می شوند.

بررسی ها نشان می دهد، انواع خشونت‌ی که علیه کودکان انجام می گیرد، در مراحل مختلف بعدی علائم و نشانه های پیامد های روانی خشونت را که از خود بروز می دهند عبارتند از: برخورداری از حالت تهاجمی و پرخاشگری، نافرمانی، زورگویی، دروغگویی و بی انصافی، به خرج دادن خشونت با کوچکترین بهانه ای، افسردگی، اضطراب، اختلال عواطف، سعی در تحمل عقاید و افکار خود به دیگران، عدم توان حل مشکلات خود، برخورداری از لحن و سخنان نیشدار و زشت و ناراحت کننده، علاقه به قدرت، نداشتن رابطه خوب با والدین و دوستان خود، عدم توجه به آینده، زود خسته و دل‌سرد شدن، توقعات بی مورد و حریص بودن، قبول هر خطری برای رسیدن به اهداف خود، اغلب شدیداً ناراضی، دارای حس جاه طلبی، انعطاف ناپذیری و تند خویی، تسلیم و بی اراده بودن در برابر رفتار دیگران، غالباً دارای مواضع افراطی، برتر و بالا دانستن خود از دیگران و

نتایج پژوهش راجع به خشونت علیه کودکان نشان می دهد که آغاز رفتار های نامطلوب علیه کودکان در محیط خانواده از جانب والدین و سایر اعضای بزرگسال این کانون کوچک انجام می یابد. در مراحل بعدی رفتارهای نامطلوب یا خشونت در سایر محیط های اجتماعی مانند: کودکستان، محل زیست، مکتب، محل کار، مارکت ها و غیره صورت می گیرد که بر مبنای این خشونت ها آسیب های فراوان روانی و بدنی متوجه آنها می شود. آسیب های وارده بر کودکان را در مرحله بزرگسالی مواجه به مشکلات عدیده می سازد. بنابراین برای کاهش خشونت و راه های بیرون رفت از این معضل اجتماعی پیشنهادات ذیل ارائه می گردد:

۱- از طریق رسانه ها، شبکه های اجتماعی، منابر و مساجد، جامعه مدنی و شورای اولیای شاگردان و معلمان، برای والدین، خانواده ها و کل جامعه در مورد عواقب ناگوار خشونت علیه کودکان آگاهی داده شود و راه های حل این معضل نیز بر مبنای یافته های روان شناسی و جامعه شناسی ارائه گردد و همچنان در این راستا برای والدین و سایر گروه های اجتماعی ورکشاپ های نوبتی نیز در نظر گرفته شود.

۲- برای کاهش خشونت علیه کودکان در کودکستانها و مکاتب، دیدگاه ها و نتایج پژوهش های دانشمندان روان شناسی در مورد خشونت به طور کل و به طور اخص خشونت علیه کودکان و عواقب ناگوار آن شامل نصاب درسی تربیت معلم گردد.

منابع:

- ۱- ابوالقاسم، اکبری (داکتر)، آسیب شناسی اجتماعی، تهران، رشد و توسعه، ساوالان، ۱۳۹۰.
- ۲- احمدوند، محمد علی، روانشناسی کودکی و نوجوانی، چاپ سوم، دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۰.
- ۳- احدی، حسن و داکتر شکوه السادات بنی جمالی، روان شناسی رشد، تهران، پردیس، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۵.
- ۴- ادهم، علی اکبر، تاثیر خشونت و بدرفتاری والدین بر کودکان، ۱۳۹۱/۸/۲۵، ۱۳۹۵/۳/۱۳۹۱، <http://hamyari.com/post/category/۲۰>، <http://hamyari.com/post/category/۲۰>، ۷۵.mihanblog.com.
- ۵- انوری، حسن (داکتر)، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، سخن، ۱۳۸۱.
- ۶- بنکارت، پیتر، رهایی از خشم، ترجمه آزاده غرق، تهران، مهتاب، ۱۳۸۶.
- ۷- پایگاه اطلاع رسانی حوزه، خشونت خانوادگی و رفتار های خشونت آمیز علیه کودکان، ۱۶ آبان ۱۳۸۸، استخراج شده ۱۳۹۵/۲/۲۵، ۳۸۱۴/، www.Hawzah.Net/fa/Magazine/view/3814/، ۷۱۰۸/ ۸۶۴۲۸/.
- ۸- سایت خانواده و مشاور خانواده، عواقب تنبیه بدنی در کودکان، ۱۳۹۳/۱۲/۵، ۱۳۹۵/۳/۱، www.Akairan.com/khanevadeh/ravanshenasi-koodakan/۲۰۱۲۸۲۵۱۶۴۷۱۲.html.
- ۹- سلام (داکتر)، تأثیرات مخرب روحی و روانی خشونت بر کودک، ۲۸ دی ۱۳۹۳، استخراج www.Hidoctor.ir/۵۸۸۹، ۱۳۹۵/۱/۲۸.
- ۱۰- گیدنز، انتونی، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، غزال، چاپ دوازدهم، ۱۳۸۱.
- ۱۱- نجاتی، حسین، روانشناسی کودک، تهران، بیکران، چاپ نهم، ۱۳۸۶.

په روغتيا باندې د راډيو اکتیو وړانگو اغېزې

د ۱۹ مې پېړۍ په پای کې د انگلیسي فزیک پوه ارنست رادرفورډ (Ernest Rutherford) څېړنو په پایلو کې څرگنده شوه چې هم له راډیو اکتیو عناصرو څخه او هم په هستوي تعاملونو کې د الفا (α)، بیټا (β) او گاما (γ) وړانگې خپرېږي. د الفا ذرې چې د بیټا ذرو په پرتله درنې، کتله یې (Kg) 4.001506×10^{-27} (m_α) او د مثبت چارج لرونکي دي. په مقناطیسي ساحه کې د بیټا ذرو په مخالف لوري انحراف کوي. د بیټا وړانگې چې کتله یې د الفا ذرو په پرتله ډېره کوچنۍ او د منفي چارج الکترونونه دي، په مقناطیسي ساحه کې له خپل اصلي مسیر څخه ډېرې کډېږي. خو د گاما وړانگې چې د لوړې انرژۍ فوتونونه دي په مقناطیسي ساحه کې انحراف نه کوي، د نور په شان الکترومقناطیسي څېې دي خو د نوري څپو په پرتله د لوړې انرژۍ درلودونکي او د فوتو کونټ په نامه هم یادېږي.

په طبیعت کې هغه عناصر چې د اتومونو له هستو څخه یې نوموړې وړانگې خپرېږي او له هغو څخه د نوو عناصرو هستې چې د همغو عناصرو راډیوایزوتوپونه دي منځ ته راځي، د راډیو اکتیو عناصرو په نوم، نوموړې فزیکي عملیه د راډیو اکتیو یا د وړانگو تجزیې او نوموړې ځانگړتیا یا خصوصیت د راډیو اکتیوټی (Radioactivity) په نامه یادېږي. د راډیو اکتیو په ترکیبي کلمه کې د (Radio) برخه د (Radius) له لاتیني کلمې څخه چې د لاس څنگلې د دوو اوږدو هلوکو څخه د یو هلوکي نوم دی او د اکتیو (Active) کلمه د فعال په معنی ده، اخیستل شوې ده. زما د دې مقالې موخه دا ده چې په دې وپوهیږو چې که چیرې ژوندي موجودات د راډیو اکتیو وړانگو سره مخامخ شي د هغو له بدن سره څه ډول تعامل کوي.

کله چې د راډیوم (Radium) راډیو اکتیو عنصر په ۱۸۹۸ زیږدیز کال کې د میرمن میري کیوري (Marie Curie) او میره یې پیري کیوري (Piere Curie) له خوا په فرانسه کې کشف شو، یو بل فزیک پوه هنري بیکوریل (Henri Becquerel) له میرمن کیوري څخه د راډیوم یوه کوچنې نمونه چې د پېچبلنډې (Pechblende) په کرسټال کې یې په ترکیبي ډول شتون درلود د تجربو په موخه د امانت په ډول وغوښتله او په خپل جیب کې یې کېښوده. د دې عنصر د راډیو اکتیو وړانگو د بیولوژیکي ناوړو اغېزو له کبله له شپږو ساعتونو څخه وروسته د پروفیسور بیکوریل د بدن

پوستکي په سوځېدو او خوړېدو پيل وکړ. پروفیسور بيکوريل نوموړې راډيو اکتیو نمونه له جيبه را بهر او ميرمن ميري کيوري ته يې وويل: "ستاسو له ښه نيت څخه ډېره مننه، خو هغه څه چې د راډيوم دې نمونې پر ما وکړل، خوا مې ور څخه ډېره بده شوه. دغه امانت تاسو ته بېرته سپارم."

د نولسمې پېړۍ په پای کې د ساينس پوهانو د څېړنو او هلو ځلو په پايلو کې څرگنده شوې ده چې که له آیونايډ کونکو وړانگو سره له پاملرنې پرته په بې پروايۍ سره چلند تر سره شي نو نوموړې راډيو اکتیو هستوي وړانگې څومره چې د ځينو ناروغيو په درملنه کې گټورې دي، په همغه کچه د گټې تر څنگ د هغو د فزیکي او بيولوژيکي ناوړه اغېزو له امله د ژونديو موجوداتو د روغتيا او چاپېريال ککړتيا له پاره د خطرونو لويې سرچينې گڼل کيږي.

د لومړي ځل لپاره په ۱۹۰۱ زېږديز کال کې يو فرانسوي ډاکټر لوپوس (Lupus) د پاریس په ښار کې له راډيوم څخه د پوستکي سرطان په درملنه کې گټه واخيسته. همدارنگه کله چې د جرمني فزيک پوه روينټگن (Roentgen) له خوا په ۱۸۹۵ کال کې د اکس وړانگې کشف شوې نو څو مياشتې وروسته د درملنې په برخه کې ورڅخه گټه اخيسته پيل شوه. خو له بده مرغه په ۱۹۰۰ ميلادي کال کې د جراحۍ او راډيولوژۍ گڼ شمېر ډاکټران او کارکوونکي چې له اکس وړانگو څخه يې د گټې اخيستنې په وخت کې له پوره پاملرنې څخه کار نه وو اخيستی د پوستکي په ټپي کېدو او يا د وړانگو په ناروغيو اخته شول.

په تېرو وختونو کې د کاشغو، پنځو، چينايي لوشو، هندارو، گانې يا زيورونو په جوړولو کې د ښايست په موخه د يورانيم (Uranium) له فلز څخه چې ځانگړې ځلا لري گټه اخيستل کېدله. هغو کارگرانو چې د نوموړو توکو د جوړولو په فابريکو کې يې کار کاوه له تقريباً دريالسو کلنو څخه وروسته د هلوکو سرطان (Bone sarkome) په ناروغۍ اخته شوي وو، ځکه چې د يورانيم او راډيوم راډيو اکتیو موادو د وړانگو د جذب قابليت د بدن د نورو غړو په پرتله په هلوکو کې زياد دی. نن ورځ د پلټنو او آزموينو په پايلو کې ثابته شوې ده چې د راډيو اکتیو موادو وړانگې که په ډېره کمه کچه هم وي د سرطاني حجرو د پارونې (Induction) لامل کېدای شي.

لکه څرنگه چې مخکې له آیونايډ کونکو وړانگو څخه يادونه وشوه اوس غواړو په اړه يې په مفصله توگه خبرې وکړو، خو له دې مخکې لومړی د وړانگو تعريف او ډولونو ته اشاره کوو.

وړانگې د انرژۍ هغه بڼه ده چې په فضا کې د ذرو يا څپو په ډول خپرېږي.

د نور الکترو مقناطيسي وړانگې، د رونتگن وړانگې، ميکروڅپې، گاما وړانگې، راډيويي څپې، د سرو (قرمز) لاندې وړانگې او د ماورای بنفش وړانگې چې د نور په سرعت ($3 \times 10^8 \frac{m}{s}$) يا km/sec (۳۰۰۰۰۰) حرکت کوي، او همدارنگه د الفا او بيتا ذرو، نيوترونونو، پروتونونو او درنو آیونونو وړانگې د وړانگو بېلابېل ډولونه دي.

د لوړې انرژۍ الکترومقناطيسي څپې لکه فوتونونه، گاما وړانگې، رونتگن وړانگې (اکسريز) او يا د گڼنديوالکترونونو، پروتونونو، الفا ذرو او داسې نورو په شان هستوي ذرې چې لوړه انرژي لري، کله چې له يوې مادې څخه تېرېږي د هغې له اتومونو سره تعامل کوي، اتومونو يا ماليکولونو ته يې الکترونونه ورکوي او يا له هغوی څخه الکترونونه راباسي يعنې د هغوی د ايونايژيشن لامل کيږي چې په پايله کې مثبت او منفي بريښنايز چارجونه منځ ته راځي چې د ايونونو په نامه ياديږي. د لوړې انرژۍ نوموړې وړانگې چې اتومونه يا ماليکولونه آيونايژ کوي د آيونايژ کونکو وړانگو په نامه ياديږي.

د آيونايژ کونکو وړانگو تر ټولو ناوړه اغېزه هغه اوږد مهاله اغېزه ده چې د خطر امکانات يې تر راتلونکو نسلونو پورې دوام مومي او هغه وخت منځ ته راځي چې د بدن په حجرو باندې د يورانيم راديواکټيو موادو وړانگې ولگيږي او د حجرو په هستو کې د کروموزومونو په شمېر او جوړښت کې بدلون راولي چې نوموړی بدلون د موتيشن (Mutation) په نامه ياديږي چې د ژونديو موجوداتو په بدن کې د دوه ډوله زيانونو (سوماتيک او جنتيک موتيشن) لامل گرځي.

۱. سوماتيک موتيشن: له هغه زيان او خطر څخه عبارت دی چې په ژونديو موجوداتو کې د وړانگو ناوړه اغېزې سمدلاسه يا په کمه موده کې او يا له ډېرې مودې وروسته په سترگو کيږي کله چې وړانگې يې د بدن حجرو (Somatic Cells) ته رسېدلې وي. په دې ډول زيان کې د ژوندي سري (ژوندي موجود) په راتلونکي نسل کې کوم خطرونه نه احساسيږي.

د سوماتيک سمدلاسه زيان کچه د آيونايژ کونکو وړانگو د معادل دوز له کچې سره مستقيم تناسب لري، يعنې څومره چې د وړانگو د معادل دوز اندازه زياته وي نو د زيان اندازه يې هم زياتوي د بېلگې په توگه که د آيونايژ کونکو وړانگو د معادل دوز کچه (۳۰۰ - ۲۰۰۰ mSv) وي نو د بدن د وينې په جوړښت کې سمدلاسه بدلون راولي.

معادل دوز هغه فزيکي کميت دی چې د انسان بدن په نسجونو د هر ډول ايونايژ کونکو وړانگو بيولوژيکي اغېزې په پام کې نيسي. په داسې حال کې چې د وړانگو ناوړه اغېزې د هغو له ډول او هم د هغو د انرژۍ له کچې سره تړاو لري. د بېلگې په توگه که په بدن کې د نيوترونونو، پروتونونو، الفا، بيتا او گاما ايونايژ کونکو وړانگو د جذب شوې انرژۍ اندازه سره يو شان هم وټاکل شي خو د هغو د بيولوژيکي زيان کچه له يو بل څخه توپير کوي. په نسجونو کې د هر ډول وړانگو د انرژۍ مقدار د زيان په نظر کې نيولو سره د وړانگو د کيفيت فکتور ($Q_R = \text{Quality Factor}$) ته چې يو بې واحد کميت دی، اړتيا ليدل کيږي. نو په دې صورت کې د انسان بدن په نسجونو کې د بېلابېلو وړانگو د زيان کچه د معادل دوز

مرسته د لاندې معادلې څخه لاسته راځي:

$$H_T = Q_R \times D_T$$

په پورته معادله کې (D_T) د نسجونو د کتلې په واحد کې د جذب شوي انرژۍ مقدار دی چې د انرژي دوز يا جذب شوي دوز (Absorbed Dose) په نامه يادېږي. په داسې حال کې چې د R اندکس د (Radiation) يعنې تشعشع او د T اندکس د (Tissue) يعنې نسج له کلمې څخه اخيستل شوی دی. د انرژي دوز واحد د يو سويديني راډيولوژيست گري (Gray) په وياړ نومول شوی دی د تعريف له مخې يو گري (1Gy) د يو ژول تقسيم پر يو کيلوگرام ($1\text{Gy} = 1 \frac{\text{Joul}}{\text{Kg}}$) سره مساوي دی.

څرنګه چې معادل دوز د لويانو او کوچنيانو پر غړو د تشعشع شوو وړانګو د هر اړخيز حساسيت سربېره د هر ډول وړانګو توپير لرونکې بيولوژيکي اغېزې هم په پام کې نيسي نو له همدې امله په نسجونو کې د وړانګو جذب شوي انرژي د گري واحد پر ځای په سيورت ($\text{Sv}=\text{Sivert}$) اندازه کيږي يعنې يو سيورت هم له ($1\text{Sv} = 1 \frac{\text{Joul}}{\text{Kg}}$) سره مساوي دی.

د انسان په بدن باندې د سمدلاسه سوماتيکي زيان کچه د بدن په تشعشع شوي برخې او انسان په عمر پورې هم اړه لري، چې په ځوانانو او ماشومانو کې د لويانو په پرتله زياته ده. په بدن کې د راډيواکټيو وړانګو د سوماتيک زيان ځينې نښې نښانې د استفراق، نس ناستي (اسهالاتو)، سرگرځېدنې، په وينه کې د لمفوسيتو (Lymphocytes) په شان د سپينو کروياتو د شمېر کمېدل او داسې نورو نښو نښانو په واسطه ښکاره کيږي.

د ډېرې مودې وروسته سوماتيکي زيان له ډېرې مودې يعنې کلنو وروسته هم منځ ته راځي چې نښې او نښانې يې د پوستکي د سور کېدلو، وېښتانو توپيدلو، د سترگو د لېد يا نظر کمېدلو، د اندامونو د شنهېدلو، د نسجونو د سوري کېدلو او پړسېدلو، د سپرو د فايبروزيسس (Fibrosis) ستونزې او داسې نورو غيرسرطاني زيانونو په توګه ښکاره کيږي.

فايبروزيسس يو ډول ناروغي ده چې کله د کروموزوم يو جين د آيونايژکونکو وړانګو په واسطه تر اغېزې لاندې راشي نو د بدلون په پايله کې يې دا ناروغي منځته راځي چې وروسته د تنفسي ناروغيو لامل کيږي.

II. جينيټيک (ارثي) موتیشن: له هغه زيان يا خطر څخه عبارت دی چې د راډيو اکټيو وړانګو ناوړه اغېزې د بدن جينيټيکي حجرو ته رسېږي، نو لدې امله د جينيټيک موتیشن زيان د انسان راتلونکو نسلونو ته هم لېږدول کيږي چې د بشر لپاره د خطرونو لويه سرچينه بلل کيږي. جينيټيک موتیشن د وړانګو د ستوخاستيک يا تصادفي اغېزو (Stochastic effects) له ډلې څخه دی چې په تصادفي يا د چانس په توګه چې وړاندوينه يې ناشونې وي منځ ته راځي. د بېلګې په توګه د معيوبو ماشومانو زېږېدل (Malformation) چې د موتیشن په پايله کې منځ ته راځي، د وينې سرطان (Leukaemie) چې نږدې له اتو (۸) کلنو وروسته يې د پېښېدو امکان شته او د سپرو، تايروئيد او

سينې سرطان په شان د کنسر (Cancer) نورې ناروغۍ چې لږ څه له ۲۰ څخه تر ۳۰ کالونو وروسته منځ ته راځي د بدن حجرو د جنيتيکو ستوخاستيک وروستيو زيانونو بېلگې دي. د وړانگو د ستوخاستيکي ناوړه زيان ځينې بيولوژيکي او فزيکي اغېزې په لاندې ډول په گوته شوي دي:

- هغه کسانو ته چې د راډيواکټيو وړانگې رسېدلې وي له هغو څخه په تصادفي ډول ځينې کسان د وړانگو په ناروغۍ اخته کيږي.

- د انرژۍ ډوز کچه يې ثابته نه ده يعنې په ډېره ټيټه کچه د وړانگو تشعشع او يا يوه نيمگړې حجره هم د سرطان ناروغۍ لامل کيدای شي.

- له (250 mSv) څخه په کمه اندازه معادل ډوز کې منځ ته راتلای شي.

- د حجرې ډي ان اې (DNA) ته زيان رسيږي خو حجره خپله دنده سر ته رسولای شي.

- د وينې سرطان او د بدن د غړو سرطان منځ ته راوړلای شي.

DNA (Deoxyribonucleic Acid) ډي اوکسي ريبيونيوکليک اسيد د حجرې په هسته کې يو ډير با ارزښتنه بيو ماليکول دی چې د حجرې د ميتوزيس (Mitosis) يعنې د حجرې د ويشلو کړنلاره او د حجرې د ژوند نورې هر اړخيزې دندې کنټرولوي چې تر ټولو مهمه او با ارزښته دنده يې د خپل ځان په شان کټ مټ کاپي کول يا د ارثي خواصو ليردول دي. (۱۳۸ مخ)

په پورته شکل کې د حجرې يو کروموزوم او د DNA هيلکس يا تاوشوې حجرې د نسبي غټوالي کچه او د هغې توپير لرونکي تاوشوي او غونډ شوي پړاونه چې له پاسه څخه ښکته د تاو شوي مزي کوچنۍ برخه دوه نومتره (2nm)، د کروماتين (د حجرو په هسته کې گرډې دانې چې له پروټينو او هستوي تيزابو څخه جوړې شوي دي) برخه (11nm)، د کروموزوم يوه غوړيدلې برخه (300nm) او د ميتافيز يو بشپړ کروموزوم (1400nm) ښودل شوي دي. په داسې حال کې چې (1nm=10⁻⁹m) يعنې يو نومتر د متر له (1/100000000) برخې سره مساوي دی.

د بدن په حجرو کې د آيوناييز کونکو وړانگو زيانونه د دوو ډولو فزيکي کړنلارو پر بنسټ تر سره کيږي چې د مستقيم تعامل او غيرمستقيم تعامل يا اغېزې په نامه ياديږي.

- د وړانگو د مستقيم تعامل (Direct action) په صورت کې د آيوناييز کونکو وړانگو يو فوتون په مستقيمه توگه د (DNA) پر ماليکول باندې لگيږي او سمدلاسه د آيوناييزيشن پروسه منځ ته راځي. د حجرو په هستو کې ځينې کيمياوي بدلونونه راځي. کله چې د فوتون وړانگې د کروموزومونو بې چارجه خنثي اتومونو او ماليکولونو ته په مستقيمه توگه خپله انرژي ورکوي نو د هغو تر منځ د الکترونونو راکړه ورکړه صورت مومي، مثبت او منفي آيونونه جوړيږي. که چيرې نوموړي فوتونونه د اتوم الکترونونو ته دومره انرژي ورکړي چې الکترونونه وکولای شي چې هستې ته له نږدې نني مدار څخه باندني مدار ته راوخپري نو اتوم په دې حالت کې د (Excitation) يا

هيجان په حالت کې قرار نيسي: د انرژۍ جذبېدل او وروسته بيولوژيکي اغېزې په همدې بيوماليکول کې تر سره کيږي چې د هغه د آيونايژيشن او هيجان يا تحريک کېدلو لامل کيږي.

- د وړانگو د غيرمستقيم تعامل (Indirect action) په صورت کې د آيونايژ کونکو وړانگو فوتون په مستقيمه توگه د (DNA) له ماليکول سره نه بلکې لومړی د اوبو له يو ماليکول سره د تعامل په پايله کې يو هايډروکسيل (HO) ماليکول جوړوي چې وروسته نوموړی ماليکول د (DNA) له ماليکول سره تعامل کوي. په بدن کې د اوبو ماليکولونو د تجزيې کړنلاره د آيونايژ کونکو وړانگو يوه بېلگه ده چې په کې د فوتون وړانگې خپله انرژي په غيرمستقيمه توگه د نورو راډيکالونو په مرسته بيولوژيکي ماليکولونو ته لېږدوي.

د آيونايژ کونکو وړانگو مستقيمي او غيرمستقيمي فزيکي، کيمياوي او بيولوژيکي اغېزې د بدن د ميتابوليزم په سيستم کې دومره ناوړه بدلونونه راوستلای شي چې د بدن د ځينو غړو نسجونه يا گڼ شمېر حجرې په بشپړه توگه يا خپلې دندې نه شي ترسره کولای او يا دا چې په بشپړ ډول له منځه ځي. په کومه کچه چې په حجرو کې د ميتوزيس (Mitosis) د حجرو وېشنې کړنلاره غښتلې وي د وړانگو د ناوړو اغېزو کچه هم زياته وي. د بېلگې په توگه د وينې په سپينو کروياتو، جنسي حجرو او داسې نورو کې د آيونايژ کونکو وړانگو ناوړه اغېزې زياتې دي. د اعصابو سيستم او د زړه د عضلاتو حجرې د ټول عمر په اوږدو کې هم نه نوې کيږي يا په بل عبارت څرنگه چې د زړه عضلاتو او د عصبي سيستم په حجرو کې د ميتوزيس پروسه صورت نه نيسي نو په خپل حال پاتې کيږي يعنې نوې حجرې منځ ته نه راځي؛ په داسې حال کې چې د بدن د نورو غړو او سيستمونو تقريباً ټولې حجرې له هرو پنځو کلنو وروسته په بشپړه توگه نوې کيږي يا په بله ژبه پنځه کاله وروسته له هر انسان څخه يو نوی انسان جوړيږي.

که چېرې د (DNA) په شان د بدن د حجرو مهمې برخې د کيمياوي زهرجنو موادو، د چاپېريال وړانگو يا تودوخې او داسې نورو ناوړو اغېزو لاندې راځي، نو د همغو حجرو په دندو کې د بنيادي بدلونونو لامل گرځېدلای شي. له دې ناوړو اغېزو څخه منځ ته راغلي زيانونه لومړی يوازې په همغه حجره کې منځ ته راځي خو د وخت په تېرېدو سره د بدن په نسجونو، غړو او د بدن په نورو برخو کې خپريږي. نوموړي زيانونه په بدن کې بېلابېل فزيولوژيکي (وظيفوي) او مورفولوژيکي (جوړښتي) بدلونونه منځ ته راوړي چې د بدن د معافيتي سيستم د کمزورتيا، د زړه او سرطاني ناروغيو د منځ ته راتلو لامل کيږي.

د مستقيم او غيرمستقيمو تعاملونو په صورت کې را منځ ته شوي راډيکالونه مثبت او منفي آيونونه د حجرو له ماليکولونو سره کيمياوي تعاملونه کوي چې په حجرو کې د ژورو بدلونونو او زيانونو لامل گرځي. د حجرو په هستو کې داسې انزايمونه او نور ميکانيزمونه شتون لري چې د زيانونو د منځ ته راتلو په مقابل کې مقاومت او مخالفت کوي او غواړي چې منځ ته راغلي نيمگړتياوې له منځه يوسي.

خو که چېرې نوموړي زيانونه او نيمگړتياوې پوره نشي نو د موتیشن په پايله کې د لاندې ستونزو د منځته راتلو امکان برابرېږي:

- حجره په بشپړه توگه خپل ژوند له لاسه ورکوي.
 - د بدن د يوې حجرې ورپسې د نسجونو، غړو او بدن ته د زيانونو د رسېدو په صورت کې د سرطاني او نورو ناڅرگندو ناروغيو امکانات منځته راځي.
 - د هغه کسانو په اولادونو کې چې وړانگې ورته رسېدلې وي د وړانگو ناروغۍ منځ ته راځي.
- په يوې حجرې باندې د آيوناييز کوونکو وړانگو د لگېدو په صورت کې د هايډروجن پراکسايډ (H_2O_2) په شان د اکسيجن مرکباتو بېرته فعالېدل او د (DNA) د غبرگ تاو شوي تار پرې کېدل د دې لامل کيږي چې په بدن کې د تومور (Tumor) مخه نيونکي جين غير فعال شي او په پايله کې يو تومور منځ ته راشي. د بدن په نسجونو کې هر ډول پړسوب (Swelling) او د کتلې غټوالی د تومور په نامه يادېږي. د بېلگې په توگه التهاب (Inflammation) او يا سيست (Cyst) چې د حجرو د نامنظم کنټرول ميکانيزم په پايله کې منځته راځي.

کله چې يو تومور د اپېتل (Epithel) په نوم يو ډول حجرو له پورتنۍ پټ څخه پيل، د نسجونو کتله يې په غټېدو او د حجرو د وېشنې کړنلاره يې په بشپړه توگه له کنټرول څخه ووځي، نو يو داسې خطرناک او خبيث تومور د (Malign mesenchyma tumor) يا کنسر (Cancer) په نامه يادېږي منځ ته راځي.

لکه څنگه چې مخکې يادونه وشوه چې د مادې او وړانگو ترمنځ د فزيکي تعامل په پايله کې ماليکولونه آيوناييز کيږي د کولمب قوې تر اغېزې لاندې راولي اتومونه پارول کيږي او ځينې بيولوژيکي اغېزې پيل کيږي. د بېلگې په توگه کله چې له يورانيم څخه د الفا ذره د انسان بدن ته ننوځي د بدن په حجرو او نسجونو کې خپله انرژي له لاسه ورکوي. د حجرې په منځ کې زهرجن مواد منځ ته راځي نو له دې کبله مهم انزايمونه خپله دنده په بشپړه توگه نشي ترسره کولای ځکه چې په کروموزومونو کې د نه جوړېدونکي موتیشن له امله د حجرې د تنفس کولو عمليه چې د کروموزومونو په واسطه کنټرولېږي په ټپه درېږي چې په حجره کې د ځينو نيمگړتياوو لامل کيږي.

که چېرې د انسان په جنسي حجرو کې د آيوناييز کوونکو وړانگو په واسطه موتیشن منځ ته راځي نو نوموړې نيمگړتياوې راتلونکو نسلونو ته لېږدول کيږي چې د ځينو ناروغيو او معلوليت لرونکو اولادونو د منځته راتلو لامل کيدلای شي.

د آيوناييز کوونکو وړانگو بای سټنډر اغېزې (Bystander effects) هغه اغېزې دي چې ډېرې هغه حجرې چې د تشعشع لاندې راغلې وي، هغو گاونډيو حجرو ته چې تر تشعشع لاندې نه وي راغلې سگنالونه واستوي او په هغو کې د موتیشن لامل شي.

په بدن کې د وينې حجرو جوړونکي سيستمونه لکه د پلنو هلوکو سره ماغزه، جنسي حجرې، د ليمفاتیک غدو حجرې د بدن د نورو حجرو په پرتله د وړانگو پر وړاندې زيات حساسيت ښيي. د ليمفاتیک غدې يو ډول غدې يا غوټې دي چې يو ډول مایع ترشح کوي.

آيونایز کوونکې وړانگې د بيولوژيکي مادې اتومونه په اهتزاز نه راوړي نو له دې کبله په نسجونو کې تودوخه منځته نه راځي. د بېلگې په توګه د کوبالت سرچينې يو ګرې (۱Gy) وړانگې د ساتنېګراد درجې يو په زمره برخه تودوخه لوړوي چې د تېرېدو (صرفظرف) وړ ده، د وړانگو په اندازه نيولو کې دغه فزيکي اغېزه مساعده نه شمېرل کيږي.

په ژوندۍ ماده يا بيولوژيکي حجرو کې د آيونایز کوونکو وړانگو ناوړه اغېزې د وړانگو په ډول، د چاپېريال جوړښت، د وړانگو د انرژۍ په کچې، د حجرې په راګرځېدونکو پړاوونو (Cell Cycles) د وړانگو په مقابل کې د حجرو په حساسيت او داسې نورو ځانګړتياوو پورې هم اړه لري.

کله چې د بدن يوه حجره د آيونایز کوونکو وړانگو تر تشعشع لاندې راځي له لاندې بدلونونو سره مخ کېدلای شي:

- حجره ژوندۍ پاتې کيږي خو شونې ده چې په يوه سرطاني حجره بدله شي په دې معنا چې د ميتوز کړنلارې پر بنسټ هره مورنۍ حجره په دوو لورنيو حجرو (Daughter Cells) ويشل کيږي چې وروسته يوه لويه کالوني (Colony) ور څخه جوړيږي.

- حجره په لومړيو کې د ميتوز عمليه سر ته رسوي خو وروسته له نوو پيدا شوو يا لورنيو دوو حجرو څخه يې يوه له منځه ځي او دويمه يې بيا هم دوه ځله نور د ميتوز عمليې پر اساس د وېشنې وړتيا تر لاسه کوي. د ميتوز کړنلارې په ترڅ کې لورنۍ حجرې له منځه ځي. په پايله کې حجرې خپل اصلي جوړښت له لاسه ورکوي او خپلې بڼې ته داسې بدلون ورکوي چې خپلې اساسي دندې نه شي ترسره کولای نو له دې کبله په لاندې درو (۳) ډولونو د ځان وژنې لار غوره کوي:

- نیکروزيس (Necrosis): دا د حجرې هغه ډول ځان وژنه ده چې په حجره کې پروتين او انزايمونه نه جوړيږي حجروي پوښ (Cell membrane) له منځه ځي نوله دې کبله حجره خپلې دندې نشي ترسره کولای.

- اپوپتوزيس (Apoptosis): دا د يوې حجرې هغه ډول ځان وژنه ده چې په پيل کې د حجرې پوښ له منځه نه ځي خو په کروموزومونو کې د يوه ټاکلي جن په پريکولو سره ترسره کيږي، چې د حجرې د پروګرام شوې ځان وژنې په نوم هم ياديږي.

- کلونوژينک مړينه (Clonogenic death) دا د يوې حجرې هغه راز ځان وژنه ده چې په کې د سرطاني حجرو د وېشنې لوړه يا بې شمېره وړتيا له منځه ځي. په دې معنا چې په سرطاني حجرو کې يو په سلمه برخه (۱٪) داسې حجرې شته چې مخکې له يوې ځانګړې حجرې څخه د

وېشنې په کړنلاره کې منځته راغلې دي، چې له يوې بلې سره په جينيتيکي ډول په بشپړه توگه يو شان دي. د نوموړو حجرو ځانگړتيا دا ده چې د وېشنې کړنلاره يې په لوړه کچه يا بې شمېره توگه دوام لري.

په بدن کې يوه نورماله حجره د خپل ژوند په اوږدو کې په اعظمي ډول تر اویا ۷۰ ځلو پورې د ځان وېشنې وړتيا لري، په داسې حال کې چې يوه سرطاني حجره د حجرې په جينونو کې د وېشلو شمېر کنټرولونکو سيگنالونو څخه سرغړونه کوي او په خپل سر په نورو بې شمېره حجرو په نه کنټرولونکي ډول وېشل کيږي. (۱۴۳ مخ)

د مقالې په پای کې غواړم چې د بدن په حجرو باندې د آیوناييز کونکو وړانگو راډيولوژيکي او بيولوژيکي اغېزې په لاندې ټکو کې راوغاړم چې په يو چاپېريال کې پر يوې ژوندۍ بيولوژيکي مادې باندې د وړانگو اغېزې له لاندې بيوفزيکي او کيمياوي کميتونو سره مستقيم تړاو لري.

- د الفا، بيتا، گاما، نيوترون، پروتون او کازميکي وړانگو په شان د وړانگو له ډول سره.
- د انرژي دوز له مقدار سره چې کچه يې بايد ($1\text{Gy or } 1\text{Sv} < D < 250\text{mSv}$) تر منځ وي.
- د چاپېريال له ډول او شرايطو سره لکه راډيواکټيو مواد، کيمياوي زهرجن مواد، د تودوخې او فشار کچه.

- د حجرو له حساسيت سره لکه چې د ميتوز په پړاو کې د وړانگو او کيمياوي دواگانو پر وړاندې د حجرې حساسيت او د هغو تر منځ تعامل د نورو پړاونو په پرتله ډيره لوړه کچه لري.

- او همدارنگه د وخت په نظر کې نيولو سره په نسجونو کې د وړانگو او انرژي دوز له وېشنې سره مستقيم تړاو لري.

که د انسان بدن په يو وخت کې د پنځه گري (5Gy) وړانگو له تشعشع سره مخ شي نو سمدلاسه مړ کيږي. همدارنگه که په يوه هستوي پېښه کې چاپېريال په درېنيم گري (3.5Gy) زهرجنو وړانگو ککړ شي، نو له عامو خلکو څخه به نيمايي (50%) خلک خپل ژوند له لاسه ورکړي.

له وړانگو څخه د ساتنې نړيوال کميسون (International commission on Radiological protection=ICRP)

د وړانگو انرژي دوز لوړه کچه (ليمېټ) د عامو خلکو لپاره د يوه کال په موده کې (1mSv) يو ملي سيورت او د هغو مسلکي کارکوونکو لپاره چې له راډيو اکتيو موادو سره سر و کار لري شل ملي سيورت (20mSv) ټاکلې ده چې د انسان د روغتيا

لپاره د اندېښنې وړ نه ده. (مخ ۱۸۷) له دې زهرجنو وړانگو څخه د خپل ځان او چاپېريال د ساتنې په برخه کې بايد د ټولنې هر وگړی، دولتي ارگانونه او نړيوال سازمانونه په ځايه هلې ځلې تر سره کړي.

په دې برخه او د ژوند په ټولو برخو کې د لوی خداي ځ له درباره د مرستې او ملاتړ غوښتونکي يو.

سرچینې:

- D.Young Hugh, A. Freedman Roger - University Physics, ninth Edition, Extended Version with Modern Physics, First ISE Reprint, ۱۹۹۸.
- Mark Oldham, Radiation physics and application in therapeutic medicine, ۲۰۰۱ IOP Publishing Ltd.
- A. Serway Raymond, S. Faughn Jerry- Holt Physics, Teacher Edition- HOLT, RINEHART and WINSTON- A Harcourt Education Company, Copy right ۲۰۰۶ by Holt, Rinehart and Winston Printed in the United States of America, ISBN ۰-۰۳-۰۷۳۵۴۹-۱.
- خدران، سلطانزی، پوهنوالی ډاکټر نظر محمد، ارواښاد ډاکټر حاجي محمد، ډاکټر غازي محمد- سرطان او د چاپېريال راډيواکتیوتی- ۱۳۸۶ هجری لمریز (۲۰۰۷ ز) کال- جرمني.
- E. B. Podgorsak, (Radiation Oncology Physics), A Handbook for Teachers and Students, IAEA ۲۰۰۵
- W.Huda,: Review of radiological physics”, Lippincott Williams & wilkins;۱.۰۰ edition (January ۱۳, ۲۰۰۳)

نقد ادبی و ویژه گیهای آن

واژه نقد در لغتنامه ها به معنا های مختلفی چون: تفکیک سره از ناسره، جدا کردن دینار و درهم، تمیز دادن خوب از بد، آشکارا نمودن محاسن و معایب، نظر کردن در شعر و سخن و تمیز دادن خوب آن از بدش (۱۲: ۲۲۶۵۶) و امثال اینها آمده است. همین طور «سخن سنجی» و «سخن شناسی» نیز یادش کرده اند. به عبارت دیگر نقد عبارت از شرح و تفسیر، همچنان شناخت پهلوی های مختلف آثار میباشد. لذا میتوان گفت که بنیاد نقد را همانا استخراج موازین آفریده ها، تشکیل میدهد.

مبدأ نقد و نقادی را با آغاز سخن همگام دانسته اند. همان وقتی که بشر شروع به گپ زدن نمود، گویا تشخیص خوب و بد، زشت و زیبا، اعلی و کم بهاء، همچنان قبول و رد پدیده ها، نزد وی وجود داشت. یک چیز را می پسندید و آن دیگرش را مردود می شمارید. شی یی را تحسین میکرد و گونه دیگرش را تقبیح مینمود و از همین قبیل ها.

همین ویژه گیهای فطری و کسبی بشر، آرام آرام و با گذشت زمان، عمومیت یافت و وارد عرصه های مختلف دانش و فرهنگ نیز گردید و بدین ترتیب علوم و فنون را یکسره تحت پوشش قرار داد. این تصور تا بدانجا رسید که نقد در ذات خود به عنوان بخشی از دانش انسانی، کنار سایر دست آورد های علمی، جایگاه خاصی را برای خود احراز نمود.

و اما نقد ادبی به گونه مشخص همانست که پیرامون جنبه های متفاوت آثار ادبی مانند: شعر، نثر، داستان، نمایشنامه، فلم نامه و امثال اینها داوری مینماید. نقد ادبی نیز از سابقه زیادی برخوردار است؛ چنانچه نقطه آغاز آنرا از دوران ایجاد خط و کتابت بدینسو میتوان به محاسبه گرفت و اما نخستین اثر نگاشته شده در این راستا که تا روزگار ما رسیده است، همانا رساله بوطیقا یا «پوئه تیک» ارسطو میباشد، که آنرا به عنوان «فن شعر» نیز ترجمه کرده اند. اثر مذکور در نوع خود جامع

نمی باشد. زیرا این کتاب بر اساس گفتار آن دانشمند یونان، بعد از مرگش تدوین شده است. لذا میتوان گفت که فن شعر ارسطو حاوی قسمت از نظریات استاد موصوف میباشد. (۵۵:۶) نباید چنان پنداشت که قبل از ارسطو گویا چیزی به عنوان «نقد ادبی» وجود نداشت. حال آنکه افلاتون یعنی استاد وی نیز حرف هایی در این زمینه ابراز داشته است؛ زیرا به باور صاحب نظری مبنی بر اینکه: «جدا از آنکه در باره ی نظریات انتقادی افلاتون چه عقیده یی داشته باشیم؛ نباید از یاد ببریم که او بود که بسا از مسایل مهم نقد ادبی را قاعده مند کرد و باز از افتخارات اوست که به عقیده غالب منتقدان آنیه، نیکوترین جواب ها را به سوالاتش، ارسطو داد، که از شاگرد خود او بود.» (۱۳:۱۰) همچنان آمده است که حتی پیش از افلاتون و ارسطو نیز، اشعار، نبشته ها و داوری هایی در راستای ادبیات و نقد ادبی وجود داشت، اما به دلیل اینکه تا حال اثری جز همین فن شعر ارسطو در اختیار ما قرار نگرفته است؛ لذا رساله «پوئه تیک» را منحنی اولین کتابی در موضوع نقد ادبی می پذیریم. زیرا تا جایی که معلوم شده سخن سنجان بعد از ارسطو هم، آثار ادبی را به تبعیت از «فن شعر» مذکور، سنجیده اند.

فن شعر ارسطو در واقع رساله یی است جهت رد نظریه افلاتون. زیرا دیدگا آن استاد یونان (افلاتون) پیرامون شعر، بدبینانه بود. موصوف این هنر کلامی را در خور نکوهش میدانست و عقیده داشت که شعر به ذات خود تقلید ناقصی است از طبیعت. لذا سزاوار آن نمیباشد که انسان هوش و استعداد خود را صرف تحصیل یا سرایش آن نماید؛ اما ارسطو اگر چه خود شاگرد افلاتون بود؛ اما نسبت نبوغ و دانشی که داشت، در بسا موارد از استادش پیشی می گرفت. از همین رو سخن سنجی را نیز به گونه علمی و منطقی ارایه کرد و آنرا خوبتر آراست. گویا بدین ترتیب نظریات افلاتون را تفسیر و تعبیر نمود. ارسطو توانست عقاید و آرای استادش را بیشتر اشاعه بخشد و جهانشمول سازد.

اگرچه ارسطو نیز مانند افلاتون، شعر را تقلید (محاکات) از طبیعت میدانست، اما به باور وی این تقلید در نوع خود، عالی و برازنده بوده، نه پیروی طوطی وار. به نظر ارسطو در این محاکات، علاوه بر سهم طبیعت، ذوق، استعداد و تصویرنگاری شاعر نیز جایگاه خویش را دارند. گفته های فیلسوف مذکور مورد قبول و استقبال ادبا و پژوهشگران نیز قرار گرفت و عده کثیری از سخن سنجان در این راستا گامهایی برداشتند و آثار ادبی یونان را به ارزشیابی گرفتند.

اکثر آگاهان عرصه ادبیات، کتاب پوئه تیک ارسطو را، ویژه تمدن یونان گفته اند. اما تا جایی که مسلم شده است، رساله مذکور و اصل و پرنسپ های مندرج آن، در واقع جهت تشخیص جنبه های خوب و بد آثار آفرینشگران کشور ها و ملل دیگر نیز قابل تطبیق است. (۵۷:۶)

رساله فن شعر (پوئه ټیک) ارسطو متأسفانه به پایۀ اکمال نرسید و یا هم امکان دارد بخشی از آن طی گذشت زمان از بین رفته باشد. از همین رو مطالبش تا حدودی مغشوش و پراکنده می نماید. با وجود آنهم نسبت یگانه بودنش، اثری است مهم و در خور دقت.

ضمن فتوحاتی که مقارن سده دوم پیش از میلاد از سوی اقوام روم در یونان صورت گرفت، این قوم سلیقه و ذوق ادبی، همچنان ویژه گیهای سخن سنجی را از این سرزمین، جانب کشور خود بردند. ایشان بر همین بنیاد، ادبیات لاتینی را پیریزی کردند. یکی از قلم به دستان در این رابطه نوشته است که رومی ها قبل از آشنایی با سرزمین و فرهنگ یونان، چیزی را به عنوان شعر و نقد نمی شناختند. (۳۰۵:۲)

رومی ها، اصطلاحات و تعبیرات نقد ادبی را تا حدودی وسعت و تعمیم بخشیدند. خصوصاً سهم و نقش هوراس شاعر و منتقد معروف روم، در این راستا، قابل یادآوری میباشد. از آنجایی که هورامس بیشتر روی خط فکری ارسطو حرکت میکرد، لذا وی را میتوان مفسر اندیشه های ارسطو گفت. هوراس نیز رساله یی تحت عنوان «فن شعر» به تبعیت از ارسطو نگاشت. اثر مذکور در واقع بازتابگر آرا و طرز فکر وی نسبت به سخن سنجی میباشد. کار عمده و اساسی هوراس در قسمت نقد ادبی همین بود که بر خلاف ارسطو، وی نقد ادبی را از قید و بند فلسفه رهانید و به آن رنگ و صبغه ادبی محض داد. مگر چیزی که بدان مؤفق نشد، همانا برون رفت از تسلط ادبیات یونان بود؛ زیرا میگفت که شیوه و اسلوب ادبیات یونان، دارای امتیازات ویژه یی می باشد و همه گان را لازم است تا از آن پیروی کنند.

ویژه گیها و روش سخن سنجی توسط رومی ها، جانب سایر نقاط اروپا نیز کشانیده شد و ناقدان بزرگ در حصص مختلف قاره مذکور ظهور کردند. بدین ترتیب دامنه سخن شناسی وسعت یافت تا بدان حد که مکاتب مختلف نقد ادبی نیز به وجود آمد و از آن میان، پنج مکتب مذکور شهرت بیشتر یافتند، مانند: نقد ادبی بر مبنای اخلاق، نقد ادبی بر مبنای روانشناسی، نقد ادبی بر مبنای جامعه شناسی نقد ادبی بر بنیاد زیبایی شناختی و نقد ادبی بر اساس افسانه شناسی. (۸:۱۱)

وقتی صحبت از نقد ادبی در اروپا صورت میگیرد، نباید «دانته» ایتالیایی را فراموش کرد، که بعد از هوراس به حیث بزرگترین صراف ادبی، قابل یادآوری میباشد. با وجود آنکه دانته به نظریات ارسطو توجه داشت؛ اما میگفت که تنها زبان و ادبیات یونان سزاوار جمیع امتیازات و یگانه گی نمی باشد، بلکه تمام زبانهای جهان شایسته شعر و ادب و سایر امتیازات خاص خود اند.

علم نقد از طریق اروپا جانب بلاد عرب راه یافت. بزرگترین مرجع نقادی سرزمین عرب در ادوار پیش از اسلام همانا «سوق عکاظ» بود. این بازار نیرومند سخن سنجی در واقع مناسب ترین محلی بود جهت رشد قریحه شعر و شاعری و همچنان ارزشیابی آثار ادبی، چنانچه «روایت است که در سوق

عکاظ برای نابغهٔ ذبیانی شاعر نام آور آن روزگاران قبه ای میزدند و او آنجا در باب شعر هایی که برایش خوانده میشد؛ در پیش جمع داوری میکرد و اظهار رأی.» (۱۹۹:۳)

شعر و شاعر و همچنان موضوع سخن شناسی در ابتدای طلوع اسلام، رونق خود را از دست داد. خلفای راشدین با شعر و شاعری، خصوصاً «مدح و هجو» موافق نبودند، چرا که موضوع اخلاق و معتقدات بیش از هر موضوعی مدنظر قرار داشت. اما بعد از دورهٔ مذکور، یکبار دیگر بازار شعر و شاعری، رخ سوی گرم شدن نهاد، آنهم در محوطهٔ دربار ها. نقد ها در بدو امر هم بیشتر متکی بر محتوای مدیحه سرایی بود؛ طور مثال ظهیر فاریابی ضمن قصیده یی در مدح قزل ارسلان سرود:

نه کرسی فلک نهد اندیشه زیر پا

تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان نهد

و نقدی که شیخ سعدی بر بیت مذکور نگاشت، اهل ادب همه گان میدانندو آن هم اینست:

چه حاجت که نه کرسی آسمان

نهی زیر پای قزل ارسلان

مگو، پای عزت بر افلاک نه

بگو روی اخلاص بر خاک نه

مدیحه سرایی و صله گیری را نمی توان به دربار و درباریان محدود و منحصر ساخت، بلکه شعرا به مدح و توصیف بزرگان دین و شخصیت های معروف دانش و فرهنگ نیز میپرداختند. طور مثال سخنپردازی به نام «شانی» این بیت را در مدح حضرت علی سرود و به اندازهٔ وزن خود طلا از شاه عباسی صله دریافت کرد:

اگر دشمن کشد خنجر و گر دوست

به تاق ابروی جانانه اوست

گاه چنان واقع شده است که شعرا بر شیوهٔ کلام یکدیگر تاخته و آنرا نقد کرده اند. اکثر چنین ارزشیابی ها جنبهٔ ذوقی داشته است و پای رقابت ها نیز در میان می بود. طور مثال شهید بلخی در باب یکی از سخنسرایان گفت که :

دعوی کنی که شاعر دهرم و لیک نیست

در شعر تو نه لذت و نه حکمت و نه چم

داستان سیدالشعرا عبدالسید رشیدی و عمیق در ادب دری معروف است؛ چنانچه آمده که باری سلطان خضر فرزند ابراهیم از عمیق راجع به کیفیت شعر رشیدی پرسید و وی در پاسخ گفت که «شعری به غایت نیکی منقی و منقح، اما قدری نمکش در می باید.» و آن پاسخ ظریف و در عین حال کوبنده را «شعر های مرا به بی نمکی» دریافت نمود. (۷۴:۵)

و از فردوسی نیز می شنویم که در باب کلام دقیقی بلخی گفته است:

نگه کردم این نظم سست آدمم

بسی بیت ناتندرست آدمم

درخت تنومند نقد ادبی، به مرور زمان، برگ و جوانه کشید؛ که میتوان از شعبه های مختلف آن شاخه های علوم مختلف: بلاغت، مجاز، اطناب، ایجاز، استعاره و امثال اینها یادآور شد. همچنان کتب و رساله های زیاد در این تألیف گردید. قدیمی ترین اثری که به شکل مستقل پیرامون مسایل نقد ادبی در اختیار قرار دارد، همانا کتاب «طبقات الشعراء» تألیف ابوعبدالله محمد بن سلام جمعی میباشد که حوالی سال ۲۳۲ هـ.ق.، وفات یافت و نیز بن قتیبه دینوری هم اثری تحت عنوان «الشعر والشعراء» تألیف کرد. (۱۴۵:۲) متی بن یوسف «فن شعر» ارسطو را در نیمه دوم سده سوم هجری مهتایی، به عربی برگردانید. همین طور از کتب ذیل هم در همین زمینه میتوان یادآور شد: نقد الشعر (اثر قدامه بن جعفر، متوفی به سال ۳۳۷ هـ.ق.) قابوسنامه، چهارمقاله، ترجمان البلاغه، حقایق السحر فی دقائق الشعر، المعجم فی معاییر اشعار العجم، معیار الاشعار. آثار محمد بن عمر رادویانی، رشیدالدین وطواط و امثال ایشان نیز قابل یادآوری می باشد.

همگام با تحول دانش و فرهنگ طی سده های بعد، نقد ادبی نیز دگرگونی هایی را نصیب شد. بدین معنی که دامنه آن وسعت یافت. آراء و نظریات مختلف سیاسی، فلسفی، اقتصادی و اجتماعی، نقد ادبی را رنگ و رونق بیشتر داد. زیرا نقد ادبی بدون وابسته گی با جریانهای مختلف دانش و فرهنگ زمانش، ناقص می ماند، بدینترتیب پروسه نقد ادبی در کنار سایر علوم و فنون با گذشت زمان، تحول و انکشاف یافت و بر وزنه ادبیات نیز افزود. در این راستا، تمدن و فرهنگ دنیای پیشرفته را هم نباید فراموش کرد. چنانچه در قسمت شکل گیری مکاتب و شاخه های مختلف نقد ادبی نقش بارز داشته است.

ویژه گیهای نقد ادبی

واضح است که برداشت از آثار ادبی نزد همه گان یکسان نیست. بعضی ها شعر را می پسندند و عده یی هم نثر را. گروهی به نمایشنامه دلچسپی از خود نشان میدهند و نیز هستند کسانی که آثار عارفانه را بر سایر گونه های ادبی رجحان می بخشند. همچنان بودند و استند عده یی که از اشعار غنایی یا حماسی دم میزنند. گویا بدین ترتیب آنچه خود می پسندند، همانرا برتر و فراتر از سایر انواع ادبی می شمارند. همین تفاوت های سلیقه یی، سبب ایجاد گونه های مختلف نقد ادبی گردیده است، که میتوان در این راستا از نقد لفظ، نقد معنی، نقد آرا و اندیشه ها و انواع دیگر نقد ادبی یادآور شد.

با وجود مباینات هایی که در خصوص بخش های نقد ادبی به مشاهده میرسد، مگر در مجموع میتوان گفت: «نقد ادبی وقتی کامل و تمام خواهد بود که حد امکان به تمام یا اکثر این جهات و

اعتبارات مختلف نظر داشته باشد و آثار ادبی را هم از جهت لغوی و فنی ملاحظه کند و هم از جهت اخلاقی و زیبایی. «(۲:۲۹) علاوه بر آنچه گفته شد، دکتور رضا براهنی هم در این مورد حرف های خودش را دارد. موصوف وقتی از سره نمودن و خصوصیات شعر، گپ میزند، چنین اظهار نظر میکند: «هیچ منتقد شعری نمی تواند نام منتقد را به خود بگیرد، مگر آنکه خلاقیت شعر را هم از لحاظ محتوا و هم از لحاظ شکل، هم از نظر شاعر و هم از نظر مقصورات و ظرفیت هایی که آن زبان برای برقرار کردن ارتباط با خواننده دارد و یا باید داشته باشد، عمیقاً مطالعه کند.» (۱: دوازده)

اگرچه در رابطه به ویژه گی های اثر ادبی و نیز نقد ادبی گفته ها زیاد است. همین طور راجع به منتقد ادبی هم حرف هایی وجود دارد. از جمله یکی از قلم به دستان و صرافان ادبیات یعنی الکساندر پوپ انگلیسی میباشد. موصوف در رابطه به کسانی که دست به نقد و نقادی میزنند چنین می نگارد که: «سخن سنج را تنها علم و سلیقه و قوه حاکمه کافی نیست و نکته هایی باریکتر از مو هست که بی رعایت آنها، حق سنجش سخن را به واقعی ادا نمیتوان کرد. شرط نخست در سخن سنجی آنست که ناقد در همه حال راستی را پیشه ساخته و از جاده حقیقت گامی فراتر نه نهد و هرگاه خود نسبت به خوب و بد اثری مشکوک است، لب فرو بسته، جانب دلها نگیرد و حکم قضا بر ضرر کسی جاری نسازد. دوم رعایت ادب و نجابت است؛ زیرا سخن راست که با تندی و تلخی گفته آید، اثر معکوس خواهد کرد. سوم فروتنی و حیاست تا اگر سخنی بر نکوهش اثری گفته آید، سخن سنج را مجال پوزش به جای باشد و کسی که در صدد رفع عیب دیگران است؛ در رفع نقص خویشتن توانایی نشان دهد. چهارم صمیمیت و آزادمنشی است. سخن سنج باید از انداز رایگان نگیرد؛ زیرا هیچ بخل و امساکي از بخل فکری نکوهیده تر و گرانتر نیست.» (۶: ۱۶۸)

چون انسان فطرتاً از حب و بغض، هوا و هوس میرا نیست و خواهی نخواهی عده یی از ناقدان آثار ادبی حین ارزشیابی نبشته یا پارچه شعری، گزافه گوئی و یا تعصب به خرج میدهند. یعنی بعضاً زشت را در لباس زیبا و یا بر عکس پسندیده را در جامه ناپسند جلوه میدهند؛ حال آنکه منتقد را لازم است که یک مفسر واقع گرای باشد. اگر سخن سنجی چیزی را نمی داند، باید صریح و توأم با صداقت اعتراف به ندانستن خود از آن موضوع نماید پس حرف دقیق در این زمینه چنین است که هیچ منتقدی حق آنرا ندارد تا اثری را بر اساس باور های شخصی یا حب و بغض، ارزشیابی کند. داوری او باید بیطرفانه و عاری از هیچگونه تعلقات باشد. بدین معنی که آثار را آنچه هست، بررسی نماید و نیز به باور استاد زرین کوب «منتقد حق ندارد که دایم سعی کند تا شاعر را به شکل خود، شکلی که خود می پسندد - در آورد. باید بکوشد تا او را چنانکه اوست و چنانکه هم او میخواهد، بشناسد و نشان دهد که شاعری هم در این زمینه سروده است:

ای سخن سنج هنرمند به اندیشه سنج نقد هر حرف به میزان خرد بی کم و کاست (قدسی)

هر اثری که مورد نقد و بررسی قرار می گیرد؛ در واقع شایان توجه می باشد. پس اگر نقد در کنار آثار ادبی قرار نداشته باشد، ارزش واقعی آن اثر درک شده نمی تواند. در این صورت نوشته یا شعر باگذشت زمان، جانب رکود و گمنامی کشانیده میشود. یا در بند تقلید و تکرار گرفتار می ماند، که نتیجه اش باز هم سقوط خواهد بود. پس می توان گفت که نقد به ذات خود عالی ترین مرحله یی از ذوق و لطافت می باشد و هر کسی هم شایسته نقد بود نخواهد بد. چرا که ابداع اثر، حرکتی است ترکیبی، مگر نقد و ارزشیابی یک اثر، شامل حرکت تحلیلی میگردد. از همین رو منتقد ماهر بودن خود نمایانگر دانش و استعداد ویژه یی میباشد، که برای هر کسی میسر نیست. (۲۱:۷)

نقد به مفهوم واقعی واقعی آن میتواند یک اثر را از زوال نجات داده و در مقام شایسته آن قرار دهد. همچنان میتواند اثر را از قلمرو سایر آثار ناشایست بیرون سازد؛ چنانچه به باور نویسندگی مبنی بر اینکه: «منتقد خوب سه شرط دارد: اول اینکه در تجربه حالت ذهنی مربوط به آن اثر هنری که در باره اش داوری میکند، توانا باشد. بدون دارا بودن خصایص عجیب و غریب. دوم اینکه باید قاضی ژرفنگر ارزشها باشد.» (۹۷:۴) نویسنده کتاب «در باره ادبیات» باورمند است که «منتقد یعنی کسیکه تفسیر میکند. کسیکه زهر آگینی شهد را آشکارا می کند و صدف سخن را می شگافد، تا مروارید درونش را عیان سازد. کسیکه تمام جنبه های اثر را بررسی می کند و بر اساس مواد مصالح هنری به تعمیم ها میرسد.» (۲۱:۷)

منتقد باید دارای استعداد و دانش فراوان در زمینه باشد، تا بتواند به کار سره سازی بپردازد و صدف را از مهره بی ارزش تمیز دهد، طور مثال درک شعر خاقانی یا انوری ایجاب می نماید تا منتقد معلومات خوبی از مسایل طب، نجوم، موسیقی، فلسفه و ریاضی داشته باشد. در غیر این صورت، دریافت جوهر کلام چنین سخنسرایان دشوار و حتی ناممکن خواهد بود. یا به عبارت دیگر، برای شناخت اشعار ایجاب می نماید که منتقدان سخن سنج، معلومات و اندوخته هایی از علوم: عروض، قافیه، بلاغت، فولکلور، تاریخ، فنون ادبی و امثال اینها داشته باشند؛ چرا که «نقادان بزرگ در تاریخ همیشه تاثیر عمیق در شعر، ادب، تیاتر، سینما، نقاشی، پیکر تراشی، معماری، موسیقی و رشته های دیگر هنری باقی می گذارند. آنها با قدرت منطق و شور عظیم خود، هنر مبتذل و ضد اجتماعی را به شکست محکوم کردند. هنر احویل و اجتماعی را اوج دادند. هنرمند واقعی را بشناسانیدند. هنرمند قلبی را راندند...» (۸۴:۹)

منتقد می تواند با عملکرد صبورانه و شجاعانه خود، آفریننده اثر را جانب بالنده گی و سازنده گی بکشد. گویا بدین ترتیب اسباب نزدیکی منتقد و صاحب اثر، فراهم می گردد. یکتا از صاحب نظران

در پیوند به این موضوع می نگارد: «...نقد همکاری بین نویسنده گان با قریحه و منتقدان پرمایه است که راه پیدایش ادبیات غنی و بزرگ را هموار میکند.» (۲۱:۷)

بدین ترتیب می نگریم که سهم نقاد شایسته و فهمیده طی زمانه ها، برازنده و ارزشمند بوده است. همین ها بودند که آثار ادبی را با درنظرداشت قیمت های هنری و اجتماعی، صرافی کردند. ادبیات اصل و متعهد را رواج بخشیدند و می بخشند. کارکرد های مبتذل را از صحنه خارج می نمایند.

در مبحث نقد ادبی رابطه ارگانیک و سازگاری منطقی میان قالب و محتوا باید مدنظر باشد یعنی هر محتوای برتر به یک فورم پسندیده نیاز دارد به عقیده یکی از قلم به داستان «شکل (فوم) مولود طرز برخورد هنرمند به مصالح اولیه هنری (اعم از رنگ، سنگ، آهنگ، زشت، لفظ و غیره) و شیوه ترکیب آنهاست. شکل کالبدی است برای روان مضمون و شکل مانند باده و ساغر، دانه و پیمانه با یکدیگر پیوند عنصری و سرشتی دارند. به قول مولوی:

ای برادر قصه چون پیمانه است

معنی اندر وی به سان دانه است (۱۷:۹)

تا جایی که دیده شده است بعضی از آثار ادبی محتوای ضعیف داشته، مگر این ناتوانی خود را در عقب قالب یا ریخت و بافت واژه ها و اصطلاحات رنگین و جالب، پنهان می سازد. همچنان برعکس آن نیز واقع شده است. این خود یک حالت عدم تناسب را نشان می دهد؛ چنانچه هم گفته اند که: «لفظ در شعر کسوتی بیش نیست. کسوتی برای معنی ... اگر چه بر وفق یک مثل معروف فرانسوی با لباس نمی توان راهب شد. اما باید گفت که لباس هم در جای خود اهمیت تمام دارد و جلوه و نمایش وجود بدن جز به لباس میسر نیست. البته به شرط آنکه در زیر لباس هم چیزی وجود داشته باشد؛ نه آنکه لباس باشد خالی.» (۵۵:۳)

سرچشمه ها:

- ۱- براهنی، رضا. طلا در مس. چاپ دوم، چاپخانه کویان، ۱۳۴۷، مقدمه.
- ۲- زرین کوب، عبدالحسین، نقد ادبی. جلد اول، چاپ سوم، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۱.
- ۳- زرین کوب، عبدالحسین، شعر بی دروغ، شعر بی نقاب. چاپ هفتم، انتشارات علمی، ۱۳۷۲.
- ۴- ریچاردز، آی. ا.، اصول نقد ادبی. ترجمه: سعید حمیدیان، چاپ اول، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۵.
- ۵- سمرقندی، نظامی عروضی، چهارمقاله. چاپ دوم، به اهتمام و کوشش: محمد قزوینی و دکتر محمد معین، کتابفروشی زوار، ۱۳۳۳.
- ۶- صورتگر، لطف علی، سخن سنجی. چاپ ششم، انتشارات ابن سینا، ۱۳۴۸.
- ۷- لوناچارسکی، در باره ادبیات. مترجم: ع. ن.، مطبعه دولتی، ۱۳۶۳.
- ۸- محمد معین، فرهنگ فارسی (متوسط) جلد چهارم، چاپ نهم، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۱.
- ۹- طری، احسان، مسایل از فرهنگ و هنر و زبان، چاپ اول، انتشارات مروارید، ۱۳۵۹.
- ۱۰- ورنون حال، تاریخ کوتاه نقد ادبی. ترجمه: مجتبی عبدالله، (مشهد: انتشارات ترانه، ۱۳۸۰)
- ۱۱- ولبورسکات، دیدگاهای نقد ادبی و چند مقاله از تی. اس. الیوت. ترجمه: فریبرز سعادت، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۴۸.
- ۱۲- دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا. جلد چهاردهم، چاپ دوم از دور جدید، زیر نظر دکتر محمد معین و دکتر سید جعفر شهیدی، مؤسسه لغتنامه دهخدا، ۱۳۷۷.

سر مؤلف مرستیال استاذ عنایت الله (عادل)

روژه

(۱) د روژې دوه ډولونه دي: واجب او نفل، بيا واجب هم دوه ډولونه لري: يوهغه دی چې له ټاکلې زمانې سره تړاو لري لکه د رمضان او معين نذر روژه، نو ددې نيت له شپې څخه کول جواز لري او که يې دسهار ترختو پورې نيت ونه کړ نو د دې وخت اود زوال ترمنځ نيت کول ورته روا دي.

(۲) دويم ډول هغه دی چې په ذمه ثابتيږي (وريه غاړه کيږي) لکه د رمضان د مياشتې قضايي، مطلق (د نامعلومو ورځو) نذر او کفارات، نو دا روژې نيول ورته روا نه دي مگر دا چې په شپه کې نيت وکړي. او ټولې نفلي روژې له زوال څخه وړاندې په نيت سره صحي کيږي.

(۳) خلکو ته په کار دي چې د شعبان په نه ويشتم (د دېرشم په شپه) د مياشتې د ليدلو هڅه وکړي، که چېرې يې وليده نو روژه دې ونيسي او که په دوی باندې مياشت پټه شوه (مياشت يې ونه ليدله) نو د شعبان د مياشتې دې ديرش ورځې بشپړي کړي بيا دې روژه ونيسي.

(۴) که چا په يوازې توگه د رمضان مياشت وليده هغه دې روژه ونيسي اگر که قاضي دده شهادت قبول نه کړي، که په اسمان کې وريځ وه نو امام دې د مياشتې په ليدو کې د يوه عادل تن شاهدي قبلوي که هغه نارينه وي او که ښځه، ازاد وي که غلام، او که په اسمان کې وريځ نه وي نو شاهدي دې نه قبلوي تر هغې چې دمره ډېر کسان يې ونه ويني چې په خبر يې علم راتلاى شي.

(۵) د روژې وخت د فجز ثاني له راختلو څخه تر لمر لويډو پورې دی.

(۶) روژه: د ورځې په اوږدو کې د روژې د نيت په کولو سره له خوراک، څښاک او جماع څخه بنديدل دي.

د رمضان د مياشتې ليدل څرنگه ثابتيږي؟

د رمضان د روژو نيولو لپاره د مياشتې ليدل ضروري دي ځکه نبي کریم ع فرمايي: صوموا لرؤيته و افطروا لرؤيته فان غم عليكم فاکملوا عدة شعبان ثلاثين يوما. رواه البخاری ومسلم.

ژباړه: روژه ونيسئ په ليدو د مياشتې د رمضان او اختر وکړئ په ليدلو د مياشتې د شوال که چيرې آسمان کې ورځ وي مياشت ونه لیده شي بيا د شعبان دمياشتې دیرش ورځې پوره کړئ. د رمضان ثبوت په دوو طريقو سره کيږي:

۱- د مياشتې په ليدلو.

۲- په پوره کولو د شعبان دیرش ورځې که مياشت ونه لیده شي.

د رمضان د مياشتې ثبوت: د يو سړي يا يوې ښځې په ليدو سره صحيح کيږي د اختر د مياشتې د ليدو د ثبوت لپاره شاهدي د دوو سړيو يا يو سړي او دوه ښځو ضروري ده په هغه وخت کې چې په آسمان کې علت وي (د ورځ له وجې نه يا غبار وي يا دود وي) او که آسمان صاف وي بيا د مياشتې د ليدو د ثبوت لپاره شاهدي د يوې لويې ډلې په کار ده چې جمع کېدل يې په دروغو محال وي او د دوی په شاهدې غالب گمان حاصل شي.

د نورو مياشتو د ليدو د ثبوت لپاره شاهدي د دوو عادلو نارينه يا د يو سړي او دوه ښځو چې د قذف په حد محکوم نه وي صحيح کيږي.

کله چې د مياشتې ليدل په يوه منطقه کې ثابت شي روژه په ټولو مناطقو کې چې د هغې سره همجوار وي او مطلع يې يوه وي لازم گرځي چې کله ورته د يوې موثقي منبع نه د مياشتې د ليدو خبر چې واجبوونکې د روژې وي ورسيري.

که چا د رمضان مياشت يواځې وليده او قاضي يې شاهدي قبوله نکره دی به خپله روژه نيسي د روژې نيول پرې لازمي دي او که چا د اختر مياشت يواځې وليده او قاضي يې شاهدي قبوله نکره بيا به دی يواځې اختر نه کوي بلکې روژه به نيسي د روژې خوراک ورته جايز ندی.

د شکي ورځې د روژې حکم

د شک ورځ په نه ويشتمې ورځې پسې ورځ ده چې ختل او نه ختل د مياشتې معلوم نه وي، د شک په ورځ روژه نيول د فرضو په نيت يا داچې متردد وي د فرضو او نفلو په منځ کې مکروه ده او که څوک غوڅ د نفلو نيت وکړی بيا مکروه نده، که څوک دوه زړی وي چې روژه نيسم که روژه وه خو ښه او که نه وه خورم يې روژه يې نه صحيح کيږي.

د منطقي مفتي ته پکار دي چې عامو خلکو ته د شک په ورځ امر وکړي چې د ورځې تر غرمې پورې يې نيته د روژې انتظار وکړي (خوراک، څښاک او نور) ونکړي بيا که معلومه شوه چې روژه ده د نيمې ورځې نه مخکې به د روژې نيت وکړي او که د مياشت ليدلو پته ونه لگيده او د نيت وخت هم تير شو بيا د امر وکړي خلکو ته په خوراک سره.^(۱)

که چا د شک په ورځ نفلي روژه ونيوه بيا معلومه شوه چې دا ورځ د رمضان ده هغه نفلي روژه يې د رمضان د روژې نه حسابيږي د دې ورځې قضايي پرې نشته.

د روژې تعريف:

روژې ته په عربي ژبه کې صوم وايي، صوم په لغت کې امساک يعنې ځان منع کولو ته وايي دخبرو نه يا کار نه او همدارنگه مطلق بندښت ته هم صوم وايي.

د اول مثال يعنې د خبرو نه بنديدل لکه د الله پاک دا قول د مريم په سورت کې: (فَمَا تَرِينَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا).^(۲)

البته دا قسم روژه ز موږ په شريعت کې اوس نشته.

دوهم مثال: عرب وايي: «صامت الريح، اذا امسكت» يعنې هوا بنده شوه يا وايي: «صامت الخيل عن السير» کله چې آس د مزل کولو نه پاتې شي.

د شريعت په اصطلاح کې روژه ځان منع کولو ته وايي د دريو شيانو څخه چې عبارت دی له خوراک، څښاک او جماع يعنې کوروالي نه د سپيدو د چاودو نه تر غايييدلو د لمر پورې د الله دعبادت په نيت او لپاره د ځان نژدې کولو الله ته.

روژه په دويم کال د هجرت د دوشنبې په ورځ د شعبان په دويمه فرض شوې ده.^(۳)

د روژې د فرضيت دليل د قرآن او سنت نه:

د رمضان روژه نيول د الله د فرايضو نه يو فرض دی چې په خپل کتاب کې يې داسې فرمايلي دي: ژباړه: اى مؤمنانو! فرض شوې ده په تاسو باندې روژه لکه څنگه چې فرض شوې وه له تاسو نه په پخوانيو خلکو د دې لپاره چې متقيان شئ. او بل ځاى فرمايي: ژباړه: د رمضان مياشت هغه ده چې قرآن پکې نازل شوى دى او دا قرآن دخلکو لپاره هدايت او روښانه دلايل دي او بيلوونکى د حق او باطل دى نو څوک چې ومومي له تاسې (مکلفين) نو ضرور به روژه نيسي دهغې مياشتې.

روژه داسلام د ارکانو نه څلورم رکن دى، دليل يې د سنت نه په گڼو احاديثو کې راغلى دى د هغې له جملې نه دوه حديثونه ذکر کوو هغه دادي: رسول الله ع فرمايلى دي:

ژباړه: يو سړي د رسول الله ع نه پوښتنه وکړه چې اى د الله رسوله خبر راکړه! الله د روژې نه څه په ما فرض کړي دي؟ رسول الله ع وفرمايل: د رمضان روژې. سړي وويل: ايا له دې پرته نور څه پرما شته؟ نبي کریم ع وفرمايل: نه مگر دا چې نفلي روژې نيسې.

دليل د اجماع د امت نه:

(۲) سورت مريم. ۲۶

(۳) (فقه السنة) ۲۹۱.

ټول امت په دې اجماع کړې ده چې د رمضان روژه فرض عين ده په هر مکلف فرد باندې او هيڅ يو فرد د مسلمانانو نه د دې له فرضيت نه مخالفت ندی کړی منکر يې کافر او مرتد دی (فقه السنه) سيد سابق ۲۹۱

د رمضان روژې پر چا باندې فرض دي؟

په هر هغه چا کې چې راتلونکي شرطونه جمع وي د رمضان روژې ور باندې فرض دي:

- ۱- بالغ به وي په نا بالغه نشته.
 - ۲- مسلمان به وي په کافر نشته.
 - ۳- عاقل او هوشيار به وي په ليوني نشته.
 - ۴- په دار اسلام کې به وي يا به په دار حرب کې د رمضان په وجوب باندې به عالم وي د وجوب نه مراد فرضيت دی.
 - ۵- پاکوالی دی د حيض او نفاس نه: نو په حائضه او نفاسه يې اداء فرض نده او که روژه يې ونیوه صحيح نده کله چې د حيض او نفاس نه پاکه شوه قضايي به راوړي.
- د رمضان د اداء شرطونه:

په مقيم باندې د رمضان اداء فرض ده نه په مسافر خو که يې ونیوه صحيح ده او که يې وخوړه بيا به قضايي راوړي.

په روغ فرض ده نه په مريض، مريض ته يې خوړل جواز لري چې کله روغ شو قضايي به راوړي که روژه يې ونیوه روژه يې صحيح ده. ددې دواړو مسئلو حکم الله تعالی په دې آيت کریمه کې بيان کړی دی: ژباړه: او څوک چې مريض يا مسافر وي ده ته د روژې خوراک جازي دی بيا به هغه شمير په نورو ورځو کې پوره کوي يعنې په هغه شمير ورځې به قضا راوړي.

د روژې اداء کول څه وخت صحيح دي؟

کله چې لاندې شرطونه په يو شخص کې پوره شي روژه يې صحيح کيږي:
اول دا چې: د روژې نيت وکړي په داسې وخت کې چې نيت پکې صحيح کيږي البته د رمضان د روژو، نفلي روژو او همدارنگه د معين نذر د روژو نيت د شپې نه شروع دی د ورځې تر نيمايي پورې.^(۴)

د رمضان قضايي راوړلو نيت يوازې د شپې نه کيږي کله چې سهار شي بيا يې نيت صحيح ندی، د کفاراتو د روژو او مطلق نذر روژو د نيت لپاره ټوله شپه ده له سهار کيدو نه پس يې نيت نه صحيح کيږي.

دويم داچې: ښځه به د حيض او نفاس نه پاکه وي.

روژه نيونونکی به د داسې کارونو مرتکب نه وي ګرځيدلی چې روژه ماتوي لکه خوراک، خښاک او جماع.

او شرط نده د روژې د اداء د صحت لپاره چې روژه نيونونکی دې دجنابت نه هم پاک وي ځکه د جنب لپاره د روژې نيول صحيح دي البته د غسل په تأخير ګناهګار دی.

د روژې ډولونه:

روژه په شپږ ډوله ده: فرض، واجب، سنت، مستحب، مکروه او حرامه.

فرض روژه: د رمضان د مياشتې روژې دي.

واجب روژه: په دری ډوله ده:

الف: قضاء راوړل د هغه نفلي روژې چې له نيولو نه وروسته ترې فاسده شوې وي.

ب: نذري روژې: نذر دې ته وايي: چې يو څوک په ځان يو نفلي عمل لازم وګرځوي مثلاً ووايي:

«الله علی ان اصوم». يعنې د الله لپاره دې په ما لازم وي چې زه روژه نيسم چې دا بيا هم په دوه ډوله

دی: معين نذر، مطلق نذر.

معين نذر دې ته وايي چې يو سړی ووايي په ما دې نذر وي چې زه به د جمعې ورځ روژه نيسم يعنې

ورځ مشخصه کړي او مطلق نذر دې ته وايي: چې تعيين پکې نه وي مثلاً ووايي د الله لپاره دې په ما

باندي يوه روژه لازمي وي.

دا نذري روژې هم د ځينو فقهاوو په نزد فرض دي اما د احنافو د محققينو علماوو په نزد واجب دي

نه فرض ځکه منکر يې کافر نه بلل کيږي.

ج- د کفاراتو روژې: لکه د روژې کفاره، د ظهار کفاره، د خطا قتل کفاره. د کفارې روژې ته ځينې

علماء فرض وايي اما د احنافو محققين ورته واجب وايي ځکه چې کافر يې منکر نه بلل کيږي.

مسنون روژه: د عاشوراء د ورځې روژه ده سره له نهمې يا يولسمې ورځې د محرم.

مستحب روژې:

الف- د هرې مياشتې نه دری ورځې روژه نيول دي.

ب- د ايام البيض روژې يعنې ۱۳، ۱۴، ۱۵ د هرې مياشتې نه.

ج- د دوشنبې او پنجشنبې روژه نيول په هره هفته کې.

د- شپږ روژې د شوال د مياشتې.

ه- د عرفې د ورځې روژه د هغه چا لپاره چې په حج کې نه وي.

و- داؤدي روژه: هغه دا چې يوه ورځ روژه او بله ورځ بوزه وي.

دا ډېرې بهتره روژې دي الله ته ډيرې محبوبې دي.

پنځم مکروه روژې: مکروه روژې په لاندې ډول دي:

الف: د عاشورا روژه پرته له نهمې يا يولسمې نه.

ب- د شنبې د ورځې روژه په انفرادي ډول سره (چې بله ورځ ورسره ونه نيسي يوازې همدا يوه ورځ روژه ونيسي).

ج- صوم وصال مکروه ده هغه دې ته وايي چې وروسته له غروب د لمر نه هم افطار ونکړي او سبا بيا روژه ونيسي.

شپږم حرامې روژې: حرامې روژې په لاندې ترتيب سره ذکر کيږي:

الف- د واړه اختر په ورځ روژه نيول.

ب- د لوی اختر په ورځ روژه نيول.

«لقول عمر رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم نهي عن صيام هذين اليومين: اما يوم الفطر ففطرکم من صومکم و اما يوم الاضحى فكلوا من نسککم».^(۵)

ج- د تشريق په ورځو کې روژه نيول چې عبارت دي له يوولسم، دولسم او ديارلسم د ذی الحجه نه. د هغه حديث له وجې نه چې حضرت ابوهريره روايت کړی نبي کریم ع عبدالله بن حذافه رضى الله عنه منى ته وليږه ورته وېې ويل: چې خلکو کې گرځه او ورته وايه چې په دې ورځو کې روژه مه نيسئ بيشکه دا ورځې د خوراک او څښاک او د الله د ذکر دي د حديث لفظ دا دی: «الا تصوموا هذه الايام فانها ايام اكل و شرب و ذکر الله عزوجل».^(۶)

او همدارنگه فقه سنه ۲۹۸ صفحه کې ذکر کړي دي او طبراني په اوسط کې د عبدالله بن عباس رضى الله عنه نه روايت کړی چې فرمايي:

ژباړه: عبدالله بن عباس رضى الله عنهما فرمايي: چې رسول الله ع يو آواز کوونکى وليږه چې خلکو کې آواز وکړي چې تاسو په دې ورځو کې روژه مه نيسئ ځکه دا ورځې د خوراک او څښاک او د خپل اهل سره د ساعت تيرۍ ورځې دي.

د روژې د نيت وخت:

روژه پرته له نيت څخه نه صحيح کيږي د نيت محل زړه دی، په زړه کې نيت صحيح دی هغه روژې چې د شپې نه هم ورته نيت کيدای شي او د نيمې ورځې نه هم ورته نيت کيدای شي هغه دا دي:

۱- د رمضان روژې.

۲- د معين نذر روژې

۳- نفلي روژې.

(۵) رواه البخاری ومسلم.

(۶) رواه احمد باسناد جيد.

د رمضان اداء په مطلق نيت سره هم صحيح کيږي مثلاً ووايي: سبا روژه نيسم دا هم د رمضان د روژې نه حسابيږي او که ووايي چې سبا نفلي روژه نيسم هم د رمضان نه حسابيږي او همدارنگه معين نذر هم د مطلق روژې په نيت صحيح کيږي هم د نفلو په نيت صحيح کيږي.^(۷)

هغه روژې چې تعيين د نيت او د شپې نه نيت کول ورته شرط دي:

- (۱) د رمضان د روژې قضايي راوړل (د رمضان دقضايي لپاره به د شپې نه نيت کوي) د سبا د راختلو نه وروسته يې نيت نه صحيح کيږي او بل به تعيين کوي مثلاً چې ووايي: سبا به د رمضان د فلاني ورځې د روژې قضايي راوړم که داسې و نه وایي قضايي يې نه صحيح کيږي.
- (۲) د هغه نفلي روژې چې له نيولو وروسته ترينه فاسده شوې وي د شپې نه به نيت کوي او مشخص کوي به يې.

- (۳) په جمله روژو د کفاراتو کې به د شپې نه نيت کوي او تعيين به کوي، د مطلق روژې يا نفلي روژې په نيت نه صحيح کيږي.

- (۴) مطلق نذر: د مطلق نذر د روژې لپاره به هم د شپې نه نيت کوي او تعيين به کوي چې سبا نذري روژه نيسم که داسې و نه وایي روژه يې نه صحيح کيږي.

هغه شيان چې روژه نه فاسدوي په لاندې ډول دي:

- (۱) کله چې خوراک په هيره وکړي
 - (۲) کله چې خښاک په هيره وکړي.
 - (۳) کله چې جماع په هيره وکړي.
- که چا يو سړی وليده چې په هيره روژه خوري نو و دې گوري که هغه شخص تندرست و د روژې نيولو توان يې درلود روژه دې ورپه ياد کړي نه يادول ورته مکروه تحريمي دي او که هغه شخص ضعيف و او په هيره يې روژه خوړله نو نه دې ورته په ياد کوي هغه دې پريږدي چې وبې خوري.^(۸)
- (۴) که سر يې په تيلو غوړ کړ روژه يې نه ماتيږي.
 - (۵) کله چې رانجه پورې کړي او خوند يې په حلق کې احساس نکړي او په مراقی الفلاح کې يې راوړي ولو که د رنجو اثر يې په لاپو کې معلوم هم شي روژه يې نه ماتيږي.
 - (۶) په حجامت (خان نه په وينه ايستلو) روژه نه ماتيږي.

- (۷) په غيبت روژه نه فاسديږي.

- (۸) د روژې خوړلو ته اراده کول روژه نه فاسدوي.

- (۹) کله چې بې اختياره يې حلق ته گډ داخل شي ولو که د ژرندي گډ هم وي.

(۷) فتاویٰ هندية ج ۱ ص ۱۲۶.

(۸) (بحر الرائق ج ۲ ص ۲۷۱).

(۱۰) کله چې نا بیره يې حلق ته دود داخل شي.

(۱۱) کله چې يې حلق ته مچ داخل شي.

(۱۲) کله چې په جنابت کې پرې سبا شي او همدارنگه که ټوله ورځ يې په جنابت کې تيره شي روژه يې نه فاسديږي، خو داسې کار مکروه تحریمي دی ځکه فرض لمونځ ترینه پاتې کيږي.

(۱۳) کله چې په نهر کې غوټه ووهي او اوبه يې په غوړ کې داخلې شي.

(۱۴) کله چې پزه کې يې اوبه راشي هغه قصدا ځان ته کش کړي او تيرې يې شي.

(۱۵) کله چې قی پرې غلبه وکړي او بیرته بې اختیاره واپس شي که لږ وي او که ډېر وي.

(۱۶) کله چې قی په قصد سره وکړي خو د ډکې خولې نه کم بې اختیاره بیرته تیر شي.

(۱۷) کله چې د غابنونو ترمنځ بند شی وخوري خو هغه شی د نخود د دانې نه کم وي.

(۱۸) کله چې یو کم شی د بیرون نه خولې ته د ننه کړي بیا یې په غابنونو میده کړي په خوله کې تیت او پاشان شي احساس د خوند یې په ستونې کې ونشي لکه د کونځلې دانه چې په عربي کې ورته سمسټه وايي.

(۱۹) کله چې په غوړ کې یو شی داخل شي بیا د هغې سره خیري را ووځي بیا دا لرگی شو شو وارې په غوړ کې داخل کړي.

په لاندې صورتونو کې روژه فاسده او کفارہ او قضایي دواړه پرې لازمیري:

۱. کله چې روژه دار داسې غذا وخوري چې د انسان طبیعت ورته میلان لري او د خوراک اشتها پرې پوره کيږي.

۲. کله چې روژه دار بې له شرعي عذر نه دواء وخوري.

۳. کله چې روژه دار اوبه یا بل مشروب وڅښي.

۴. کله چې روژه دار جماع وکړي.

۵. کله چې باران یې خولې ته داخل شي او دی یې تیر کړي.

۶. کله چې د غنم دانه یا بل شی د غنم په شکل خولې ته واچوي او خوله کې یې میده او تیر یې کړي یا بې روغه تیره کړي.

۷. کله چې د کونځلې دانه او یا بل داسې څیز خولې ته داخل او روغ یې تیر کړي.

۸. کله چې لږ مالګه تیره کړي.

۹. کله چې خاوره وخوري او دی د خاورې په خوړلو معتاد وي او که د خاورې خوراک یې عادت نه و بیا کفارہ پرې نه لازمیري صرف قضایي به راوړي.

د کفارې د واجبيدو شرطونه:

په لاندې صورتونو کې کفار ه واجبيږي:

۱- کله چې خوراک يا څښاک په رمضان کې صورت ونيسي نو که درمضان نه پرته نورو روژو کې خوراک يا چښاک وشي کفار ه نه لازميږي او همدارنگه کفار ه نه لازميږي په خوراک او څښاک سره په قضايي راورو درمضان کې.

۲- کله چې خوراک څښاک په قصد سره په هيره وکړي کفار ه نه لازميږي په هيره خوراک کې قضايي هم نشته.

۳- په هغه وخت کې چې په خطايي روژه خوړلې نه وي که په خطا روژه وخوري کفار ه پرې نشته قضايي پرې لازم ده، خطا دې ته وايي مثلاً يو سړي په دې فکر خوراک وکړ چې سبا ندی مگر هغه سبا و يا ماښام يې افطار وکړ په دې فکر چې ماښام دی خو ماښام نه و. په هغه وخت کې چې چا په زور پرې خوړلې نه وي مثلاً ورته ووايي روژه وخوره او کنه وژنم دې که داسې اکراه او زور پرې وشو چې دمرگ خطر ه وه کفار ه پرې نشته.

اخځليکونه

ددې موضوع د ليکلو لپاره له لاندې ماخذونو څخه استفاده شوې ده:

۱. قرآن کریم، تنزيل من الرب العلمين او د هغه ځينې تفاسير.
۲. د احاديثو کتابونه او ځينې شرحې.
۳. الهداية شرح البداية، د امام برهان الدين ابوبکر المرغيناني تصنيف.
۴. البحر الرائق د امام ابو البركات عبدالله بن احمد بن محمد نسفي تصنيف.
۵. بدائع الصنائع د امام محمد بن علي بن محمد بن عبدالله الشوکاني اليميني تصنيف.
۶. الأوزان الشرعية، د مفتي محمد شفيع تصنيف.
۷. الفقه الاسلامي و أدلته، د دکتور وهبة زحيلي تصنيف.
۸. فقه الزکاة، د دکتور يوسف القرضاوي تصنيف.
۹. الموسوعة الفقهية الكويتية د کويت د ارشاد، حج او اوقافو د علماوو د ټولگي تصنيف.
۱۰. فتاوى هندية د لشيخ نظام وجماعة من علماء الهند تصنيف.
۱۱. القاموس الفقهي د سعدي أبو جيب تصنيف.
۱۲. مختار الصحاح د محمد بن أبي بکر بن عبدالقادر الرازي تصنيف.

۱۳. الاختيار لتعليل المختار د ابن مودود الموصلی تصنیف.
۱۴. البحر الرائق شرح كنز الدقائق د زين الدين ابن نجيم الحنفی تصنیف.
۱۵. تبیین الحقائق شرح كنز الدقائق
۱۶. فقه السنة د الدكتور محمد ضياء الرحمن الأعظمی تصنیف.
۱۷. الفقه الميسر د صالح بن غانم السدلان تصنیف.
۱۸. مجلة الأحكام العدلية د عثمانی خلافت د دورې د علماوو او فقهاوو څخه د تركيب شوې ډلې تصنیف.
۱۹. تبیین الحقائق شرح كنز الدقائق د فخر الدين عثمانی بن علي الزیلعی تصنیف.
۲۰. الفتاوی البزازیة بهامش د محمد ابن البزاز الكردي تصنیف.
۲۱. العناية بشرح الهداية د محمد بن محمود البابرتی تصنیف.
۲۲. الدر المختار د محمد علاء الدين الحصكفی تصنیف.
۲۳. التعريفات الفقهية د محمد عمیم الاحسان المجددی تصنیف.

منبع نویسی

قسمت اول:

امروز نوشتن متون اکادمیک و معتبر مستلزم چند ویژه گی تخصصی می باشد که از روی آن می توان اهمیت مقاله یا کتاب را دانست و آنرا منحنیث یک اثر ثقه و مستند یا یک نوشتار مسلکی مورد مطالعه قرار داد. در نوشتار جدید علاوه بر عناوینی که باید مسلکی و معیاری باشد، چکیده، مقدمه، ترتیب پاراگراف ها و جمله بندی، نتیجه گیری و منابع نیز دارای اهمیت بس مهم می باشد که باید بصورت دقیق و معیاری به اساس نورم های قبول شده جهانی تهیه شود.

منبع نویسی که در این مختصر، آنرا مورد بحث قرار می دهیم در نوشتار معاصر خصوصاً مسایل اکادمیک و نوشتار های تحقیقی از اهمیت زیاد برخوردار است و شیوه های مختلف منبع نویسی توسط دانشمندان و نویسندگان بکار گرفته می شود اما در میان همه این شیوه ها دو شیوه منبع نویسی که بنام های شیوه منبع نویسی شیکاگو Chicago Style Reference و یا استندرد APA که مخفف American Psychological Association می باشد بکار می رود که در کشور ما شیوه شیکاگو بیشتر مورد استفاده قرار می گیرد و در این نوشتار انواع مختلف از منابع را که در نگارش از آن استفاده می شود، در زیر عناوین مختلف معرفی می کنیم.

کتاب:

بیشترین نویسندگان و اندیشمندان در آثار تحقیقاتی شان کتب معتبر را منبع قرار می دهند و یک نوشته تحقیقی بدون استفاده از کتب، کمتر با اعتبار شمرده می شود. کتاب ها انواع مختلف دارد و نحوه ارجاع به آن نیز متفاوت می باشد که ذیلا به آن پرداخته می شود:

- استفاده از آیات قرآنی در منبع یک نوشتار طوری ذکر می شود که نخست نام سوره مبارکه بعد آن شماره آیه می آید یعنی:
سوره بقره، آیه ۴۳.

ترتیب: نام سوره کامه شماره آیه و نقطه

در بین متن:

(سوره بقره، ۴۳).

ترتیب: قوس نام سوره کامه شماره آیه قوس و بعد نقطه در خارج قوس

مثال:

... نماز را بر پا دارید و زکات را بدهید و با رکوع کنندگان رکوع کنید (سوره بقره، ۴۳).

• هر گاه کتاب به فارسی توسط یک شخص نوشته شده باشد، منبع نویسی آن قرار ذیل می باشد:

در منبع یا ماخذ آخر نوشتار که زیر عنوان منابع یا ماخذ می آید:

علمی، حامد، **در مسیر پیروزی**، کابل: انتشارات پیمان، ۱۳۸۸.

ترتیب: تخلص کامه نام نویسنده کامه عنوان کتاب به خط درشت کامه محل نشر علامت شارحه

ناشر کامه سال نشر نقطه

در داخل متن:

(علمی، ۲۷).

ترتیب: قوس تخلص نویسنده کامه صفحه کتاب که حاوی مطلب گرفته شده است قوس نقطه

مثال:

در بعد سیاسی خروج نیروهای شوروی و جنگ جلال آباد زمانی صورت گرفت که حکومت موقت

مجاهدین تازه تشکیل گردیده بود و هنوز ادارات حکومت موقت به فعالیت های منظم خود آغاز

نکرده بودند که و این مساله یک نوع سردرگمی را در سوق و اداره مجاهدین بوجود آورد. سر رشته

کار بدرستی معلوم نبود و تا آخر هم معلوم نشد که مسوول و قوماندان اصلی این جنگ کیه بودند؟

(علمی، ۲۷).

• کتاب فارسی که توسط دو شخص نوشته شده باشد:

در آخر نوشتار:

حق پناه، جعفر و سردار محمد رحیمی، **ژئوپلیتیک افغانستان و تحولات منطقه ای غرب آسیا**،

تهران: دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۰.

ترتیب: تخلص نویسنده اولی کامه نام نویسنده اولی کامه نام و تخلص نویسنده دومی کامه عنوان

کتاب با خط درشت کامه محل نشر کتاب علامه شارحه ناشر کامه سال نشر نقطه

در داخل متن:

(حق پناه و رحیمی، ۴۴).

ترتیب: قوس تخلص نویسنده اول و تخلص نویسنده دوم کامه صفحه کتاب که حاوی مطلب گرفته شده است قوس و نقطه مثال:

دومین مساله ای که افغانستان را برای پاکستان مهم می سازد، ایجاد توازن استراتژیک در مقابل هند است (حق پناه و رحیمی، ۱۶۳).

• هر گاه کتابی که به لسان خارجی نوشته و به فارسی ترجمه شده باشد: در آخر نوشتار:

گال، سندی، **همسفریهایی با مجاهدین**، ترجمه حبیب الرحمن هاله، پشاور: کانون ترجمه آثار جهاد افغان، ۱۳۶۷.

ترتیب: تخلص نویسنده کامه نام نویسنده کامه نام کتاب با خط درشت کامه ترجمه نام مترجم کامه محل طبع علامت شارحه ناشر کامه سال نشر نقطه در داخل متن: (گال، ۳۷).

ترتیب: قوس تخلص نویسنده کامه صفحه کتاب که حاوی مطلب گرفته شده است قوس نقطه • کتاب که توسط یک یا دو نویسنده به لسان خارجی نوشته شده و توسط دو تن به فارسی ترجمه شده باشد: در آخر نوشتار:

آرنی، جورج، **افغانستان گذرگاه کشور کشایان**، مترجمین: سید محمد یوسف علمی و حبیب الرحمن هاله، پشاور: کانون ترجمه آثار جهاد افغان، ۱۳۷۶.

ترتیب: تخلص نویسنده کامه نام نویسنده کامه نام کتاب به خط درست کامه مترجمین علامه شارحه نام و تخلص مترجمین کامه محل نشر کامه ناشر کامه سال نشر نقطه

در داخل متن: (آرنی، ۳۴).

ترتیب:

قوس تخلص نویسنده کامه صفحه که مطلب از آنجا گرفته شده است قوس نقطه • اگر نویسنده چندین اثر داشته و از دو یا سایر آثار وی در یک نوشتار استفاده شده باشد منبع نویسی آن قرار ذیل می باشد.

در آخر نوشتار:

علمی، حامد، **در مسیر پیروزی**، کابل: انتشارات پیمان، ۱۳۸۸ (۱).

علمی، حامد، **روز شمار وقایع افغانستان**، کابل: انتشارات سعید، ۱۳۹۳ (۲).

علمی، حامد، **افغانستان آباد و سربلند**، کابل: مرکز اطلاعات و رسانه های حکومت، ۱۳۹۰ (۳).

ترتیب:

تخلص نویسنده کامه نام نویسنده کامه نام کتاب با خط درشت کامه محل نشر علامت شارحه ناشر کامه سال نشر نقطه قوس شماره قوس — شماره کتب یک نویسنده را می توان به اساس حروف الفبا رده بندی نمود و به ترتیب شماره داد.

در داخل متن:

(علمی ۱، ۴۳).

ترتیب: قوس تخلص نویسنده و به تعقیب آن شماره که برای کتاب به اساس حروف الفبا داده شده است کامه صفحه کتاب قوس نقطه

مقالات:

• اگر یک کتاب از مجموعه مقالات ترتیب شده باشد و مطلب یکی از مقالات آن اقتباس گردد، در منبع آن را به شکل ذیل می نویسند:

در آخر نوشتار:

افتخاری، اصغر، "طرح امنیتی اروپا برای نظام بین المللی"، در عبدالعلی قوام، **اتحادیه اروپا**، تهران: انتشارات مطالعات راهبردی، ۱۳۹۰، ص ص ۲۸۵-۳۰۸.

ترتیب:

تخلص نویسنده مقاله کامه نام نویسنده مقاله کامه علامه گیومه نام مقاله کامه علامه گیومه در نام و تخلص گرد آورنده مقالات یا مهتمم کامه عنوان کتاب به خط درشت کامه محل نشر علامت شارحه نام ناشر کامه سال نشر کامه صفحاتی که مقاله در کتاب احتوا نموده است نقطه

در داخل متن:

(افتخاری، ۱۳۹۰).

ترتیب:

قوس تخلص نویسنده مقاله کامه سال نشر کتاب قوس نقطه

• هر گاه یک مقاله در مجله به نشر رسیده باشد و از آن مطلبی گرفته شده باشد:

در آخر نوشتار:

گلکوهی، محمد رضا، "ادعای نابودی داعش در سال ۲۰۱۷"، **مجله کلید**، شماره ۷۶۵، کابل: ۲۶ حمل ۱۳۹۶.

ترتیب:

تخلص نویسنده مقاله کامه نام نویسنده مقاله کامه علامه گیومه عنوان مقاله کامه علامه گیومه مجله نام مجله به خط درشت کامه شماره کامه محل نشر علامه شارحه تاریخ نشر مجله به ترتیب روز ماه سال نقطه

در میان متن:

(گلکوهی، ۲۶ حمل ۱۳۹۶).

تاریخ می تواند به شیوه های مختلف نوشته شود مانند ۲۶ حمل ۱۳۹۶ یا ۱۳۹۶/۱/۲۶.

ترتیب:

قوس تخلص نویسنده کامه تاریخ نشر مجله قوس نقطه

مثال:

هر چند حمایت از گروه های مسلح، ادعایی است که دو جانب روسیه و امریکا مطرح کرده و اثبات آن نیز کار سختی بوده است ولی در این که افغانستان به عنوان یک کشور بی ثبات و دارای اقتدار ضعیف، بستر چنین طرح های سیاسی می باشد، شکی وجود ندارد (گلکوهی، ۱۳۹۶/۱/۲۶).

• هر گاه مقاله در فصلنامه ارگان یا یک اداره به نشر رسیده باشد:

در آخر نوشتار:

احمدی، راحله، "نقش رهبری در مدیریت"، در **فصلنامه اعیان**، فصلنامه مشرانو جرگه، شماره ۳۳، کابل: خزان ۱۳۹۳، ص ۵۹ - ۵۲.

ترتیب:

تخلص نویسنده مقاله کامه نام نویسنده مقاله کامه علامه گیومه عنوان مقاله کامه علامه گیومه فصلنامه به خط درشت کامه ارگان نشراتی کامه شماره کامه محل نشر علامه شارحه تاریخ نشر مجله کامه ص ص صفحاتی که مقاله در فصلنامه احتوا نموده نقطه

در میان متن:

(احمدی، خزان ۱۳۹۳).

ترتیب:

قوس تخلص نویسنده کامه تاریخ نشر فصلنامه قوس نقطه

مثال:

در این گروه از نظریات به جای آنکه به دنبال تعیین خصوصیات رهبر باشند، در پی آن هستند تا دریابند که شیوه و روش رهبری چگونه است و رهبران در برخورد با زیر دستان به چه شیوه‌هایی متوصل می‌شوند (احمدی، خزان ۱۳۹۳).

• اگر مقاله منتشر در روزنامه مورد استفاده قرار گیرد، منبع نویسی آن چنین است:
در آخر نوشتار:

علمی، حامد، "اروپای بدون بریتانیا،" **روزنامه ماندگار**، شماره ۱۹۹۲، ۸ حمل ۱۳۹۶.
ترتیب:

تخلص نویسنده کامه نام نویسنده گیومه عنوان مقاله کامه گیومه نام روزنامه با خط درشت کامه شماره کامه تاریخ نشر روزنامه نقطه
در داخل متن:

(علمی، ۱۳۹۶/۱/۸).

ترتیب:

قوس تخلص نویسنده کامه تاریخ نشر روزنامه قوس نقطه

• هرگاه از مقاله نشر شده ی یک سایت استفاده گردد:
در آخر نوشتار:

مرادی، صاحب‌نظر، "پس منظر اختلاف محمد داود در مورد پشتونستان،" به نقل از:

<http://khawaran.com/۸۶.html>

(تاریخ مراجعه: ۱۲ حوت ۱۳۹۵)

ترتیب:

تخلص نویسنده مقاله کامه نام نویسنده مقاله کامه گیومه عنوان مقاله کامه گیومه به نقل از علامه شارحه بعدا ادرس سایت که مقاله در آن به نشر رسیده است و در خط سوم قوس تاریخ مراجعه یعنی روزی که پژوهشگر آن مقاله را در سایت دیده است زیرا ممکن است مقاله بعد از نشر آن در وب سایت حذف شده باشد قوس نقطه.

در داخل متن:

(مرادی، ۱۳۹۵/۱۲/۱۲).

ترتیب:

قوس تخلص نویسنده کامه تاریخ روزی که مقاله در سایت دیده شده است قوس نقطه
مثال:

به هر حال حکومت های افغانستان در مبارزه با پاکستان بر سر قضیه پشتونستان نرمش و لغزش و انحراف می ورزید، تاجایی که این موضع گیری های افغانستان به نفع پاکستان انجام شد. به این معنی که حکومت شاه محمود خان در افغانستان در همان اول ظهور پاکستان، برخلاف موضعگیری نماینده افغانستان در ملل متحد، بدون قید و شرطی استقلال آن کشور را شناخته و سفارتش را در کابل در ۱۹۴۷ قبول نمود و سفارت خود را در اسلام آباد و قونسلگری خود را در پشاور نیز ایجاد نمود (مرادی، ۱۳۹۵/۱۲/۱۲).

روزنامه ها:

- اگر یک مقاله با ذکر نام نویسنده در روزنامه نشر شده باشد منبع نویسی آن قرار ذیل خواهد بود: در آخر نوشتار:

علمی، حامد، "اروپای بدون بریتانیا"، **روزنامه ماندگار**، شماره ۱۹۹۲، ۸ حمل ۱۳۹۶.

ترتیب:

تخلص نویسنده کامه نام نویسنده گیومه عنوان مقاله کامه گیومه نام روزنامه با خط درشت کامه شماره کامه تاریخ نشر روزنامه نقطه

در داخل متن:

(علمی، ۱۳۹۶/۱/۸).

ترتیب:

قوس تخلص نویسنده کامه تاریخ نشر روزنامه قوس نقطه

- هرگاه خبر، سرمقاله، تحلیل روزنامه یا مقالات بدون ذکر نام نویسنده باشد: در آخر نوشتار:

"دوشنبه بازار شرم آگین مجلس"، **روزنامه ماندگار**، شماره ۱۹۹۲، ۸ حمل ۱۳۹۶.

ترتیب:

گیومه عنوان مقاله کامه گیومه نام روزنامه به خط درشت کامه شماره روزنامه کامه تاریخ نقطه در داخل متن:

(ماندگار، ۱۳۹۶/۱/۸).

قوس نام روزنامه کامه تاریخ نشر روزنامه قوس نقطه

مثال:

آنان به دلیل حمله و کشتار چندین ساعته گروهی از تروریستان به شفاخانه چهار صد بستر و نیز عقب نشینی نیروهای امنیتی کشور از مراکز ولسوالی سنگین ولایت هلمند، مورد انتقاد مردم قرار داشتند (ماندگار، ۱۳۹۶/۱/۸).

دا وطن

دا وطن مه وړانوی دا د سولې کور زموږ
 دا ثاني جنت دی هم مو پلار او هم دی مور زموږ
 دلته د اسلام په دین څه ښکلي ټول قومونه دي
 هر یو اوسیدونکی یې غازي دی لکه ورور زموږ
 ښوونکي معنوي پلاران تل روزي زموږ بچیان
 هر چاته معلوم دي همیشه د سترگو تور زموږ
 دلته دری رنگه بیرغ رپاند دی په عزت سره
 هر رنگ یې معنایي شین، که سور، او تور زموږ
 دا دسر لوړۍ ښه کړمه افتخار پرې ډیر
 دا د لوی افغان غرور هم د همت لور زموږ
 هره لويشته خاوره یې ناموس د هر افغان بوله
 ځکه په قومونو یې هر یو لوری دی سمسور زموږ
 دا و اجنبيانو ته مدفن دی چې يرغل کړي پرې
 وگوره تاریخ یو ځل گویا دی په انځور زموږ
 دلته خاورې شوي ککړۍ د يرغلگرو دي
 داسې میړني لرو پیاده او که دي سپور زموږ
 تاریخ یې ډیر اوچت دې په کې پروت لوی عظمت دی
 گران افغانستان د ننگ ټاټوبی کور او گور زموږ

خلیل الله خلیلی

غزل

بداغ نامرادی سوختم ای اشک طوفانی
 به تنگ آمد دلم زین زندگی ای مرگ جولانی
 در این مکتب نمیدانم چه رمز مهملم یارب
 که نی معنی شدم، نی نامه و نی زیب عنوانی
 از این آزادگی بهتر بود صد ره به چشم من
 صدای شایون زنجیر و قید کنج زندانی
 به هر وضعیکه گردون گشت کام من نشد حاصل
 مگر این شام غم را مرگ سازد صبح پایانی
 جوانی سلب گشت و حیف کامال جوانی هم
 یکایک محو شد مانند اعلام پریشانی
 زیک جو منت این ناکسان بردن بود بهتر
 که بشکافم بمشکل صخره سنگی را بمژگانی
 گناه هم چیست، گردونم چرا آزرده میدارد
 ازین کاسه گدا دیگر چه جستم جز لب نانی

مؤلف عبدالولي کلماني

د پشه يي ژبې شاعران او ليکوالان

۲ - محمد زمان کلمانی

ښاغلی محمد زمان کلمانی د اروا ښاد ملا سامان خان زوی او د ملک سونمیر (حیات میر) لمسی د ۱۳۲۸ هجري لمريز کال د سرطان په میاشت کې د بغلان ولایت زاړه ښار ته نږدې د قچي نومې سیمې د کلمانانو په کلي کې نړۍ ته سترگې پرانیستي، په خټه شینگنک پشه يي دی. پلرونه یې په ۱۳۲۳ هجري لمريز کال کې د دولت لخوا د لغمان ولایت د کلمان د کسردکا کلي څخه بغلان ته تبعید شوي وو. زده کړې یې چې د خپل مرحوم پلار او تره مرحوم ملا قلندر خان څخه پیل کړې د زاړه بغلان د جمعیت ابو رجا په لومړني او د نوي بغلان د تجربوي منځني ښونځیو او د کرنې په لېسه کې له ۱۳۳۹ هجري لمريز کال څخه تر ۱۳۵۰ هجري لمريز کلونو کې تر سره کړي او په ۱۳۵۱ هجري لمريز کال کې د میدان وردگو ولایت د چک په ولسوالۍ او د دایمیرداد په علاقه دارۍ کې د کرنې د رواجولو د فني مامور په توګه د څو میاشتو دندې له تر سره کولو وروسته د همدې کال په دوهمه نیمایي کې د کرنې د لوړو زده کړو په انستیتوت کې شامل او د ۱۳۵۳ هجري لمريز کال په پای کې د هغه د ځنګلونو له څانګې څخه په لومړۍ درجه فارغ شوی او د کرنې او اوبو لګولو وزارت د ځنګلونو او څړ ځایونو په ریاست کې د فني مامور په توګه کار کړی دی چې په ترڅ کې یې د هېواد په زیاترو ولایتونو کې سفرونه، سروې ګانې او دندې یې تر سره کړي دي.

د ۱۳۶۰ هجري لمريز کال په لومړيو کې کله چې د شپږو کلونو ځنډ وروسته د دوهم ځل لپاره په راډيو افغانستان کې پشه يي خپرونه پيل شوه، د اروا ښاد نور محمد غمجن تميل په هڅونې او معرفت (چې د دغې خپرونې چلوونکي او د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي استاد وو) د دغه پشه يي خپرونې د لومړني مدير په توگه وگومارل شو.

محمد زمان کلماني همدا راز د ۱۳۶۶ کال په وروستيو کې د کسبگرو د اتحاد يې په مرکزي شورا کې د ميتود نشرات د عمومي مدير او وروسته په ۱۳۶۷ لمريز کال کې د تبليغ د آمر په توگه وټاکل شو، خو د ځيني امنيتي ستونځو له امله د خپلې دندې پرېښودو ته اړ شو. نوموړي په هېواد کې د اسلامي انقلاب تر بري وروسته د ۱۳۷۲ هجري لمريز کال په دوهم نيمايي کې د دوهم ځل لپاره په راډيو افغانستان کې دنده واخيسته، خو په کابل کې د خپل منځي جگړو له امله د همدې کال په وروستيو کې ننگرهار ولايت ته کډوال او له څه مودې وروسته د ۱۳۷۳ هجري لمريز کال په پای کې يو ځلي بيا خپله دنده پرېښوده. ښاغلی کلماني د ننگرهار ولايت په کمپونو کې د ښوونکي دنده ترسره کړې او ۱۳۷۶ تر ۱۳۸۰ هجري لمريز کلونو کې د مديرا خپريه موسسې له خوا لغمان ولايت د نمايشي باغونو د مسؤل انجنير په توگه پر دندې وگومارل شو. او بيا يې د ۱۳۸۰ هجري لمريز کال په وروستيو کې په راډيو افغانستان کې دنده واخيسته، چې په ۱۳۸۲ هجري لمريز کال کې د کابل راډيو د آمر او ۱۳۸۳ هجري لمريز کال کې د ملي راډيو ټلويزيون د پشه يي خپرونو لوی مدير په توگه وټاکل شو، چې پشه يي خپرونه لومړي ځل لپاره په ۱۳۸۳ هجري لمريز کال د سلواغې د مياشتې په شپږ ويستمه نېټه د ده په کوښښونو جوړه او د ده په وياندي پيل شوه. (۱۵۲: ۴- ۱۵۵)

د ۱۳۸۴ هجري لمريز کال له وروستيو څخه تر ۱۳۹۰ هجري لمريز کال تر لومړيو پورې په لومړي رتبه بست کې د وطنداران نشريې د لومړني رئيس او مسؤل مدير په توگه او په ۱۳۹۰ او ۱۳۹۱ هجري لمريز کلونو په لومړي رتبه بست کې د اصلاح د

ورځپاڼې د رئيس او مسوول مدير په توگه او هم په ۱۳۹۲ کال کې د اصلاح ورځپاڼې او له هغې وروسته د وطنداران د نشريې د مسوول سکرتر په توگه پاتې شوی دی.

ښاغلی محمد زمان کلماني د پشه يي ژبې نوميالی شاعر، اديب او ليکوال دی، چې د پشه يي ولس لپاره يې له ټولو څخه زيات زيار گاللی او ادبي او فرهنگي خدمتونه وړاندې کړي دي. ښاغلی کلماني هغه کارونه تر سره کړي، چې ښاغلی نور محمد غمجن صاحب د پشه يي ولس لپاره پيل کړي وو. کلماني صاحب د لومړي ځل لپاره د پشه ييانو په هکله په مفصله توگه د (پشه يي افغانان) په نوم په پښتو ژبه کتاب وليکلو چې بيا په ۱۳۹۰ هجري لمريز کال کې د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت لخوا چاپ شو، چې په هغې کې د پشه يي قوم (د پشه ييانو طايفې او خيلونه، د پشه ييانو نفوس، د پشه ييانو د استوگنې ځايونه او نقشه) او پشه يي ژبې (د پشه يي وجه تسميه، د پشه يي ژبې ادبيات، او د هغې تاريخ، د پشه يي ادبياتو دورې) په هکله ډېر اړين او ښې څرگندونې را ټولې کړي دي، چې دا کار د پشه ييانو په هکله د تاريخ په اوږدو کې د لومړي ځل لپاره د ده لخوا تر سره شو. همدا رنگه د پشه يي ژبې الفبا د فونتيک په شکل د روسي ژبپوه (کرومرگ) په لارښوونه د يو پلاوي په ترکيب کې ترتيب کړ، چې بيا په ۱۳۶۷ هجري لمريز کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبياتو مرکز لخوا چاپ شو. همدا راز کلماني صاحب د پشه ييانو متلونه را ټول کړي چې د (پشه يي پښتو متلونو) په نوم يې کتاب وليکلو، چې په ۱۳۶۴ هجري لمريز کال کې د علومو اکاډمۍ د پښتو خپرونو بين المللي مرکز له خوا چاپ شو، چې په هغې کې پشه يي متلونه او د هغې معادل پښتو متل او يا د هغې پښتو ژباړه راوړی دی. او همدا رنگه د پخواني او اوسني شاعرانو شعرونه يې را ټول کړي او يو شمېر شاعران يې معرفي کړي دي، په دې هکله په ۱۳۶۷ هجري لمريز کال کې د (پشه يي گې) پشه يي سندرې په نوم کتاب چې د ملتونو د چارو د لوی رياست لخوا چاپ شو. او د پشه يي گلپنا (پشه يي گلزار) په نوم کتاب چې د کابل ميوند مطبعه کې، په ۱۳۸۴ هجري لمريز کال کې چاپ شوی دی وليکل.

ښاغلی محمد زمان کلماني که څه هم له پخوا څخه له ليکوالي او شعر جوړولو سره مينه لرله او د ده د ليکنو خپریدل د لومړي ځل لپاره په ۱۳۴۷ هجري لمريز کال کې د بغلان ولايت د اتحاد له ورځپاڼې څخه پيل شوي، خو کله چې نشراتي دنده ور په غاړه شوه، ده په خصوصي توگه د ځينو تاريخي، ټولنيز او ادبي آثارو د لوستلو، پلټنو او د کابل د ټولنيزو علومو په انستيتوت (اوسنی د استاد برهان الدين رباني د تعليم او تربیې پوهنتون) او د ايران د تهران په (دانشکده خبر) کې د ژورناليزم د کورسونو د تعقيب له لارې په دې برخه کې، په تېره پشه يي ولس ته تر نورو زيات د ارزښت وړ خدمتونه تر سره کړي دي.

محمد زمان کلماني د پشه يي ژبې، فرهنگ او خلکو په اړه د زياتو ليکنو او په دې برخه کې د زيات خدمت او د نه ستړي کيدونکو هڅو، هاند او د ښه استعداد پر بنسټ يو وخت د افغانستان د ليکوالو د ټولنې د مرکزي شورا، د ژوندون مجلې د پښتو ادیشن، د ملت های برادر او د اوسني هموطن مجلو، د تارا جريدې، پشه يي وطنداران ورځپاڼه او مجلې د ليکنې د پلاوی او د ملي سرود د غوره کولو د کميسيون او د وروستيو دوديزې او مشورتي لويو جرگو غړی، د پشه يي شورا د رهبري هيئت غړی او د فرهنگي کميټې رئيس د پشه يي، نورستاني او گوارباتي قومونو يا د الينا د ټولنيز او فرهنگي شورا رئيس او د ځينو فرهنگي، ادبي، قومي او علمي غونډو او سيمينارونو برخه وال پاتې شوی دی.

ښاغلی کلماني يو تکړه ليکوال او شاعر دی چې په پشه يي پښتو او دري ژبو خبرې کوي، په پشه يي، پښتو او دري ليکنې کوي او په پشه يي او پښتو شعرونه جوړوي او يو شمېر خپلواک اثار هم لري. په هغو غونډو کې چې د هېواد مرکز او ولايتونو کې د هېواد ليکوالانو او ادب پوهانو لخوا جوړې شوې دي، برخوال شوی او خپلې ويناوې او شعرونه يې د غونډې برخوالو ته اورولي دي.

د دې لپاره چې پښتو يو عامه ژبه ده او ډېر ويونکي لري او اکثره وگړي پرې پوهيږي، نو ښاغلی کلماني هم خپل نثري ليکنې او ويناوې په پښتو ژبه کوي تر څو اورېدونکي او لوستونکي ورباندې پوه شي. خو کله چې په کومه شاعري غونډه کې گډون کوي د

خپل مليت (يعنې پشه يي) په استازيتوب په پشه يي ژبه شعر وايي. خو د دې په خاطر چې اوريدونکي د ښاغلي کلماني د شعر په معنا پوه شي نو خپل پشه يي شعر ژباړه د پښتو په منظوم کلام سره جوړوي او په دواړو ژبو (پشه يي او پښتو) د غونډې برخوالو ته اوروي. څرنگه چې ژباړه يې هم په نظم سره وي د اورېدونکو د پوهنې وړ گرځي او ډېر هرکلی يې کوي. چې ليکنې او شعرونه يې د هيواد په مرکز په ځينو اطلاعاتي رسنيو، ورځپاڼو، مجلو، مجموعو او هم د ننگرهار او د پېښور د وحدت او نورو ورځپاڼو کې خپاره شوي. او ځينې شعرونه يې د ځينو هنرمندانو لخوا د افغانستان په ملي راډيو او تلويزيون کې ثبت او خپاره شوي دي. په ادبي غونډو کې پشه يي شعرونه وايي چې کله کله د هغه پښتو او يا د پښتو او دری يعنې شير او شکر منظوم ژباړه يې هم ورسره وي. (۶:)

محمد زمان کلماني چې په حکومت کې د خدمت پر اساس په ۱۳۹۰ کال کې (ما فوق) رتبې ته رسيدلی، د ادب او فرهنگ په برخه کې د ښه خدمت او برياوو په اساس د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت څخه د لومړۍ، دويم او دريمې درجې شپږ جايزې او هم ملالونه تر لاسه کړي دي. په همدې توگه په ۲۲ / ۲ / ۱۳۸۹ نيټه د ده د ادبي او فرهنگي خدمتونو په وياړ د افغانستان د قلم ټولنې لخوا د گڼو فرهنگيانو، ليکوالو او شاعرانو په گډون د درناوي غونډه جوړه شوې، د پشه يي ژبې د شعر او شاعرۍ د پراختيا، ودې او په دې برخه کې د گڼ شمېر ليکنو، د کتابونو د چاپولو او د ده د هر اړخيز او دقدر وړ خدمتونو په وياړ د ۱۳۹۱ هجري لمريز کال د غبرگولي د مياشتې په ۲۳ مه نيټه د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پخواني جمهور رئيس ښاغلي حامد کرزي له خوا ده ته افتخاري تقدير نامه او نقدي جايزه ورکړل شوې او د همدې کال د تلې مياشت کې په اروپايي هيوادونو کې د افغان فرهنگيانو د بين المللي بنسټ د رهبري کميټې لخوا په يو لوح تقدير هم وياړل شوی دی. ښاغلی کلماني داسې نور فرهنگي او ادبي وياړونه او لاسته راوړنې لري، خلک د قدر په سترگه ورته گوري او درناوی يې کوي.

د محمد زمان کلماني آثار

ښاغلی محمد زمان کلماني د سلگونو عنوانونو مطالبو او شعرونو څخه پرته چې په مطبوعاتو کې خپاره شوي تر اوسه دغه لاندې خپلواک چاپي آثار (ليکنې، غونډونې او ژباړنې) لري:

۱ - انقلابي اړ (انقلابی زړه): دا کتاب د استاد نور محمد غمجن تمیل د پشه یي شعرونو مجموعه ده چې د استاد د مړینې څخه وروسته د ښاغلي محمد زمان کلماني په زیار د انقلابي اړ په نوم د افغانستان د لیکوالو ټولنې لخوا په (۵۵) مخونو کې په ۱۳۶۳ هجري لمريز کال کې چاپ شوی دی.

۲ - پشه یی - پښتو متلونه: دا کتاب ټول ۱۳۱ مخونه لري چې د علومو اکاډمۍ د پښتو خپرونو بین المللي مرکز له خوا په ۱۳۶۴ لمريز کال کې چاپ شوی دی. دغه کتاب په پښتو او پشه یي ژبه کې لیکل شوی دی او د دواړو ژبو متلونه د پرتلې په توګه پکې راوړل شوي دي.

۳ - پشه یی ګې (پشه یي سندرې): دغه کتاب د ملیتونو د چارو د لوی ریاست لخوا په ۱۳۶۷ هجري لمريز کال کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د پشه یي سندرو سربېره د پشه یي ژبې د ځینو پخوانیو ولسي شاعرانو پېژندګلوي او د شعرونو د ډولونو په هکله هم خبرې شوي دي. دغه کتاب په ۱۲۹ مخونو کې چاپ او د خلکو خدمت ته وړاندې شوی دی.

۴ - الفبای زبان پشه یی: دا د پشه یي ژبې د الفبا رساله د ده لخوا چې د یو پلاوې په ترکیب کې هم لیکل شوی او د اړوندو مسوولینو له منظوري څخه وروسته په ۱۳۶۷ هجري لمريز کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبیاتو مرکز لخوا چاپ شوی دی.

۵ - درمورد مردم و زبان پشه یی: دا کتاب چې په دري ژبه لیکل شوی، دا د پشه یي خلکو او ژبې په هکله معلومات او د پشه یي ژبې شعرونه هم لري چې د ښاغلي نور محمد چمار په اهتمام او مالي لګښت په ۱۳۷۱ هجري لمريز کال په پېښور کې چاپ شوی دی.

۶ - پشه يی گلينا (پشه يی گلزار): دغه کتاب د ښاغلي محمد زمان کلماني صاحب د پشه يي شعرونو او هم ځينو اوسنيو او پخوانيو شاعرانو پشه يي شعرونه دي او په پښتو ژبه د هغوی پېژندگلوي په کې شوې چې ۱۸۴ مخونه لري او د کابل ميوند مطبعه کې، په ۱۳۸۴ هجري لمريز کال کې چاپ شوی دی.

۷ - پشه يي دومنگل صنف آنتې (پشه يي د دوهم ټولگي لپاره): دا کتاب درسي کتاب دی چې په پشه يي ژبه د پشه يي ويونکو سيمو لپاره ليکل شوی او د پوهنې وزارت د تعليمي نصاب پراختيا او د درسي کتابونو د تاليف لوی رياست لخوا په ۱۳۸۶ لمريز کال کې چاپ شوی دی.

۸ - پيرونيس تارا کيني (د شپيلی څرگندونې): دغه کتاب چې د مولانا جلال الدين محمد بلخي د ځينو منظومو کيسو پشه يي منثور ژباړه ده چې د افغانستان د قلم د ټولنې لخوا په ۱۳۸۶ لمريز کال کې چاپ شوی دی.

۹ - بشري حقوقنا کېلولوالي بين المللی سندېلا (د بشري حقونو ځانگړي نړيوال سندونه): دافغانستان د بشری حقونو خپلواک کميسيون لخوا، ۱۳۸۸ لمريز کال کې چاپ شوی دی.

۱۰ - پشه يي اشتهمنگل صنف (پشه يي اتم ټولگي): دا کتاب درسي کتاب دی چې د پوهنې وزارت د تعليمي نصاب پراختيا او د درسي کتابونو د تاليف لوی رياست لخوا په ۱۳۹۰ هجري لمريز کال کې د ازمايښتي ارزونې لپاره چاپ شوی دی.

۱۱ - پشه يي افغانان: دغه کتاب چې ۱۸۹ مخونه لري د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت لخوا په ۱۳۹۰ هجري لمريز کال کې چاپ شوی دی. دغه کتاب په پښتو ژبه ليکل شوی دی، د پشه ييانو په هکله ښه معلومات لري. په دغه کتاب کې د پشه يي مليت د قومونو، خپلونو او د هغه ځايونو نومونو په هکله چې د پشه ييانو پورې اړه لري او اوسيري ډېرې ښې څرگندونې لري.

۱۲ - مجموعه مقالات سيمينار شاعر نامور پشه يي توکل بابا: د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت لخوا په ۱۳۹۰ هجري لمريز کال کې چاپ شوی دی.

۱۳ - پشه يي يکې از اقوام و زبان های افغانستان: دا کتاب په دري ژبه ليکل شوی دی او د چاپ لپاره چمتو دی.

۱۴ - بوخچه گنتالک: دا کتاب هم چاپ لپاره چمتو ده.

۱۵ - د پښتو شعرونو ټولگه: دا د ښاغلي کلماني پښتو اشعار چې د هېواد په مختلفو ورځپاڼو او مجلو کې نشر شوي دي، راغونډ کړي او د يو کتاب په بڼه يې چاپ ته چمتو کړي دي.

د ښاغلي کلماني د نثر نمونه

د افغانستان د درېيمو رسمي ژبو د اوسنيو ادبياتو په اړه څو خبرې

افغانستان د ټولو گډ کور دی، دلته د هېواد دوه ملي او رسمي پښتو او دري ترڅنگ ازبکي، ترکمني، پشه يي، بلوچي، نورستاني، پاميري او نورې ژبې هم د افغانانو له خوا کارول کيږي چې د هېواد په اوسني اساسي قانون کې درېيمې رسمي ژبې بلل کيږي. د دې لپاره چې د اوسنيو ادبياتو په اړه څه يادونه و نه شوه، نو غواړم په خورا لنډ ډول څو ټکي وړاندې کړم.

سره له دې چې د هېواد درېيو رسمي ژبو کې راډيويي خپرونې له ۱۳۵۰ لمريز کال څخه را په دې خوا، او همدا رنگه د تارا، جابش، يولروز، کوراش او سوپ په نومونو په پشه يي، نورستاني، ازبکي، ترکمني او بلوچي ژبو نشرېې موجودې دي او له دې لارې د هېواد د سيمه ييزو ژبو د ادب او فرهنگ په اړه خپرونې کېدې او د ادبياتو د ودې او پراختيا زمينې برابرې شوې وې، په دې وروستيو شپږو کلونو کې په دې اړه هڅې نورې گرندۍ او زياتې شوي دي.

په دې مانا چې اوس د دغو زياترو ژبو فرهنگپالو ويونکو له خوا فرهنگي او ادبي ټولنې او کومېټې رامنځته شوي او په هره ژبه کې راډيويي، تلویزوني خپرونې موجودې دي. د هېواد په ملي راډيو تلویزون کې د هموطن ادارې له خوا په ازبکي، بلوچي، پشه يي، ترکمني او نورستاني ژبو خپرونې کيږي د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت له خوا د وډانداران د ادارې او نشرېې په رامنځته کولو سره په همدغو پنځو يادو شويو ژبو بېلې بېلې اونيزې خپريدلې چې اوس دغه اونيزه په مياشتنۍ مجله باندې تبديل شوې ده او د

سرحدونو او قومونو وزارت له خوا په هره ژبه د ځانگړو نشریو د خپرولو ترڅنگ د پامیري ژبې په گډون د هېواد په اتو ژبو د هموطن مجلې خپرونې او د دې ترڅنگ د بلخ، جوزجان، نیمروز او لغمان ولایتونو رادیويي او تلويزوني خپرونو کې د دري او پښتو ترڅنگ په ازبکي، ترکمني، بلوچي او پشه یي ژبو هم خپرونې شته. هیله ده چې د ننگرهار ملي رادیو ټلويزون د خپلو خپرونو ترڅنگ پشه یي ژبه هم له پامه ونه غورځوي، ځکه نه یوازې دا چې د دغه ولایت په دره نور او د ښوې ولسوالیو او د جلال آباد په ښار او نورو ځایونو کې د دغې ژبې ویونکي شته بلکې دا د ختیزو ولایتونو او د هېواد یو فرهنگي مرکز هم دی او وړاندې هم خپرونې کېدې، له نېکه مرغه د هېواد د دولتي خپرونو ترڅنگ نا دولتي خپرونو د پښتو او دري ترڅنگ د هېواد د نورو ژبو د فرهنگ او ادبیاتو د ودې او پراختیا له پاره ښه امکانات برابر کړي دي، چې په دې برخه کې د شایق، آئینه، آریانا، طلوع، ژوندون او شمشاد رسنیو د نوبتونو او هڅو یادونه پرځای بولم.

په همدې ډول آن د گوارباتي ژبې په گډون په هره ژبه کې په خپله د فرهنگیانو له خوا ځانگړې خپرونې، مجلې او کتابونه خپاره شوي دي چې په پشه یي ژبه کې د (لش، الینا، او داردستان، په بلوچي ژبه کې د سیستان او نیمروز، په ازبکي کې د بېلگې اوونیزې په ترکمني کې د گونش اونیزې او مجلې او په گوارباتي کې د غنچه مجلې یادونه کولای شو، چې پښتو او دري لیکنې هم ورسره دي چې دا په خپله د دغه ژبو د فرهنگ او ادبیاتو د ودې او پراختیا په لاره کې په زړه پورې هڅې او پراختیاوې بللای شو چې د یادونې وړ دي. (۳۳:۲)

ماخذ او منابع

- ۱ - جاهد، امير محمد کلماني، د محمد زمان کلماني ژوند او آند. دغه اثر زما د گران او مهربان پلار امير محمد جاهد کلماني چې د بغلان ولايت د مرکزي بغلان ولسوالۍ د کلمانيانو د کلي د اتفاق د لېسې ښوونکی دی، د خپلې زده کړيز پېر پايليک (مونوگراف) دی چې په ۱۳۸۹ هجري لمريز کال کې ليکلی دی.
- ۲ - د اوسنيو ادبياتو څلورم جشن، د مقالو ټولگه، جلال آباد، د قلم ټولنه ۱۳۸۶ لمريز کال.
- ۳ - ژوند، مجله، پښتو اډېشن، اتحاديه نويسندگان افغانستان، کابل ۱۳۶۵ هـ کال درېمه گڼه.
- ۴ - کلماني، محمد زمان، پشه يي گلېنا، ميوند مطبعه، کابل، ۱۳۸۴ هجري لمريز کال.
- ۵ - وحدت، ورځپاڼه، پېښور ۱۳۷۴ هـ کال، د مرغومي مياشتې ۲۴ مه نېټه.
- ۶ - وحدت، ورځپاڼه، پېښور ۱۳۷۴ هـ کال، د مرغومي مياشتې ۲۴ مه نېټه.

خانواده و اجتماعی شدن

قسمت اول:

مقدمه:

نظام جدید روانشناسی فردی همواره بر این نکته تأکید کرده است که تربیت در نخستین سالهای زنده گی مهم ترین نقش را برعهده دارد و بر تمام دوران زنده گی اثر می گذارد. تردیدی نیست که پس از چهارمین و پنجمین سال زنده گی، روش زنده گی یک کودک، آنچنان مشخص شده است که تأثیرات خارجی دیگر نمی توانند آن را تغییر دهند. نباید کودک را خارج از جامعه انسانی تصور کرد. در چهار یا پنج سال اول زنده گی، پایه های شخصیت بنا شده اند و اگر در این گستره چیزی معیوب باشد دیگر نمی توان آن را بر اثر عوامل بیرونی تغییر داد (منصور، ۱۳۶۹).

آدلر عوامل مؤثر در سبک زنده گی را درجه فعالیت، عوامل زیست شناختی، عوامل روانی و اجتماعی می داند؛ منظور وی از درجه فعالیت میزان انرژی است که یک فرد در برخورد با درگیریهای زنده گی به کار می برد. طبق نظر آدلر (۱۹۵۶ نقل از موساک ومانیاسی، ۱۹۹۹) «درجه فردی فعالیت چیزی است که به صورت تصادفی توسط شخصیت در طی کودکی اولیه ایجاد می شود». عده ای از افراد درجه بالا و بقیه درجه پائین آن را با طیف وسیع از تفاوت در بین آنها نشان می دهند. در بیان کلی، آدلر بر این باور است که فعالیت بیشتر فرد در برخورد با وظایف و درگیری های زنده گی نشان دهنده سالم تر بودن اوست. در رابطه به عوامل زیست شناختی آدلر معتقد است که وجود سه موقعیت که بار اضافی در فرد تحمیل می کند می تواند موجب رفتار و آسیب شناسی در افراد شود: متولد شدن با اعضای کمتر (نظیر: کمتری عضوی)، نازپرورده شدن، و مورد غفلت قرار گرفتن. درباره عوامل روانی-اجتماعی او از چهار عامل کلی نام می برد: فضای خانواده گی، سبکهای فرزند پروری، منظومه خواهران و برادران، و نهایتاً فرهنگ، همسایه، مکتب. (موساک ومانیاسی ۱۹۹۹) همان طوریکه شرموندینک میر (۱۹۸۷ نقل از موساک ومانیاسی، ۱۹۹۹) به تفصیل بیان کردند آدلر می تواند به عنوان یکی از اولین خانواده درمانگران و نظریه پردازان سیستمها مورد توجه قرار گیرد. برخلاف

فروید، او به طور مستقیم با کودکان و خانواده ها کار کرد و در باره آنها به صورت گسترده ای نوشت (موساک ومانیاسی، ۱۹۹۳ نقل از موساک ومانیاسی، ۱۹۹۹). یک وجه تمایز آدلر می تواند این باشد که او شخصیت را بیشتر از یک دیدگاه نظام- فردی تفسیر می کند تا از یک دیدگاه نظام- گروهی. درمنظر اخیر، افراد به طور ثانوی درنظامی که هرکدامشان به آن تعلق دارند قرار می گیرند؛ بخشها بدون درنظر گرفتن کلیت نمی توانند درک شوند، نظام پویایی فرد، توسط آن به طور وسیع، مشخص می شود (موساک ومانیاسی، ۱۹۹۹). تعداد زیادی از عوامل روانی - اجتماعی وجود دارند که بر سبک زنده گی فرد اثر می گذارند و آدلر (۱۹۵۶ نقل از موساک ومانیاسی، ۱۹۹۹) به ویژه نه تنها به چگونگی اثر والدین روی کودکان بلکه به چگونگی تأثیر کودکان روی والدین، و تأثیر کودکان روی یکدیگر، و تقویت یا اصلاح نظام آموزش و پرورشی روی تمام این ها توجه داشت.

فضای خانواده گی یک عامل است (دوی، ۱۹۷۱، شولمن و موساک، ۱۹۸۸ نقل از موساک ومانیاسی، ۱۹۹۹) می توانند تأثیر ژرف بر تحول خُلق افراد بگذارند. در جو های تعارض، آمیز، طوفانی، کودکان ممکن است سبک های اضطرابی و تدافعی را توسعه دهند.

در جو مشابه، ممکن است کودکان یک سبک و حالت پرخاشگری، خصومت را گسترش دهند. در یک خانواده، یک کودک فضا را به صورت تنیده و از نظر هیجانی آزاد گر درک می کند، اما دیگر ممکن است «همان» فضا را به صورت «معمولی» درک کند و به نظر نمی رسد که تحت تنیده گی قرار داشته باشند (موساک ومانیاسی، ۱۹۹۹).

نخستین وظیفه مادر آن است که حس زنده گی اجتماعی را با القای فکر وجود هم نوعان در کودک بیدار کند. شما فراوان کودکانی را می بینید که چون چنین فکری به آنها داده نشده، از وجود هم نوعان خود غافل اند. اینان بیشتر در شمار کودکان یتیم و نامشروع قرار دارند. این کودکان بزرگسال می شوند بدون آنکه قائل به وجود جامعه باشند. این فقدان اجتماعی در کودکان زشت، ناخواسته و معلول نیز وجود دارد و باید متوجه آثار چنین فقدانی در این کودکان بود: همواره رانده شده اند و بدون آنکه هرگز کلام دلگرم کننده شنیده باشند؛ چنان پرورش یافته اند که گویی در کشور دشمن قرار گرفته اند. نقش مادر واجد کنش مهم دیگری نیز هست. وی باید در طول نخستین سالهای تربیت فرزند خود، رغبت وی را بسوی دیگری هدایت کند نه آنکه آن را در رابطه با خود متوقف ساخته و متوقف کند. بر این اساس می توان بر کودکان «ناز پرورده ای» اشاره کرد که تنها به مادر خود یا شخص نزدیک دیگری توجه دارند و دیگر هیچ؛ کودکانی که همه چیز را مهیا می خواهند و هر کاری را به عهده دیگران می گذارند. معلمان باید این حس اجتماعی نو شکفته با بسوی دیگری هدایت کنند و مادر را نیز آگاه سازند که این رغبت را به سوی پدر هدایت کند، تا با توافق وی نحوه زرنگی کودک را تثبیت کند. افزون بر آن باید کودک را برای پذیرفتن برادران یا خواهران کوچک تری که خواهد داشت آماده ساخت. این نکته ای است که اغلب نادیده انگاشته می شود، حال آنکه تأثیر

فراوانی برسېک زنده گی کودک دارد. مهد کودک ادامه خانواده است. این نهاد باید آنچه را که در خانواده بر اثر سوی تفاهم وبه دلیل سنت های کهنه به انجام نرسیده است به ثمر رساند وتصحیح کند، مربیان کودکانی را درآغوش خود می پذیرند که نمی توان آنها را با یک برگ سفید مقایسه کرد. کودکان در همین سطح سنی دارای فردیت خاص خود هستند و تجربه های بعدی چیزی را در آنها تغییر نخواهد داد. اگر خواهان آن هستید که عیوب یک کودک را برطرف و اصلاح کنید باید به دو وظیفه مادری که به آنها اشاره شد عمل کنید. کودک خود، عیوب خویش را مشاهده خواهد کرد و می تواند به اصلاح آنها بپردازد (منصور، ۱۳۶۹).

جرئت یک کنش اجتماعی است. کسی باجرئت وتوانا است که خود را جزئی از یک کل احساس کند. خویش بینی، فعالیت، جرئت، جامعه طلبی تابع فرصت ها هستند که از خلال آنها چنین تربیتی در چهار چوب جامعه تحقق می پذیرد. تحول فرد را از زمانی می توان تضمین کرد که احساس اجتماعی وی به اندازه یی گسترش یافته باشد. اگر من به پیشرفت دیگری علاقه مند باشم، فردیت من تضمین شده است، آن وقت است که می توانیم برای دیگران مفید واقع شوم. اماچنانچه به خود بیندیشیم مطلقاً "در حل مسائل این جهان ناتوانیم. اثر واقعی ما درعمل ماست. هیچ تربیتی در خفا بنا نمی شود (منصور ۱۳۶۹).

اجتماعی شدن

"اجتماعی شدن" تجربه ای همیشگی در سرتاسر عمر فرد است (ربر، ۱۹۸۵). اجتماعی شدن فرایندی است که باطنی آن کودکان رفتارها، مهارتها، انگیزه ها، باورها وهنجارهای فرهنگشان را کسب می کنند (بارون، ۱۹۹۲). بنابراین اجتماعی شدن به توصیف وتبیین چگونگی رفتار ها می پردازد که کودک را قادر می سازد تا با فرهنگ یا جامعه خویش سازش یابد. به عبارت دیگر، فرایندی است که بر اساس آن، فرد به اکتساب قوانین رفتار ونظام باورها وبازخورد های جامعه یا گروه مشخص دست می یابد تا بتواند در درون آن جامعه زنده گی کند (برچ، ۱۹۹۷). از زاویه ای دیگر، می توان اجتماعی شدن را به منزله توحید یافتگی اجتماعی کودکان در جریان تحول دانست. در خلال این فرایند، کودکان به ابزار های ارتباطی وشناختهایی دست می یابد که وی را درکسب قواعد زنده گی، عاداتها، شیوه های فکر کردن وچهار چوب های فضایی- زمانی، باورها وآرمانهای منطبق با محیط اجتماعی وی، یاری می دهند (پیازه ۱۹۷۲ نقل از دادستان وهمکاران).

در اینجا می توان از خود پرسید که منظور از این سازش یا توحید یافتگی اجتماعی چیست؟ آیا هدف عبارت از بار آوردن افراد طبق الگوی نسل های پیشین وایجاد زمینه نگهداری ارزشهای اجتماعی در آنهاست تابدون چون وچرا از تجسمات وتصورات گروهی، اطاعت وتابیت کند. یالینکه هدف تربیت- ودر این میان تسهیل پروسه اجتماعی شدن- مستلزم شگفته ساختن شخصیت افراد به نحوی کامل است وباید بین تشکیل ساخت شخصیت و ورود فرد به در چهار چوب زنده گی به

منزله ارزش اجتماعی تألیفی به عمل آورد تا شکفته ساختن شخصیت یک فرد با احترام به حقوق و شخصیت دیگران به همراه باشد. معنی این سخن وقتی کاملاً آشکار می شود که شخصیت را به عنوان یکی از دو رکن رابطه متقابل تعریف کنیم. در حقیقت از لحاظ روان شناسی و جامعه شناسی، ایجاد تمایز بین فرد و شخص، مسئله اصلی است. «فرد» به منزله «من» متفرعی (خودخواه) است که خود میان بین است و بر اساس این خود میان بینی عقلی و اخلاقی، راه را بر روابط متقابل که وابسته بر هر نوع زنده گی متری است می بندد. «شخص» بر عکس، فردی است که آزادانه به قبول انطباق تن درمی دهد یا در پی ریزی آن سپیم می شود و بدین ترتیب خود را به طور ارادی تابع نظام هنجارهای اخلاقی و اجتماعی متقابل می کند و ضمن آنکه تابع احترام به دیگران است از پذیرفتن بی چون و چرای هنجارهایی که تحت فشار محیط خارج به وجود می آیند فاصله دارد؛ چه باقرار دادن دستور ها و احکام در چهار چوب «تقابل» به استقلال و خود پروری خویش، تحقق می بخشد. به تعبیر ساده تر، شخص هم با هرج و مرج و هم با اجبار مخالف است (دادستان و همکاران، ۱۳۸۱).

پس سوال این است که عوامل مؤثر در دستیابی به چنین سطحی از تحول اجتماعی کدام ها اند و چگونه می توان رفتار های جامعه گرایی افرادی را تبیین کرد که بدون چشم داشت نسبت به پادشاهای بیرونی و برای حفظ منافع شخص یا گروه به اعمال فداکارانه یا خطر آفرین مبادرت می کنند (دادستان، ۱۳۷۸).

عوامل اجتماعی شدن

بحث انگیز ترین و عمده ترین مسئله ای که روان شناسان از دیر باز تاکنون بدان پرداخته اند تعیین سهم وراثت و محیط در شکل گیری رفتار های انسانی است. بی تردید بن بستهایی که در راه حل چنین مسئله ای به وجود آمده اند به مواضع افراطی و نوعی مطلق انگاری مؤلفان مختلف نسبت دادنی هستند (دادستان و همکاران، ۱۳۸۱).

در یک قطب افراطی، نظریه های یادگیری امریکایی قرار دارند که تحت تأثیر دیدگاه لامارک در زیست شناسی، ارگانیسم را بی نهایت انعطاف پذیر می دانند و بر این باوراند که ساختهای درونی نا متغیر یا ساختهای درونی که بتواند مقاومت کنند یا حتی یک تعامل مؤثر با محیط برقرار سازند وجود ندارند (منصور و دادستان، ۱۳۷۴). به رغم تفاوت های بنیادی، نظریه فروید نیز تبیین مشابهی را برای اجتماعی شدن با استفاده از مفهوم «اتکایی» بدست داده است. به نظر وی موضوع (غذا) توسط مادر به نوزاد عرضه می شود و تداعی ارضای غذایی یا منبع ارضا یعنی مادر، وی را به معنای فرویدی اصطلاح به صورت موضوع سرمایه گذاری لیبیدویی کودک در می آید و در اینجا است که مفهوم اتکایی وارد میدان می شود چه، موضوع لیبیدویی با تکیه یی بر ارضای نیاز به تغذیه شکل می گیرد و پس از این وهله است که نیاز به تکرار ارضای لیبیدویی از نیاز به تغذیه جدا می شود. (زازو، ۱۹۷۹ نقل از دادستان و همکاران، ۱۳۸۱).

در قطب دیگر و در تداوم نظریه و ایسمن در زیست شناسی، بادیگاه پیش ساخته نگری موتهجیم؛ دیدگاهی که تحول روانی را چیزی جز شکل ظاهری یا نتیجه اختلاط ژنها نمیداند و بر این عقیده پافشاری می کند که همه چیز از داخل، توسط ساختمانهایی که در مقابل تأثیرات محیط تأثیر نا پذیر اند تعیین شده اند (منصور و دادستان ۱۳۷۴). پژوهشگرانی که از این دیدگاه دفاع می کنند از سویی بر این باور اند که جامعه گرایی و دیگر دوستی قسمتی از طبیعت موروثی بشر است که از تاریخ تکامل وی برخاسته است و افزون بر آنکه در انسان ها وجود دارد در دیگر انواع حیوانی که به صورت اجتماعی زنده گی می کنند نیز دیده می شود، و از سوی دیگر عقیده دارند که بیشتر بودن دیگر دوستی در بین افرادی که از لحاظ ژن ها با یکدیگر مشترک اند دلیلی بر تأثیر عامل ژنتیک است. این موضع گیری بخصوص تحت تأثیر پژوهش ها یی که در قلمرو رفتار شناسی طبیعی در دهه های چهارم و پنجم میلادی توسط لورنز (نقل از زازو، ۱۹۷۹ نقل از دادستان و همکاران، ۱۳۸۱) و تین برگر (۱۹۵۱ نقل از دادستان و همکاران، ۱۳۸۱) انجام شده به ابعاد تازه یی دست یافت و بر اساس تحقیقات بالبی (دادستان و همکاران، ۱۳۸۱) به اوج خود رسید.

در بین این دو قطب افراطی می توان دیدگاه پیازه را ارائه داد. این مؤلف عقیده دارد که «ساختها از پیش- در ذهن انسان ها و نه در خارج- به صورتی که آن را درک میکنیم یا آن را متشکل می سازیم وجود ندارد بلکه بر اساس تعامل بین فعالیتهای فرد و واکنشهای شیء بنا می شوند». به عبارت دیگر پیازه بر اساس دهها سال پژوهش اظهار می کند که " روشن ترین نتیجه پژوهش های ما این است که حتی الزامی ترین ساختها مانند ساختهای منطقی- ریاضی که در گستره روانی بزرگسالان دیده می شوند فطری نیستند بلکه به تدریج شکل میگیرند". تحقیقات نشان می دهد که نمو یافتگی عبارت از گشایش امکانات جدید در نتیجه یک شرط لازم پدیدار شدن برخی از رفتار هاست بدون آنکه شرایط کافی را فراهم سازد. چه این نیز لازم است امکاناتی که بدین ترتیب به صورت دریچه هایی گشوده اند، تحقق پذیرند و این تحقق مستلزم آن است که نمو یافتگی با یک تمرین کنشی و یک حد اقل تجربه همراه باشد (منصور و دادستان، ۱۳۷۴). بنابراین پیازه و محققانی که سنت تحول شناختی وی را دنبال کرده اند، تحول رفتار های جامعه گرا و دیگر دوستانه را مبتنی بر تحول شناخت می دانند و شکل گیری آنها را ناشی از تأثیر همان عوامل تلقی می کنند که بر تحول شناخت مؤثر اند (دادستان و همکاران، ۱۳۸۱).

معاون سرمؤلف سید حبیب الله ولی زاده

از تعلیم و تربیه آغاز می‌کنیم و می‌پرسیم که تعلیم و تربیه چیست؟

تعلیم و تربیه (Education) عبارت از انجام یک سلسله فعالیت‌های است که توسط اهل خبره، روشنفکران و نسل جوان موجوده برای نسل‌های آینده و یا آنانی که تا الحال برای زنده‌گی اجتماعی خوب آماده نیستند صورت می‌گیرد. که هدف این فعالیت به کار انداختن و پرورش دادن افکار ذهنی و آماده ساختن شرایط مادی و معنوی مطابق به خواسته‌های جامعه در زنده‌گی می‌باشد. تعلیم و تربیه یا آموزش و پرورش رکن اساسی و بنیادی ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه را تشکیل می‌دهد که بدون آن نمیتوان راه را بسوی رفاه، اسایش و ترقی باز نمود. باید گفت که آموختن علم بصورت عموم ضرورت هر انسان و جامعه می‌باشد، یعنی ساختمان اجتماعی تمام ملیت‌ها با ضروریات و خواهشات آنها یکسان نبوده به همین ترتیب نصاب تعلیمی و خواست‌های شان از همدیگر فرق میکند. اشخاص و مسؤولین تعلیم و تربیه هر جامعه نخست نیازمندی‌ها و ضروریات اجتماع خود را تشخیص مینماید و بعداً به اساس آن اهداف تعلیمی خویش را تعیین میکند و روی این اهداف پروگرام تعلیمی را عیار می‌سازد و در جهت تطبیق آن کوشش نموده تا مشکلات جامعه را حل نمایند. باید گفت که عالم و معلم از نگاه اسلام مقام بسیار بلند و عالی داشته و خداوند متعال راجع به اوصاف و فضایل آنها در قرآن کریم بارها فرموده است که یکی از آیات مبارکه طور نمونه تذکر می‌دهیم:

(هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون) ترجمه: آیا برابر است آنانی که میدانند و آنانی که نمیدانند؟

معلم و اصول تدریس:

برای اینکه به وظیفه مقدس معلمی بصورت خوبتر آشنایی پیدا کنیم در قدم اول معلم را باید بشناسیم که مربی (معلم) کیست؟

در مورد معلم علما تعریف‌های زیادی نموده اند که بعضی از آنها قرار ذیل است:

الف: معلم کسی است که با استفاده از اصول تدریس معلومات خود را به شاگردان انتقال میدهد.

ب: معلم کسی است که در آموختن درس به شاگردان کمک میکند.

ج: معلم کسی است که به کمک او آموزش بصورت فردی و دسته جمعی به شاگردان انتقال می یابد و در سلوک و روش شاگردان تغییر مطلوب و مثبت را رونما میسازد.

معلم پدر معنوی جامعه است معلم روح و روان آینده سازان جامعه را در اختیار دارد.

پس برای معلم لازم است تا در موقع تدریس نکات ذیل را در نظر داشته باشد:

الف: برای چه تدریس و رهنمایی میکند (هدف)؟

ب: چه را تدریس مینماید (موضوع)؟

ج: برای کی تدریس و رهنمایی میکند (شناخت شاگرد)؟

د: چطور رهنمایی و تدریس نماید (اصول تدریس)؟

تعریف تدریس: تمام فعالیت های معلم که سبب انتقال دانش به شاگردان میگردد، تدریس گفته میشود و عناصر مهم تدریس عبارت اند از:

الف: معلم (مربی)

ب: شاگردان

ج: میتود تدریس (اصول تدریس)

د: مواد درسی

الف: معلم باید اهداف مضمون و نصاب تعلیمی خود را فهمیده و آنرا با پابندی تعقیب نماید و اگر معلم به این اصل متوجه نباشد در کارش سکتگی و نواقص بوجود می آید. برعلاوه درجه تحصیل و تجارب خوب که معلمین محترم دارند. چون علم و آموختن آن مانند بحر است و از بحر یک قطره علم گرفتن بالای تجارب خود افزودن برای ما زیاد کمک میکند. فلهمذا گفته میتوانیم برای رشد و بلند بردن ظرفیت کاری معلمین، کورس های آموزشی کوتاه مدت، سیمینارها و ورکشاپها در نظر گرفته شود که با ایجاد و دایر نمودن همچون ورکشاپ های آموزشی در ظرفیت کاری استادان و معلمین از چندین جهت ارتقایی یابد و از جانب دیگر اینگونه کورس ها سطح معلومات مسلکی و رشته یی معلمان را بلند برده و به شیوه جدید تدریس آشنا می سازد به همین ترتیب هدف و مقصد اصلی تعلیم و تربیه امروزی و فردا عبارت از تربیت مکمل اسلامی شاگردان از نگاه جسمی، ذهنی، اجتماعی و رهنمایی خوب اسلامی آنها میباشد.

پس معلمان باید در جامعه اسلامی افغانستان اهداف ذیل را تعقیب نمایند:

۱ - در زنده گی و سلوک شاگردان تغییرات مثبت اسلامی وارد کردن.

۲- شاگردان را با در نظر داشت نیازمندی های جامعه اسلامی افغانستان صالح تربیه کردن.

۳- در شاگردان حس محبت به دین، وطن و خدمت گذاری به مردم را پرورش دادن.

۴- شاگردان را به مقررات مکتب و محیط آشنا ساختن.

۵- شاگردان را به نفع خود شان، فامیل شان، اجتماع شان و تمام امت اسلامی تربیه کردن، تا باشد در آینده هم برای خود و هم نوعان خود مفید ثابت شده و بار دوش دیگران نگردند.

۶- زمینه را برای رشد جسمی، ذهنی، اخلاقی و روحی شاگردان مساعد ساختن وغیره.

ب - ترتیب و تنظیم صنف:

این یک حقیقت مسلم است هر گاه در یک مملکتی که نظم، دسپلین و کنترول درست نباشد عواقب آن مملکت خراب شده به تباهی رو به رو شده و مانع پیشرفت میگردد. به همین ترتیب در هر کار دنیا که نظم موجود نباشد نتیجه آن منفی خواهد بود. اگر در یک مکتب نظم و ترتیب وجود نداشته باشد در تربیت شاگردان آن مکتب تغییر مثبت به وجود نمی آید و حالت تدریسی شاگردان شکل منفی را اختیار میکند، زیرا شاگردانی که سالم تربیه نمیشوند برای یک جامعه اسلامی مفید واقع شده نمیتواند. به همین ترتیب اگر در یک صنف معلم صاحب نظم را حفظ کرده نتواند او نمی تواند پلان درسی خود را به شکل درست عملی نماید و از درس اش نتیجه مثبت بگیرد. پس آن مطالبی که در این زمینه رول مهم دارد تنظیم شاگردان و ترتیب صنف است. ترتیب و تنظیم صنف در بخش تربیوی شامل بوده و در بخش تعلیمی (تدریسی) شامل نیست زیرا ترتیب و تنظیم صنف شاگردان را آماده این می سازد تا به ایشان تدریس شود و آنها در عملیه تدریس سهیم منظم و فعال بگیرند. طوری که این کار آهسته، آهسته و به تدریج عادت شاگردان میگردد ولی در این قسمت معلم در اول بسیار کار میکند و بعداً شاگردان خود به خود به این کار متوجه گردیده و نظم و ترتیب را مراعات میکنند. پس گفته میتوانیم که ترتیب و تنظیم زمینه سازی برای تدریس بوده یعنی معلم و شاگردان را برای درس آماده میسازند تا اینکه پروسه تدریس به نحو مناسب جریان پیدا کند و این کار را معلم باید قبل از درس دادن انجام دهد. یعنی فضای صنف را قبل از شروع درس برای تدریس آماده سازد. برای اینکه شرایط تدریس مهیا شده بتواند برای معلم لازم است تا یک سلسله فعالیت ها را طوری انجام دهد که برای انتقال مطالب تعلیمی و تربیوی امکانات مساعد شود و پروسه نیل به اهداف آموزشی و پرورشی به موفقیت انجام پذیرد. و از همه مهمتر این که موقعیت معلم در صنف و گردش آن در موقع ضرورت و توجه به همه شاگردان در نظم و دسپلین اهمیت و تاثیر بسزای دارد. داشتن دلچسپی به درس در تنظیم و ترتیب صنف اثر خاص دارد و همچنان آواز مناسب معلم، اخلاق پسندیده اسلامی، کردار و رفتار خوب توجه به حل مشکلات شاگردان نیز در نظم و اداره صنف رول و نقش خوب دارد. بناً لازم است تا موافق به پرنسیب های تعلیم و تربیه آن مراحل که برای ترتیب و تنظیم صنف موثر است قدم به قدم عملی گردد.

ج - اصول تدریس:

این یک حقیقت مسلم است که انسان ها هر کاری را که اجراء میکنند باید اصول آنرا بدانند هرگاه اصول آنرا ندانند شاید از اجرای آن نتیجه مثبت گرفته نتواند.

اصول تدریس یک سلسله قوانین و مقررات منظمی است که استاد در تدریس از آنها کار گرفته و به هدف میرسد. اصول تدریس از دو کلمه (اصول و تدریس) ترتیب گردیده است.

اصول: جمع اصل بوده و در لغت قانون، طریقه، روش، قاعده، تهداب، اساس و بنیاد را گویند و در تعلیم و تربیه اصول عبارت از یک سلسله قوانین و مقررات و روش های منظم است که استاد در تدریس یک موضوع از آن کار میگیرد و در نتیجه وی را به هدف تدریس میرساند.

تدریس: اصول تدریس عبارت از آن سلسله فعالیت های منظم است که معلم و شاگردان هردو را به هدف تدریس میرساند و یا عبارت از اعمال متقابل مختلف معلمان و شاگردان بخاطر انجام دادن فعالیت های آموزشی در صنف، اصول تدریس میباشد. این تعریف چنین معنی دارد که معلم تجارب آموخته شده خود را طوری ترتیب و تنظیم و انتقال نماید که سبب رشد و انکشاف تربیت سالم اسلامی شاگردان گردد و خاصاً آنان را برای زنده گی خوب آینده و برای جامعه اسلامی خویش آماده سازد و بتواند برای دین، مذهب و وطن خویش مصدر خدمت گردند و عناصر مهم تدریس عبارت از: معلم، شاگرد، اصول و یا روش تدریس، مواد درسی و غیره میباشد.

د - مواد درسی :

مواد درسی عبارت از اشیا و وسایل است که معلم و شاگردان را برای بدست آوردن هدف درس کمک میکند. و یا به عبارت دیگر، آن وسایل سمعی و بصری که معلم در تدریس از آن کار میگیرد بنام مواد درسی یاد میشود. چون به کار بردن مواد درسی در امور تدریس مفید بوده و توسط استعمال آن کار زودتر، آسانتر و بهتر انجام میگردد. و قبل از آغاز درس مواد درسی را ترتیب و تنظیم نموده و هر چیز لازم را در جای مناسب گذاشته تا در وقت استعمال آن به مشکل مواجه نشویم و این کار را در وقت ترتیب و تنظیم صنف نیز کرده میتوانیم.

طور مثال:

- باید تخته سیاه را در جای مانده شود که شعاع آفتاب بالای آن تاثیر نداشته و قابل استفاده و دید شاگردان باشد.
- تخته سیاه در جای تاریک گذاشته نشود زیرا شاگردان بعضی نوت های درسی را بر روی آن دیده نمی توانند.
- تخته سیاه باید در فاصله مناسب موقعیت داشته تا به همه شاگردان قابل دید باشد.

- باید سعی یخړچ دهیم تا ختم ساعت درسی نظم و دسپلین صنف خراب بالخصوص در کارهای گروهی، مسابقه های صنفی در داخل صنف که در این وقت برای بی نظمی چانس زیاد مساعد میشود.

حاکمیت بالای موضوع:

زمانی که معلم عهده دار به وظیفه معلمی میشود باید به خوبی از عهده (تدریس) برآمده بتواند. میدانیم که وظیفه معلمی انتقال مفاهیم، مفکوره های مثبت و معلومات به شاگردان و افراد اجتماع میباشد. که این عمل در موضوع حاکمیت و بلدیت معلم را ایجاب می نماید. اگر معلم خودش در محتوای یک موضوع معلومات و مهارت کافی نداشته باشد، چطور میتواند به دیگران بطور لازم معلومات مفید انتقال دهد. اینرا باید بدانیم که ضروری ترین عملیه تدریس افهام و تفهیم میباشد یعنی به موضوع مورد بحث اول خود را آگاه نمودن و بعداً به دیگران فهماندن که به این حساب ضروریات معلم سه چیز است: **الف:** معلومات مفید

ب: مهارت های مسلکی

ج: ذهنیت هدفمند

الف: معلومات مفید در قسمت موضوع مورد بحث: عبارت از آشنایی همه جانبه معلم در ارتباط به موضوع است یعنی اینکه معلم در ارتباط موضوع معلومات کافی، شواهد، مدارک دارد یا نه؟ و یا اینکه آیا معلم عملیه افهام و تفهیم را تمام کرده و یا خیر؟

ب: مهارتها مسلکی جنبه از شخصیت معلم را تشکیل میدهد که آیا معلم میتواند معلومات را بطور صحیح به شاگردان انتقال نماید و یا نه؟ یعنی اینکه دانش خود را به قسم صحیح تطبیق کرده میتواند و یا خیر؟ تا اینکه با شاگردان زمینه استفاده بیشتر را مساعد سازد.

ج: ذهنیت هدفمند برخورد استاد را در قبال وظیفه، مواد درسی و شیوه های تدریس احتوا می نماید.

نتیجه گیری:

از معلومات فوق چنین نتیجه میگیریم که آموختن علم بالای زن و مرد فرض بوده تا مصدر خدمت به خود و از طریق خود به دیگران شویم. در صورتی نداشتن علم نمی توان به بلندی ها رسید زیرا دیده میشود که اکثریت ممالک زیادهترین سرمایه های خویش را بالای آبادی و شگوفایی مملکت خود به مصرف می رسانند که عبارت از (**معلم و شاگرد**) است. پس گفته میتوانیم که با دایر نمودن کورس های آموزشی، سیمینارها و ورکشاپها برای معلمین که در رشد و مسلکی شدن آنها زیاد کمک مینماید از این طریق سرمایه های خویش را به مصرف برسانیم و مصرف چنین سرمایه ها برای مسلکی شدن معلمین بجا بوده و از هر حیث در بلند بردن ظرفیت کاری معلمین کمک میکند

و باید گفت که معلمین مسلکی باید با استفاده از روشهای جدید آموزشی در تدریس برای شاگردان استفاده کرده که اینگونه روش ها در رشد و ظرفیت شاگردان تاثیرات مثبت وارد میکند. باید گفت: موارد که در چوکات وزارت معارف بسیار ضروری است: (داشتن تحصیلات عالی معلمین، مسلکی بودن معلمین، نظم و امن در منطقه و از همه مهمتر داشتن مواد درسی، کتاب، تخته، مکتب و مکان درست برای تدریس). که این همه بالای روح و روان شاگردان تاثیرات مثبت خود را دارد. چون معلمین به شکل دوامدار از میتودهای گوناگون در تدریس استفاده کرده که چنین روشها نمایانگر فعالیت های بی مانند در رشد شاگردان کمک میکند و برای شاگردان چنین درسها جالب تمام میشود. در صورتی که درس برای شاگردان جالب تر توضیح داده شود به همان اندازه علاقمندی شاگردان به درس زیاده تر شده می رود. معلمین که با صداقت و اخلاص شب و روز عرق ریزی مینمایند برای فردای بهتر است تا باعث تعالی خود و مملکت ما گردد.

ماخذ:

- روش های نوین تدریس پوهندوی خوشبخت فروتن چاپ چهارم سال ۱۳۸۷
- تکنالوژی تدریس پوهنمل محمد ابراهیم بامیانی سال چاپ ۱۳۸۶
- معلم تکیه گاه اساسی پوهندوی خوشبخت فروتن چاپ سوم ثور سال ۱۳۸۵
- استفاده از چپتر سیمینار تربیوی معلمان سال ۱۳۷۴
- استفاده از چپتر سیمینار مسلکی برای معلمین مدارس تنظیم های جهادی سال ۱۳۶۸

معاون سرمؤلف ترینا ستار محب زاده

باور به توانمندی زوال ناتوانی

میخواهم منحث انسان آزاد و آگاه خود را در جهت بهتر شدن تغییر دهم و از قابلیت و توانایی هایم اولاً در شناخت شخصیت خود با استفاده از قواعد کلی که بوجود انسان حکمفرما است کارگیرم

۱- شناسایی قواعد کلی طبیعت انسانی

۲- شناختن طبیعت خاص خود

۳- جدیدیت عمل و بکار بردن معلومات دست داشته و هم دریابیم استفاده چه نوع مهارت ها را در شکست رنج ها و ناتوانی ها و پیروزی ها، تصامیم مثبت در زنده گی به کار ببرم و تجربیات منفی زنده گی خود را به موضوعات مثبت و سازنده، مبدل سازم. اما در ابتدا باید به معنای کلمه شخصیت پی ببرم و بعد سازنده، شخصیت خود شوم.

● شخصیت: در لغت نامه دهخدا به معانی های شرافت، رفعت، نجابت پاکی، بزرگواری مرتبه و مقام آمده. اما از لحاظ علم روانشناسی اصطلاح شخصیت چنین نیست، بلکه معنی شخصیت عبارت از سبک یک فرد است. بدون اینکه در مورد خوبی و یا بدی ها، زشتی، زیبایی، درستی و نادرستی وی صحبت داشته باشم پس باید بگویم که هر فرد سبک خود یعنی شخصیت خاص خود را دارد. و از او انسانی واحد و منحصر به فرد می سازد. که از دیگران متفاوت است.

- شخصیت یعنی عنصر ثابت و رفتار فرد آنچه که همیشه با او هست و موجب تمایز او از دیگران می شود.

و در تکوین شخصیت دو عامل رول عمده دارد. عوامل حیاتی و اجتماعی، عوامل حیاتی معمولاً به ارث برده می شود. و از همان ابتدا در فرد وجود دارد. و عوامل اجتماعی که محصول محیط اجتماعی است و سال های عمر زنده گی خود را همراه با موقعیت ها و شکست های دوره های زنده گی خویش می گزارند. و عوامل اجتماعی که به محیط و

خانواده تعلق دارد. و بطور ارادی وارد عمل می شوند و یا از آن دست برمیدارند. پس درمیابیم که: شخصیت اجتماعی انسان ها قابل تغییر است.

بعضی عاداتی که به سال های متمادی برای ما طبیعت ثانوی شده و یک لحظه هم از ما جدا نمی شود. ولی اگر به دستور عقل و منطقی و با عزم راسخ تصمیم بگیریم و شتاب زده نباشیم هر خلق و خوی بد، کینه توزی و یا ناکار آیی ما هر چه زودتر از سرما بدر خواهد رفت.

پس باید اول قواعد کلی حکمفرما بوجود انسان را که قبلاً به آن اشاره شد بدانیم و از مزایای آن استفاده کنیم. یعنی شخص خود را بشناسیم و بدانیم چه خلق و عادت را می خواهیم در خود تغییر دهیم و چه توانایی های را می خواهیم کسب کنیم. و چگونه آنرا رشد دهیم و بدانیم که چه قابلیت ها خاص قبلاً در وجود ما نهفته است تا از آن کار گیرم که مایه سرافزای و کامیابی ما گردد.

بعد از آنکه به دریافت مشخصات درونی خود موفق شدیم باید خود را با زیور صبر و شکیبایی آراسته نماییم و همواره ناظر و مواظب خود باشیم. و تا اصلاحی را که در نظر گرفته ایم در خود به وجود نیاوریم باید دست از کوشش و مجادله نه برداریم. در غیر آن انتظار هیچ گونه تغییر مثبت در زنده گی را نداشته، باشیم و در چهار دیواری ناتوانی محصور باقی خواهیم ماند و آنگاه حق شکایت را هم به خود ندهیم و هرگز نه نالم.

چونکه گفته شده کسی که می تواند تعارضها و خواسته های خود را حل کند و در مقابل ناکامیها، رنج و شکست های زنده گی از خود برده باری نشان دهد از سلامتی کامل برخوردار است زیرا وی توانسته است تفاوت ها را درک و برای بهتر زیستن راه مناسب انتخاب کند و در زنده گی، هدف پسندیده را دنبال کند و از رسیدن و بدست آوردن آن احساس خوشی و افتخار نماید پس بیاید دریابیم که توانایی چیست؟

توانایی: مجموعه ای از عکس العمل های ذهنی و عینی که شخص را برای انجام کاری معین در زمان مشخص قادر می سازد.

و در اصطلاح شخص برای انجام کاری قادر است و نیازی برای آموزش بیشتری ندارد. و شاید بگویند که برای تفکیک و اجرای آن استعداد دارد.

در ابتدا باید دریابیم که توانایی های ما در چیست؟ و چگونه توانایی های خود را بشناسیم و داشتن توانائی به چه معنا است.

پس باید یاد بگیریم چگونه با شکست و ناامیدی ها مبارزه کنیم در ابتدا اگر می خواهیم موفق باشیم باید با شکست ها کنار آمده و آنها را تحت کنترل بیاوریم چونکه دلسردی و ناامیدی برداشت های منفی در ذهن ایجاد میکند و قدرت

روحی فرد را ضعیف میسازد. باید گفته شود که بزرگترین ضرر عبارت از تفکر منفی است. از بین رفتن تفکر سالم، نظم را در رفتار و گفتار از بین می برد که در این حالت هدف هم از بین می رود.

افراد توانا و موفق میدانند که (برد) سکه ای است که روی دیگران باخت است افراد شکست خورده کسانی هستند که روی باخت سکه متوقف شده اند و یا نا امیدی بر آنها غلبه کرده و مانع برداشتن قدم های مثبت برای رسیدن به موفقیت می گردد بزرگان گفته اند که در مجموعه ای از نا کامی ها و شکست ها مقدمه ای برای موفقیت و پیروزی نهفته است.

چونکه هر جا که موفقیتی ببینید شکست ها را طی کرده تا به این موفقیت رسیده است و هم گفته اند درسی که انسان از شکست می آموزد آنقدر از پیروزی عبرت نمی گیرد.

پس موفقیت دو چیز است تلاش بدون وقفه برای کسب پیروزی و تحمل شکست که بدون این دو موفقیت تقریباً غیر ممکن میباشد دیگر اینکه انسانهای توانا و موفق حوادث روزگار را شکست و ناتوانی تلقی نمی کنند بلکه به آن نگاهی تصحیح کننده می اندازند که به تجارب زنده گی ایشان می افزاید و هدف مطلوب را بدست آرند.

طور مثال اگر به تاریخ انسانهای مشهور و توانا نظر بیندازیم متوجه میشویم که آنان از ابتدا توانا نبوده و قابلیت های متفاوت با مردم عادی نداشتند بلکه تفاوت آنها در این بود که هدف را می شناختند و با تلاش زیاد به سوی هدف شان گام می برداشتند.

گرچه (انشتین) در دوران مکتب شاگرد ممتاز نبود ولی بعد ها نظریات او دنیای علم فزیک، ستاره شناسی و کوانتوم را ساخت.

(ادیسون) مخترع بزرگی بود برعلاوه از اختراع برق روشنائی، اختراعات بسیاری برای بشریت به جا گذاشت و همیشه مورد سوال قرار می گرفت ولی هیچگاه از لغت شکست و ناتوانی در جملات خود استفاده نمی کرد بلکه در هر آزمایش بی نتیجه خود، او راه موفقیت همان هدف خود را جستجو میکرد. میگفت اعتقاد به شکست یکی از راه های مسموم کننده ذهن است.

سوال دیگر امید و نا امید به رحمت خداوند معتال ممکن است در ذهن ما خطوط کند این است که برای تقویت حس امید و حذف نا امیدی در زنده گی چه راهکار های وجود دارد؟

پاسخ آن در آیات الهی روشن تر است و توجه به ایمان و اعتقاد به صفات بی منتهای خداوند(ج) می تواند نقش به سزای داشته باشد تقویت امید و توانایی مبارزه به حس نا امیدی و ناتوانی در زنده گی است.

بعضاً شاید برای شما اتفاق افتاده باشد که در برخی روزها احساس ناتوانی و ناامیدی کنید و خود را هیچ بدانید اما با اندکی تغییر خواهید دید که همه این افکار نیز تغییر خواهد کرد. بعضی اهل مطالعه میگویند که ایجاد تغییر در وضعیت زنده گی برای تغییر شرایط روزمره کار نیاز به تمرین بیشتر داشته باشد تا نتایج مثبت آن را در آینده ببینید نه آنکه از آن رنج ببرید در هر وضعیتی راضی و شکر گزار باشید.

شاید به نظر برسد کنار آمدن با خود تان و وضعیت فعلی تان باعث میشود در مبارزه با تنهایی، ناتوانی و ناامیدی یک قدم به عقب بروید اما این طور نیست هر چه بیشتر خلاقیات خود را بپذیرد و با آنها کنار بیاید بیشتر احساس اعتماد به نفس پیدا خواهید کرد.

پس بیایید ابر سیاه تفکرات منفی را از سرخود دور کرده افکار خود را به جهت مثبت سوق دهیم و تعهد کنیم خود را تغییر میدهیم و به روزی با افکار جدید و افراد جدید آشنا می شویم.

مگر از لحاظ علم روانشناسی تغییر در رفتار استفاده از اصول و فنون یادگیری و عمل کرد آن است هدف آن اصلاح و وارد کردن تغییرات مثبت در افراد است. روانشناسان روشهای تغییر در رفتار را به چهار نوع دسته بندی کرده اند.

۱- استفاده از روش ها افزایش توانمندی انجام اعمال، کردار و گفتار مطلوب

۲- روشهای ایجاد رفتار های خوب و مطلوب جدید در خود.

۳- روش های حفظ و رونق دادن رفتار و کردار های مطلوب و مناسب.

۴- استفاده از روش های کم ساختن و یا از بین بردن رفتار های نامطلوب و نامناسب

در هر صورت برای هر تغییریکه خواسته باشیم در زنده گی، رفتار و کردار خود بیارویم، تعیین هدف حتمی و ضروری پنداشته میشود تا معلوم گردد. چه است و چه باید شود و کدام اصول اصلاحی را باید بکار برد تا نتیجه مثبت بدست آید چونکه آوردن تغییر جنبه ها مختلف دارد و هدف از نیرومند سازی یک عمل ضعیف است پس باید:

با اعتماد به نفس حرکت کرد.

زمانیکه از زنده گی خود راضی نبودید و احساس ناتوانی ناامیدی و ناراحتی می کنید حرکات و حالات بدن تان همه چیز را آشکار می سازد که در این هنگام حتی اطرافیان از بودن در کنار شما خود داری میکنند در نتیجه در چرخه منفی باقی خواهید ماند اما توصیه میگردد در این حالت با اعتماد به نفس راه بروید حواس تانرا جمع بگیرید و از برقراری ارتباط با دیگران درنگ نکنید.

در این حالت می توانید بیشتر موفق گردید.

چگونه میتوان به اهداف خود رسید:

چرا بعضی ها به اهداف خود نمی رسند و یا آروزی که سالها بدل دارند به نتیجه نمی رسند مگر کسانی هستند که با وجود نداشتن تحصیلات به آنچه خواسته اند رسیده اند و تحصیل کرده ها را نیز به خدمت گرفته اند اینان کسانی اند که از هم آهنگی عقل و قلب برخوردار هستند و خوب می توانند آنها را سنگین و یا سبک (طول و ترازو) کنند:

چیزی دیگر که اراده فطری در وجود انسان است رنج بردن است که:

رنج کشیدن شایستگی خاص خود را میخواهد چون زنده گی دارای مفهومی است که: رنج، درد و مرگ همراه اوست و زنده گی بارنج و مرگ معنای میداشته باشد که درک آن برای همه میسر نیست و باید دانست که رنج جز لاینفک زنده گی بشریست و این رنج شاید به شکلی سرنوشت باشد و یا مرگ زنده گی انسان بدون رنج و مرگ اصلاً کامل نخواهد بود.

انسان باید سرنوشت و رنج هایش را بپذیرد و حتی آنرا بدوش کشد چون قبول کردن ضرور است به معنای شگفت آور رنج که به زندگی اش میدهد فکر کند و به آن ارزش قابل شود در واقعیت امر انسان ها دو راه انتخاب را در مقابل رنج های زنده گی در پیش رو دارد یکی اینکه از شرایط دشوار به عنوان فرصتی برای رسیدن به ارزش های اخلاقی و پیروزی قدمی به سوی زنده گی بهتر سود ببرد و یا اینکه از آن رو برگرداند. انتخاب آن نشان میدهد که انسان ارزش رنج هایش را دارد و یا نه.

بعضی افراد اند که تنها زنده گی را به رنج معنا کرده اند اگر فرض کنیم تمام مجموعه شربنی ها معنی زنده گی می بود شاید فراق و تلخ کامی نمی بود و شاید معنی زنده گی اینقدر احساس نمی شد.

مثلاً چیز را که می خواهیم به آن نمی رسیم، آنچه را که آرزو داریم نمی یابیم و یا اینکه تلاش کردیم ولی متأسفانه از دست دادیم آری این رنج ها را مدت ها احساس می کنیم و فکر میکنیم که چیزی جالبی در جهان وجود ندارد و هر چیز لذت و طروات خود را از دست داده، و همه را تکراری میدانیم.

و هم انسانهای هستند که سال های متمادی در یاد گذشته زندگی می کنند و با واپس نگری اندیشه های گذشته از واقعیت های زنده گی دور میشوند آنها نمی دانند که نا امید دانه رفتار در مقابل رنج های زنده گی ناکامی حتمی را در قبال دارد. چنین انسان ها نمی توانند تصمیمی برای بهبود زنده گی بهتر بگیرند حتی به صفت یک خواب و یا خیال.

اگر یک انسان جدی زنده گی را جدی بگیرد و به عنوان یک انتخاب به زنده گی نگاه کند آنگاه به معنی زنده گی واقعی مواجه خواهد شد.

پس باید با نگاهی باورانه بنگریم و بدانیم که خداوند (ج) مهربان است خدای عشق و زیبایی است باید به دربار الهی پناه ببریم و خود را مهمان خدا بدانیم.

خوان کرم گسترده ای

مهمان خویشم کرده ای

کوشم چرا مالی اگر

من گوشه نان بشکنم

شاید بگویم اگر مهمان خدا باشیم پس چرا اینقدر با درد و رنج آمیخته یم.

ولی اولین حرف اینکه به معنی رنج پی ببریم و بگویم رنج چیست؟ فیلسوفان تحلیلی میگویند وقتی

حرف می گوئیم باید روشن و با مفهوم باشد. که سبب رنجش طرفین نشود

رنج چیست: رنج امریست که سویه بیرون و درونی دارد. و این سوال حتی از زمان ارسطوح مطرح

است که چرا انسان زجر می کشد.

نیچه فیلسوف دیگر در جای از قول شیطان می گوید:

پرسش نامه ای به دست افراد بدهید و از آنها بخواهید که می خواهد در همان موقعیت که قرار دارد

شما را جا و دانه کنم، آیا میخواهد همینطور که هستید جاودانه شوید یا نه آدمیان در پاسخ برای

این سوال میگویند نه نمی خواهیم در این وضعیت جاودانه باشیم زیرا امید برای شرایط بهتر زیستن

داریم، در امید وصال و عشق هستیم از این رو شرایط فعلی را به خاطر دستیابی به آن تحمل می

کنیم مگر تلاش میکنیم به آن برسیم.

دست از طلب ندارم تا کام دل برآید یا جان رسد به جانان یا جان ز تن بر آید.

بلی توانمندی و تلاش را برای دریافت زنده گی با اصول بهتر باید از پرنده بنام عقاب که شاید در

افسانه ها بسیار شنیده باشم بیاموزیم.

میگویند عقاب پرنده ایست در حدود ۷۰ سال عمر میکند در حدود ۴۰ سال که میرسد احساس

ضعیفی میکند چنگال هایشان قدرت سابق را ندارند بال هایشان ضعیف میشوند مرگ را به خود

نزدیک می بیند چونکه آن موجود قوی پنجه دیگر ناتوان شده باید بمیرد و یا دوباره متولد شود این

را میداند و می خواهد ولی چه تولد درد ناک بخاطر رسیدن به تصمیم تولد دوباره خود را به نوک

قله های بلند کوه می رساند و آنقدر منقارش را به سنگ ها می کوبد تاکنده شود. و چنگال هایش را

می کند تقریباً پنج ماه درد ناک در پیش روی اوست تا وقتی دوباره چنگال هایش برآید و بعد

پرهایش را می کند تا پرهای جدید سرزند بلی پرهای جدید آغاز دوباره برای باوقار زیستن.

پس تصمیم باید گرفت و با سختی ها مبارزه کرد کسی که خود را بازسازی نکند یعنی دوباره متولد

نشود به ملکوت راهی ندارد.

در حقیقت امر ما به سه نوع رنج دست و پنجه نرم می کنیم رنج نرسیدن با وجود تلاش ها دنیا را عکس عالمی میدانیم که آنرا بهشت نامیده اند در قرآنکریم تعبیری داریم که بهشت آنجاست که هر چه شما بخواهید در آنجا مهیاست ولی دنیا عکس آن است.

پس رنج ناشی از نرسیدن انسان را آزار میدهد.

دوم اینکه رنج از دست دادن است عالمی که در آن زیست داریم عالمی لغزنده است چونکه هر لحظه امکان دارد وصال به فراق تبدیل شود. بلی جهانی را که ما در آن زنده گی می کنیم جهان فراق بعداز وصال است چونکه در زندگی بعضی لحظات، موقعیت ها و تجربه ها را از دست میدهم وقتی هم که از دست دادیم تازه می فهمیم که چه از دست داده ایم.

همه ما در زنده گی بعداز از دست دادن عزیزی، در روایا و خواب آن را میبینم این لحظه شیرین ترین لحظه عمر ماست ولی پس از بیداری فراق حاصل و احساس می شود: پس چه درد ناک است رنج از دست دادن . حتی چیزی که هنوز از دست نداده ایم می ترسیم و یا پس از تلاش ها به خواسته ها و آرزو ها می رسیم ولی پس از مدتی فکر میکنم آنچه را که روزی آرزو داشتیم و برای رسیدن به آن خود را فدا می کردیم دیگر تکراری شده و ملال آور است مگر اینکه خواست پاک و واقعی باشد هرگز انسان خسته نمی شود پس زنده گی تابلوی است که یک طرف آن را صادق هدایت و طرف دیگر آن را مولانا روایت می کند یکی از این دو طرف باید راست بگوید.

عشق های اولین و آخرین
ورنه هم لبها را بسوزد هم دهان

غرق عشقی ام که غرقم اندر این
مجملمش گفتم نکردم زان بیان

حال چه باید کرد رنج کشیدن یک تجربه است تجربه ای گرانبار تر از تغییر، همه در زنده گی رنج می کشند بسیاری از کسانی که لحظات آخرین عمر را که سخت و مخاطره آمیز است می گذرانند انتظار راحتی مرگ دارند همه انسانها در ساحات معین زنده گی رنج می کشند و زنده گی بدون رنج اشتباه است.

زنده گی حضرت علی (رض) همراه با رنج بود اما رنج او فرق می کند. چونکه سطح و نوع رنج ها در زنده گی متفاوت بوده و میان انسان ها فرق می کند.

بعضاً گفته اند رنج و غم را دوست دارم چونکه یار همیشگی انسان است ولی خوشی لحظه ای است و بعد فرار میکند مگر این رنج و غم است که بعداز بدوش کشیدن یک دنیای آرامش به انسان دست میدهد.

گلستان سعدی: نابرده رنج گنج میسر نمی شود
فردوسی: گهی رزم بودی گهی سازبزم
رودکی: به رنج اندراست ای خردمند گنج
سعدی: چو باشد جهانی بدو دشمن است

مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد
ندیدم ز کاووس جز رنج ازم
نیابد کسی گنج نابرده رنج
چو نبود غم جان و رنج تن است

پس با رنج دیده ها مهربان باشیم و به مبارزه و مقابله آنها در مقابل رنج های اشیان احترام بگذاریم چونکه آنها را خدا خواسته و توانمندی مبارزه در مقابل رنج ها را برایشان اعطا فرموده و فرصت با وقار زیستن را برایشان داده است.

پس بیایید منفی گرایی را کنار گذاشته با اخذ تصامیم درست کار و پیکار باعث شکست ناتوانی گردیم مسیر درست را انتخاب کنیم تا تغییر مثبت در زنده گی ما رونما گردد. گلیم رنج ها را جمع و در راه خدا گام برداریم تا پیروزی از آن ما باشد.

منابع و مأخذ:

- ۱- ماهنامه آموزشی رشد: (مدیریت مدرسه) دوره نهم اردیبهشت سال چاپ ۱۳۹۰ تهران (دفتر انتشارات آموزشی)
- ۲- روانشناسی پرورشی، روانشناسی یادگیری و آموزشی: تالیف داکتر علی اکبر سیف- سال چاپ ۱۳۷۹ تهران (موسسه انتشارات آگاه)
- ۳- روانشناسی عمومی: مولف داکتر حمزه گنجی - سال چاپ ۱۳۸۴ تهران (پاساژ فروزنده)
- ۴- رشد شخصیت: نویسنده هلن شاختر (مترجم محمد حجازی) سال چاپ ۱۳۹۴ کابل: جاده آسمایی، جوی شیر، بازار کتاب

رطوبت و بارنده گی

بخارات از سطح اوقیانوس ها، جهیل ها و بحیره ها و سایر نقاط مرطوب بواسطه، تابش شعاع آفتاب که باعث عمل تبخیر میگردد در طبقه تروپوسفر صعود مینماید و از همین لحاظ از یک الی دو فیصد هوای زمین را بخارات آب تشکیل میدهد. در طبیعت آب را به سه شکل مختلف مییابیم. حالت گاز، وقتی عرض وجود مینماید که عمل اشباع و بارنده گی صورت نگرفته باشد و بخارات آب بشکل ابر های مختلف، دمه و غبار در فضا بملاحظه برسد، در حالات عادی بدون آنکه تشکیل ابر صورت بگیرد یک اندازه بخارات آب بحالت گاز در آتموسفر نیز موجود میباشد. بحالت مایع، زمانی دیده میشود که در اثر سردی هوا عمل اشباع انجام یافته و بشکل باران نزول نماید. هر گاه درجه حرارت در طبقات بالائی تروپوسفر بمراتب تنزیل یابد و قطرات باران در طوفانهای سرد هوایی مدت دیر تری در فضا باقی بماند در آنصورت قطرات باران بحالت جامد تغییر شکل کرده وبه شکل ژاله فرو د میریزد. مقدار بخار آب اتموسفر را Humidity یا رطوبت یاد میکنند. هوای گرم نسبت به هوای سرد گنجایش بیشتر رطوبت را دارا بوده و از همین لحاظ است که یکمتر مکعب هوای گرم و مرطوب استوایی نظر به یک متر مکعب هوای سرد قطبی از ۴ الی ۵ فیصد رطوبت بیشتر را دارا میباشد از همین لحاظ است که مقدار بارنده گی سالانه ساحه استوا بمراتب نظر به منطقه قطبی بیشتر میباشد عمل تبخیر و بارنده گی در طبیعت بصورت مداوم بداخل رژیم های جداگانه صورت میگیرد و بداخل یک سایکل منظم جریانات آب، تعامل بارنده گی و عمل تبخیر همواره ادامه دارد که این سایکل منظم را در طبیعت به اصطلاح هایدروسایکل Hydrocycle یاد میکنند در عمل هایدروسایکل اندازه تبخیر و شرایط بارنده گی رول مهمی را داراست، زیرا تکمیل این دوره آبی شرایط حیات را در سراسر کره ارض مهیا میسازد ذخایر آبهای زیر زمینی و جریان آبهای جاری روی زمین تماماً متکی به همین سایکل است.

۱- رطوبت نسبتی Relative

هر گاه مقدار بخارات آب را در حجم معین هوا طور فیصدی اندازه نمائیم تناسب حجم هوا و مقدار فیصدی بخارات را رطوبت نسبتی همان کتله هوای معین مینامند. اگر حجم معین هوا تا آن اندازه دارای مقدار بخار آب باشد که عمل اشباع صورت بگیرد در آن مرحله رطوبت نسبتی هوا صد فیصد مییابد از جانب دیگر رطوبت نسبتی نظر به درجه حرارت تغییر مییابد. به این مفهوم که کتله معین هوای سرد با مقدار کم بخارات آب و کتله هوای گرم با مقدار بیشتر بخارات آب بحالت اشباع خود قرار میگیرد.

۲- نقطه شبنم Dew point

نقطه شبنم درجه حرارت کتله هوا را گویند که در آن مرحله هوای مذکور به حالت اشباع رسیده باشد مثلاً کتله هوایی که حرارت آن ۳۰ درجه سانتی گرید و مقدار بخارات آب آن ۴ گرم در هر متر مکعب باشد درین مرحله نقطه شبنم عبارت از ۳۰ درجه سانتی گرید است که هوای مذکور دارای صد فیصد رطوبت نسبتی بوده و در همین موقع بارندگی آغاز می یابد.

۴- رطوبت مطلقه Absolute Humidi

هر گاه وزن بخارات آب را از لحاظ کمیت در حجم معین هوا اندازه نمائیم مقدار رطوبتی که در آن وجود دارد رطوبت مطلقه گفته میشود. رطوبت مطلقه در هوای سرد کمتر بوده اما در هوای گرم و استوایی بیشتر احساس میگردد. از این لحاظ مقدار بارنده گی در منطقه استوا نسبت به قطبین بمراتب اضافه تر میباشد فورمول ذیل تناسب رطوبت مطلقه را ارائه مینماید.

$$A.H.(Absolute Humidity) = R.H\%$$

P.A (Possible Amount)

۴- رطوبت مخصوصه هوا Specific Humidity

تناسب وزن بخارات آب و وزن هوای مرطوب را رطوبت مخصوصه مینامند. درین تناسب وزن بخارات آب را به گرم و وزن هوای مرطوب را به کیلو گرام افاده میکنند. بکمک رطوبت مخصوصه هوا چگونگی رطوبت کتله های بزرگ هوا تعیین میگردد. و اکثر متیورولوجستها به کمک رطوبت مخصوصه هوا مقدار احتمالی بارنده گی هوای قطبی و هوای مرطوب استوایی را پیشبینی میکنند.

عمل تکائف و بارنده گی چطور صورت میگیرد؟

نزول برف و باران و یا ژاله تماماً به اصطلاح بارنده گی Precipitation یاد میشود این عمل وقتی امکان پذیر است که درجه حرارت هوا معادل به نقطه شبنم باشد (Dewpoint) عمل اشباع و تکائف در فضا تنها در اثر سرد شدن بوجود نمی آید بلکه کمی و زیادی فشار بارومتریک هوا نیز در آن سهم بیشتر دارد، تنزیل درجه حرارت در هوای خشک و نیمه مرطوب نظیر به هوای مرطوب و

بارانی متفاوت است، باین مفهوم که در هوای خشک درجه حرارت هوا در هر صد متر ارتفاع یکدرجه سانتی گرید تنزیل می یابد اما در هوای مرطوب در هر صد متر ارتفاع ۰.۶ درجه سانتی گرید تنزیل آن صورت میگیرد.

تعیین رطوبت نسبتی و نقطه شبنم:

تفاوت درجه حرارت بین ترمومیتورهای خشک و مرطوب معیار خوبی برای سنجش رطوبت نسبتی هوا محسوب میشود. زیرا هوا هر قدر خشک باشد عمل تبخیر اضافه تر صورت میگیرد اما موقعی که هوا مرطوب باشد و عملیه تبخیر صورت نگیرد رطوبت هوا صد فیصد میباشد از همین سبب ترمومیتور خشک درجه حرارت را نظر به ترمومیتور مرطوب اضافه تر نشان میدهد. در وقت معین و ساحه معین ترمومیتور مرطوب درجه حرارت را نظر به ترمومیتور خشک کمتر نشان میدهد. بنابر همین تفاوت درجه ترمومیتور خشک و مرطوب رطوبت نسبتی و عمل اشباع هوا محاسبه میشود.

بارنده گی Precipitation

قطرات باران، دانه های ژاله و برف تماماً توسط قوه جاذبه از ارتفاعات مختلف تروپوسفر به استقامت زمین نزول میکند. کتله های ابر دارای ذرات خورد آبی و گرد و خاک میباشد که قطر این ذرات میکروسکوپی گاهی به $\frac{1}{2500}$ حصه یک انچ میرسد و در حقیقت همین ذرات کوچک گرد و خاک هسته مرکزی قطرات باران یا برف و ژاله را تشکیل میدهد. وقتی که بخارات آب در اطراف این ذرات میکروسکوپی اجتماع نماید و درجه حرارت هوا به نقط شبنم تصادف نماید در آن فرصت قطر آنها تقریباً به $\frac{1}{125}$ حصه یک انچ رسیده و در همین فرصت است که به آسانی تحت قوه جاذبه زمین قرار گرفته به استقامت سطح زمین نزول می نماید. البته در وقت فرود آمدن اجتماع چندین قطره ممکن بوده که در سطح زمین قطرات بزرگتر را تشکیل دهند.

عمل بارنده گی تحت شرایط ذیل صورت میگیرد.

- ۱- عملیه گردش یا Convection که بارنده گی در آن صورت میگیرد.
- ۲- بارنده گی های کوهستانی که به اصطلاح اوروگرافیک Orographic مسمی میگردد.
- ۳- بارنده گی های سایکلونیک و یا جبهه یی Cyclonic. Frontal

بارنده گی های نوع کانوکشن Convectional Rain fall

طوری که قبلاً مطالعه نمودیم در اثر عمل گردش حرارت یا Convection هوای گرم یک منطقه صعود نموده و در عوض هوای سرد مناطق کوهستانی و نقاط مجاور آن، جای هوای گرم را عوض می نماید. هوای گرمی که صعود می نماید در اثر بالا رفتن سرد شده و در نتیجه در بعضی موارد به حالت اشباع خود رسیده سبب بارنده گی منظوقی میگردد.

این نوع بارنده گی اغلباً در مناطق استوایی اتفاق میافتد، زیرا در جریان روز الی ساعت یکنیم بعد از ظهر هوا حرارت اعظمی خود را کسب نموده و بنابر عمل Convection صعود می نماید. بنابراین در اثر ارتفاع از یکطرف درجه حرارت خود را از دست داده سرد میشود. از جانب دیگر بنابر عمل Convection زود تر به نقطه شبیم و حالت اشباع خود رسیده بارنده گی های روزانه منطقه استوا را تشکیل میدهد. این نوع بارنده گی ها اغلباً بین ساعات یکنیم و ۳ بعد از ظهر اتفاق می افتد، حوزه کانگو حوزه امازون و جزایر شرق دور بیشتر از همین بارنده گی های Convectonal مستفید بوده در حالیکه در مناطق معتدله قطبی و تحت قطبی این نوع بارنده گی هابه ندرت دیده میشود.

بارنده گی های مناطق کوهستانی Orographci Precipitation

کته هوای مرطوبیکه به استقامت نشیبی های مناطق کوهستانی به حرکت می افتد تدریجاً در اثر ارتفاع حرارت خود را از دست داده و سبب بارنده گی میگردد بهترین مثال این نوع بارنده گی ها را در افغانستان ورود جبهه سرد سایبریا تشکیل میدهد. که بمجرد و رود در ساحه کوهستانی هندوکش برفباری ها و بارنده گی های منطقوی این ناحیه را بوجود می آورد. اما حینیکه ارتفاع سلسله جبال تنزیل مییابد. به همان تناسب مقدار بارنده گی حد اقل خود را اختیار می نماید. فصل مشترک این نوع ساحه کوهستانی را در افغانستان ناحیه ماهییر و سروبی تشکیل میدهد زیرا از این نقاط به بعد ارتفاع سلسله جبال به استقامت حوزه ننگرهار و پکتیا تنزیل مییابد. در موسم زمستان جبهه های سرد سایبریا بنابر تنزیل ارتفاع به ندرت سبب بارنده گی در مناطق شرقی و جنوب شرقی افغانستان می گردد اما حد اعظمی بارنده گی افغانستان در مناطق کوهستانی بملاحظه میرسد.

بارنده گی های جبهه یی Frontal Rainfal

رطوبت و بارنده گی از جمله عوامل مهم اقلیم است که در طول ماه و سال شرایط جوی و اوضاع اقلیمی یک منطقه را مستقیماً کنترل میکند. این دو عامل با مراکز فشار هوا، ساختمان توپوگرافی و جبهه های سرد و گرم ارتباط مستقیم دارد. مقدار بارنده گی غالباً در مناطق فشار پست (نواحی سایکلون) اضافه تر به ملاحظه میرسد. اما بارنده گی های کوهستانی و عوارض جوی بنابر ارتفاع سلسله جبال صورت می گیرد، زیرا در نقاط مرتفع درجه حرارت تنزیل یافته هوای مرطوب زودتر به حالت اشباع قرار می گیرد. برخورد جبهه های گرم و سرد و صعود هوای گرم بنابر عمل (کانوکشن) در مناطق صحرایی و دیگر نقاط جهان نیز بارنده گی های موقت و یا دوام دار را بار می آورد. در نظر گرفتن موقعیت افغانستان در ساحه فشار بلند تحت استوایی هوای صاف، کمی رطوبت، اختلاف زیاد درجه حرارت و بارنده گی های کم دوام، خصوصیات اقلیم بری و نیمه صحرایی را به آن می بخشد.

اختلاف درجه حرارت در اکثر مناطق بین ۳۰ و ۳۵ درجه سانتی گرید رسیده مقدار بارنده گی از ۸ الی ۳۰ و ۴۰ ملی متر در مناطق هموار تجاوز نمیکند. کته های هوا که در مواسم مختلف سال

داخل افغانستان ميشود. بالای مقدار بارنده گی تاثیر بارزی دارد. این کتله های هوا منابع مختلف داشته دارای اوصاف ذیل می باشد.

۱- در موسم زمستان جبهه سرد سایبریا از سمت شمال، داخل افغانستان شده با برف باری های شدید توام می باشد.

۲- کتله های هوای گرم مونسون (موسمی) هند در تابستان از استقامت شرق و جنوب شرق داخل افغانستان گردیده گرم باد های مرطوب را در جلال آباد و صفحات جنوب شرق تولید میکند و در نقاط مرتفع سپین غر و پکتیا و دیگر نقاط مرتفع و مجاور آن باعث بارنده گی می شود.

۳- مرکز فشار پست اتلانتیک که از آیسلند منبع می گیرد، در موسم زمستان و اوایل بهار از سمت غرب و شمال غرب داخل افغانستان شده در سطح مرتفع مرکزی و سایر نقاط مرتفع و کوهستانی هندوکش سبب بارنده گی های دامنه دار می گردد.

۴- در موسم تابستان هوای مرطوب خلیج فارس که از سمت جنوب و جنوب غرب وارد افغانستان میشود. بارنده گی های موقت و کم دوام را در نقاط هموار و فراز کوه ها بار می آورد.

بارنده گی هایی که در موسم تابستان در کابل صورت میگیرد. عموماً خط السیر حرکت ابرها از سمت جنوب غرب می باشد که منبع اصلی آنرا اطراف و نواحی خلیج فارس تشکیل میدهد.

در سر زمین افغانستان نزول برف و باران بنابر موجودیت سلسله کوه ها بوده، بارنده گی های نوع کوهستانی یا (اوروگرافیک) (Oro- Graphic) را معرفی میکند. رژیم بارنده گی شکل موسمی داشته اکثراً در ماه های زمستان و اوایل بهار نزول برف و باران دیده میشود.

اندازه رطوبت، بارنده گی و تقسیمات آن در طول سال در سراسر مناطق هموار کشور با کمی اختلاف تقریباً مشابه است. اما در نقاط مرتفع مانند سالنگ شمالی و جنوبی مقدار بارنده گی خیلی بیشتر است، این کیفیت از لحاظ وجود دارد که نقاط مرتفع سرد تر بوده رطوبت نسبتی زود تر اشباع و به نقطه شبنم میرسد. بنابر آن مقدار بارنده گی با ارتفاع، تناسب مستقیم دارد.

۱- مقدار بارنده گی در نقاط مرتفع نسبت به مناطق هموار اضافه تر است بطور مثال: در سالنگ شمالی اندازه بارنده گی نسبت به لشکرگاه شانزده مرتبه بیشتر می باشد.

۲- در نقاط مرتفع هوا سرد بوده تعداد روزهای برف باری به ۱۱۳ الی ۱۲۰ روز می رسد، اما در استیشن های لشکرگاه، فراه و جلال آباد نظر به حرارت زیاد و کمی ارتفاع برف باری دیده نمیشود.

۳- حد اعظمی بارنده گی در استیشن های مرکزی و شمال غربی کشور موقعیت دارد و این کیفیت از لحاظی به ملاحظه میرسد که فشار پست اتلانتیک مقدار رطوبت را با خود انتقال داده در نقاط مختلف بارنده گی صورت می گیرد و برف باری ایام زمستان را در این حصه جبهه سرد سایبریا تشکیل میدهد.

۴- در استیشن هوا شناسی خوست وسایر نقاط پکتیا درایم زمستان، بهار و تابستان مقدار بارنده گی به حد اعظمی خود میرسد. زیرا هوای موسمی هند در آنجا تاثیر بیشتر وارد کرده ساحه رشد و نموی جنگل را مساعد می سازد.

۵- استیشن های فراه و لشکرگاه خصوصیات اقلیم صحرایی را ظاهر میسازد، زیرا بارنده گی سالانه آن بین ۷ و ۸ سانتی متر بوده و در روز های زمستان برف باری هم به وقوع نمی رسد. شدت گرما و قلت بارنده گی واقعاً در صفحات جنوب غربی کشور ریگستان ها را به وجود آورده است.

۶- نشیبی های جنوبی که در سمت مخالف جریان باد های موسمی زمستان قرار دارند، اندازه رطوبت و بارنده گی آنها نسبت به نشیبی های شمالی کمتر است. این مساله متکی به زاویه تابش آفتاب و سمت وزش باد ها است. به طور مثال: مقدار بارنده گی سالنگ شمالی نسبت به جبل السراج سه چهار مرتبه اضافه تر میباشد.

فشار هوا

فشار هوا عبارت است از وزن کتله هوا بالای ساحه یی که در آنجا تسلط دارد. جریان باد و میکانیسم عمومی وزش باد های سطح زمین ارتباط مستقیم با حرارت و حرکت وضعی زمین دارد. شکل برجستگی ها، میلان محور زمین، کرویت و موجودیت قطعات خشکه و ابجار حرارت را به اندازه مختلف جذب می کند، در صورتی که تراکم حرارت زیاد باشد مرکز فشار پست را تشکیل میدهد. اما منطقه یی که دارای حرارت کم باشد مرکز فشار بلند را بوجود آورده اما فشار نظر به ارتفاع تنزیل می یابد در ارتفاع ده کیلومتری فشار هوا $\frac{1}{10}$ و در ارتفاع ۱۲۰ کیلو متری اتموسفیر نظر به سطح زمین $\frac{1}{100000}$ مرتبه پائین می آید.

بادها دائماً از منطقه فشار بلند به استقامت مرکز فشار پست جریان نموده در مناطق کوهستانی جاذبه و فشار هر دو باعث حرکت بادها میشود.

حد اعظمی فشار هوا در سطح بحر به ملاحظه می رسد که معادل به ۷۶۰ ملی متر و یا ۱۰۳۱ ملی بار است. اما به هر اندازه یی که از سطح بحر به استقامت ارتفاعات در اتموسفیر و یا نقاط مرتفع کوهستانی بالا برویم و فشار بارو متری ستون سیماب را مشاهده نماییم دیده میشود که نظر به ارتفاع ستون سیماب تنزیل می یابد. بنابر آن گفته میتوانیم که فشار اتموسفیر با ارتفاع تناسب معکوس دارد. به این مفهوم که اگر ارتفاع زیاد شود فشار اتموسفیر تنزیل می یابد. بنا بر آن جریان باد دائماً از مرکز فشار بلند به استقامت فشار پست صورت می گیرد. مثلاً باد پروان و یا باد های ۱۲۰ روز هرات از مراکز فشار بلند به استقامت فشار پست در حرکت می افتد. مراکز فشار پست و بلند را نظر به دوایر عرض البلد به ترتیب ذیل می یابیم.

۱- ساحه خط استوا دارای مرکز فشار پست

۲- ساحه خط سرطان و جدی دارای مرکز فشار بلند

۳- ساحه خط قطبین دارای مرکز فشار بلند

که به این اساس افغانستان در ساحه فشار بلند نیم کره شمالی موقعیت دارد. بنابر این دارای آسمان صاف و بارنده گی کمتر میباشد.

وزش و جریان باده‌ها

بادهاییکه در سطح زمین به حرکت می افتند بالای اقلیم تاثیر قابل ملاحظه دارد و سمت حرکت آنها از بادهای فوقانی تروپوسفر متفاوت است، نظر به فکتور های ذیل انحراف در سمت وزش باده‌ها رخ میدهد.

- مراکز فشار پست و بلند در سمت حرکت باد ها وسرعت وزش آنها تاثیر قابل ملاحظه را دارا است.
- جریان باده‌ها عموماً از مراکز فشار بلند به استقامت مراکز فشار پست صورت میگیرد.
- به هر اندازه یی که فشار اتموسفیر بین مراکز فشار پست و بلند زیاد باشد به همان اندازه وزش باد سریع میباشد.

- عامل دومی که مسیر حرکت بادها را کنترل می کند از قوه Coriolis میباشد نظر به قوه کاریولس انحراف بادها و عناصر مایع در نیمکره شمال به سمت راست و در نیمکره جنوبی به سمت چپ می لغزد که در نصف کره شمالی و جنوبی بنابر حرکت وضعی زمین سمت حرکت بادها را از جانب اصلی اش منحرف میسازد. با در نظر داشت مراکز فشار جریان باد ها را به سه دسته مختلف تقسیم می کنند.

۱- گروپ اول شامل آن دسته بادهای غربی میشود که عموماً در نصف کره شمالی بین عرض البلد های ۳۰ الی ۶۰ درجه می وزد.

جت ستریم: در ارتفاع ۱۰-۱۲ کیلو متری طبقه تروپوسفر و بالا تر از آن بحرکت افتاده شکل ماریچ را دارد، سرعت آن بین ۴۵۰-۵۳۰ کیلو متر فی ساعت محاسبه گردیده بنام جت ستریم یاد میشود که ارتباط مستقیم با مراکز فشار کره زمین دارد. این مراکز درکانادا - ایسلندو جزایر الوشیان در امتداد الاسکا وجود دارد این نوع بادها در حین پرواز طیاره ها مشکلات و موانع را بوجود می آورد.

۲- گروپ دوم عبارت از آندسته بادهای است که ارتباط مستقیم با تشکیل مراکز فشار پست و بلند ساحه تحت استوایی قطبی و تحت قطبی دارد. این باده‌ها عبارت اند از بادهای متقارب منطقه استوایی، بادهای تجارتی، بادهای شرقی قطبی و بادهای موسمی

۳- گروپ سوم بادهاییکه در ساحه نسبتاً خورد و بزرگ بشکل منطفوی بوجود می آید، علت اصلی آن اختلاف مراکز فشار پست و بلند بوده که در افغانستان مثال آنرا باد پروان وبادهای ۱۲۰ روز هرات تشکیل میدهد. بعضی ازاین باده‌ها نوع یخچالی است که در نقاط مرتفع درخزان سال به وزش می افتد.

میکانیزم جریان تمام باد های سطح زمین از پرنسپ فوق پیروی می نماید. و دائماً از مرکز فشار بلند به استقامت مرکز فشار پست جریان می یابد. از جانب دیگر در سر زمین های کوهستانی مانند افغانستان به طور منطقوی مناطقی که گرم تر است. حیثیت مرکز فشار پست را و مناطقی که سرد است اوصاف مرکز فشار بلند را اختیار می نمایند. از این لحاظ تمام سر زمین های هموار و کم ارتفاع افغانستان در تابستان مرکز فشار پست را تشکیل داده نقاط مرتفع و کوهستانی که سرد تر است مرکز فشار بلند رابه وجود می آورد.

روی همین اصل جریان باد ها اکثراً از نقاط مرتفع کوهستانی با استقامت وادی ها و همواری ها صورت می گیرد. موضوع دیگری که در سر زمین های کوهستانی عطف توجه مینماید. عمل کانوکشن (Convection) یا گردش هوا و موقعیت نشیبی ها (Exposition) است که باد های کوه و دره یا کاتباتیک (Katabatic) را بار می آورد این مساله طوری صورت می گیرد که در صبح روز نشیبی های شرقی در اثر تابش اشعه آفتاب گرم شده الی ساعت ده و یازده قبل از ظهر حد اعظمی حرارت را اخذ مینماید برای آنکه توازن در میکانیزم فزیکي هوا بر قرار شده بتواند، نشیبی های غربی و یا وادی هایی که در سمت شرق آن قرار دارد و رخ نشیبی ها رو به غرب است وزش باد از نشیبی های غربی و وادی های مجاور به استقامت نشیبی های شرق همان محل می وزد. بهترین مثال آنرا در گلغندی چاریکار می توان مشاهده کرد. دیده میشود که در ساعات ده و یازده قبل از ظهر جریان بالا داز سمت ریگ روان و نقاط هموار چاریکار به استقامت گلغندی می وزد. در ساعت چهار الی نه بعد ظهر از وادی پروان کاپیسا بادهای محلی به استقامت ریگ روان می وزد و در نتیجه ریگ های آن منطقه در طول یک شبانه روز دو باره حرکت متضاد مینماید حرکات آن تماماً تابع شرایط جوی جریانات باد های محلی کوه و دره است که در آن منطقه به شکل تطبیقی به ملاحظه می رسد.

وزش باد هایی که استقامت شرق و غرب را اختیار می کند. در بامیان و ننگرهار نیز به صراحت مطالعه میگردد که علت فزیکي آن در بالا ذکر گردید، جریان باد ها را در نشیبی های شمالی و جنوبی کوه های افغانستان نیز به داخل میکانیزم فزیکي آن می توان مطالعه کرد. نشیبی های که رخ آن به استقامت جنوب است، در ساعت ۱۰ قبل از ظهر الی ساعت ۲ بعد از ظهر حد اعظمی حرارت را جذب کرده در نتیجه مرکز فشار پست را به شکل کوچک و بسیار محلی تشکیل میدهد و در نتیجه هوای نسبتاً سرد نشیبی های شمالی همان وادی به استقامت آن می وزد. که این مساله را در دامن جنوبی کوه های افغانستان نیز به شکل تطبیقی میتوان مشاهده کرد. مساله دیگری که در دو، سه منطقه افغانستان به اندازه ی نسبتاً بزرگ تر میتوان مطالعه کرد، آن هم باد های نوع کوهستانی است که از عملیه فوق جدا مانده نمی تواند. البته عمل جاذبه در این مورد نیز نقش مهم دارد که در وزش تمام وادی پروان، کاپیسا و کابل محیط فشار پست را وانمود میسازد. البته کوه های سالنگ در

روز های تابستان مرکز فشار بلند را تشکیل داده، در حالی که باد های پروان و باد های ۱۲۰ روز هرات بیشتر قابل ذکر است کتله هوای سردی که در محیط کوهستانی سالنگ وجود دارد، تحت قوای جاذبه قرار می گیرد. در حالی که هوای وادی کابل و پروان گرم شده صعود می نماید. از این سبب وزش نسبتاً قوی باد های محلی که به اصطلاح (بادهای پروان) یاد میشود. از شمال به استقامت جنوب به حرکت می افتد. تاثیر این باد ها بالای تمام درخت ها و اشجار این حوزه موثر است. دیده شده که درخت های کنار سرک پروان به استقامت کابل تمایل داشت، با وصف اینکه تعداد زیادی از درخت ها قطع شده، اما قبلاً میل آن به وضاحت قابل رویت بود. اگر از شهر چاریکار الی کوتل خیرخانه درخت های دو کنار سرک را می دیدیم تماماً به استقامت جنوب میلان داشته با سطح زمین عمود نبودند که علت مهم آنرا همین باد های پروان تشکیل میداد.

در حوزه هرات، فراه و سیستان این عمل نیز صدق می نماید، فیروز کوه و سیاه کوه در ایام تابستان محیط نسبتاً سرد را تشکیل داده حوزه فراه و نیمروز محیط گرم و فشار پست را به بار می آورد. روی همین علت در اثر اختلاف مرکز فشار هوا، باد های ۱۲۰ روزه هرات به وجود می آید. باد هایی که به استقامت فراه، خاش، چخانسوز و رود بار می وزد نیز تابع این شرایط است که با ادامه باد های ۱۲۰ روز هرات به شکل یک قوس بزرگ به استقامت فراه و سیستان به حرکت می افتد. تاثیر وزش این باد ها در سطح اراضی بالای زراعت و تاکستان ها زیاد است و در مسایل صحتی به خصوص بالای چشم های مردمان این ناحیه اثرات ناگوار دارد.

عمل تخریش باد های ۱۲۰ روز هرات الی ریگستان های هامون هلمند در خط السیر باد و مسیر معین آن ملاحظه شده میتواند که نظر به اراضی مجاور خود قاعده (بستر) وزش باد را در سطح زمین معرفی می نماید.

هم چنان می توان مثال زنده از فعالیت های ترسبانی بادها را با خطرات ناشی از آن منجمله در بسا نقاط دیگر کشور ما در دشت سرخکان بطرف شمال پل سرخکان ولایت لغمان، در منطقه کلفت، در ساحل آمو و دشت های جنوبی قندهار و هلمند نیز به وضاحت مشاهده نمود.

مآخذ:

- عارض، غلام جیلانی سال ۱۳۸۶ جغرافیای طبیعی افغانستان انتشارات پوهنتون کابل
احمدی، میر هارون سال ۱۳۹۱ جغرافیای فیزیکی افغانستان انتشارات نامی.
عارض، غلام جیلانی سال ۱۳۹۵ جغرافیای فیزیکی افغانستان، انتشارات وزارت تحصیلات عالی
عارض، غلام جیلانی ۲۰۱۰ جغرافیه اقلیم شناسی جهان، بنگاه انتشارات مطبعه میوند.

بلورستان (نورستان از نظر مورخین داخلی و خارجی)

منطقه زیبای نورستان در طول تاریخ مدتی تحت نفوذ و سلطه یونانی های بلخ و زمانی هم جز قلمرو کوشانی ها و گاهی هم جز سلطنت مقتدر (کاپیسا) قرار داشت. در اوایل که دولت (ساکاها) از باختر منقرض شده در آن موقع یکی از پادشاهان آن همراه با چندتن از ساکا ها بسوی (کین) قصد سفر کرده و در آنجا بر سر اقتدار شده اند. همین کین را مرادف (کاپیسا) و اخیرالذکر را مطابق به نورستان میدانند، زمانی هم که هیواتسنک زوار چینی در سال ۶۳۰ م به آنجا سیاحت نموده موصوف معتقد است که این سرزمین در آن موقع شامل سلطنت مقتدر به شمار میرفت که به شمول وادی های غوربند، پنجشیر، نجراب و کوهستان نیز به آن مربوط بودند. سلطنت های همجوار؛ یعنی لمپاکا "لغمان" ناگارا غالباً "ننگرهار" "گندهارا و وادی های سفلی کابل از توابع آن به شمار میرفت. به قول (سونگ پن) که زمانی از خط السیر شرقی افغانستان عبور میکرد این مردم را دیده بود و از استقبال خوب آنها سپاسگزار میشود، این دیدار زمانی مساعد شده بود که اعتماد نامه ملکه چین را به پیشگاه شان تقدیم میکرد از این نگاه است که بسط و توسعه و نفوذ بلور ها نورستانی های فعلی را در شمال شرق کشور ما با قوت خاطر نشان بسازد سلطه و اقتدار نورستانی ها یک مدت زمانی تا واکان بدخشان بود که علما و سیاحان جهان قلعه و حصار های نواحی مختلف واکان را از جمله آثار ایشان میدانند. درضمن عقیده بر آن میباشد که این مملکت در حدود قرن (یازدهم) عیسوی موقع حملات پیاپی نیروهای اسلامی، بلورستان را الزاماً به کافرستان مسمی کرده اند. نورستانی ها در اوایل عصر مسیحی قسمتی از سلطنت کوشانی ها را تشکیل میدادند که به این اساس کوشانی ها در قرن اول، دوم و سوم مسیحی در بگرام بسط و استقرار یافتند. در زمان کنشکای کبیر این منطقه پایتخت تابستانی امپراتوری محسوب میشد و در اوایل عصر مسیحی تمام نواحی کوهستان و کاپیسا

را احتوا می‌کرد. بعضی از مورخین بزرگترین قبیلهٔ نورستانی‌ها را به سلطنت کوشانی‌ها ارتباط می‌دهند؛ به طور مثال: کاتور، کتر، کتور، (کته) قبیله یی است که امروز اکثریت قاطع باشنده گان سرزمین نورستان را تشکیل می‌دهند. کلمهٔ کته اصلاً از کتر یا کیداره که لقب حکمرانان کوشانی‌های متاخر می‌باشد گرفته شده است؛ چنانچه امیر تیمور گرگان نام کتور را بالای نورستان و قبیله حاکم آن اطلاق کرده که مجاور به چترال بودند این شبهه همین کلمه کاتور که از همان کیداره گرفته شده است که در بالا تذکر رفته است. پوهاند استاد عبدالحی حبیبی مورخ شناخته شده کشور در صفحه چهارم جلد اول تاریخ این گفته را که در اوایل عصر اسلامی ترتیب داده در آنجا کلمه (کتور) نمایانگر اقتدار بسط و توسعه آنانرا از گلگیت تا چترال الی منطقه شمال شرق کشور عزیز ما افغانستان منعکس می‌سازد.

کتور ها همان قبیله معتبر و مقتدر بوده اند که در سال ۱۲۹۸ میلادی لشکر تیمور را در جنوب غرب نورستان به شکست قطعی مواجه ساخته بودند که آنان از راه خاواک به نورستان عبور کرده بودند. (ودو) و (یول) بر این عقیده بودند قبایلی را که مارکوپولو در جوار کشم در وادی‌های کوچک دیده بود مسلماً آنان کتور (نورستانی‌ها) بوده اند که در آن زمان در وادی‌های شمال هندوکش بسط و نفوذ کرده بودند و امروز آنان را در شمال شرق کشور در میان کوه‌های بلند و مرتفع هندوکش شرقی و وادی‌های پیچاپیچ و سرسبز آن سراغ می‌داریم. سلسله‌های دودمان کوشانی و احفاد آنان تحت اداره سلاله کیداری وارد صحنه حوادث تاریخ می‌گردد. (سپین) و (ویسو الکساندر گونینگهم) بر این عقیده است که کیداره‌ها یا احفاد کوشانی‌های سلسله خاندان کنشکای بزرگ تا اوایل قرن پنج میلادی در سرزمین‌های مختلف پراکنده بوده و از گنده هارا تا وادی‌های کابل سکونت داشتند ولی زمانیکه اینها مقارن نیمه دوم سده پنجم از باختر بسوی جنوب هندوکش حرکت میکنند در آن زمان یفتلی‌ها محل زیست شانرا تسخیر مینمایند؛ اما مدت کوچ و مهاجرت ایشان در سده مذکور از روی کدام علل و اسباب تاریخی معلوم نیست؛ ولی به نظر "نینگهم" اینها به اثر جبر و اکراه و فشار پیاپی حکام جدید الورود "ساسانی" مخصوصاً فیروز اول ساسانی از سرزمین باختر بطرف کابل و وادی‌های گنده هارا به حرکت آمدند و در آنجا مسکن گزین شدند. و عده دیگری از دانشمندان به این نظر اند که امرای محلی کیداره یا کنشکا به اثر کشمکش با ساسانیان محل زیست یا مراکز خود را به گنده هارای شرقی در شهر پشاور انتقال داده منتظر فرصتی بودند که تخت از دست رفته را به دست آورند. همین علت هم بود که روسای کوشانی و شخصیت‌های سرشناس آنان اکثراً در مناطق بلند و نقطه کلیدی پناه بردند تا از آنجا بهتر و خوبتر بتوانند از خود دفاع کنند و پلان‌های تهاجمی موثر را بالای دشمن عملی سازند. محل بود و باش نورستانی‌ها بطور عموم در طول تاریخ در حصص شمال شرق افغانستان امروزی بوده است؛ همچنان بگرام "بگام" موقعیت یک شهر بزرگ بوده که مورخین چینی آنرا "کی پس" یا "کی پین"، و جغرافیا نگاران یونانی و روم

"کپسا" میخوانند. این شهر در سال ۱۵۰/ قبل از میلاد الی ۴۵۴ میلادی تقریباً ۶۲۵/ سال پایتخت امپرا طوری افغانستان بوده، کلمه بگرام را بعضی از علما گرام میخوانند که گرام در سانسیکریت شهر را گویند و پیشوند (ب) بزرگ باشد گفته اند و شاید تعریفی باشد که آنرا افضلیت بدهد. بگرام شهر مهم مرکز و پایتخت محسوب میگردد و نظریات بعضی از علما در ارتباط به کلمه بگرام درج ادوار تاریخ شده بعضی ها این شهر را شهر خوانین، شهر نجیبا، باغ خدا (ج) و قریه را هب ها تعبیر کرده اند.

اما به نظر ما بگرام کلمه آریایی بوده که از (بگرام) ماخوذ شده به مرور زمان به بگرام تبدیل شده است، گعام به زبان نورستانی قریه (بگرام) به حیث قریه بزرگ افاده میشود. زبان نورستانی یکی از شاخه های پر قوت زبانهای آریایی میباشد. درینجا صرف حرف (ب) است که به حیث پیشوند در آمده آنرا افضلیت می بخشد؛ زیرا کلمه گعام و بگرام هم اکنون در بین نورستانی ها به عین مفهوم مورد استعمال میباشد.

به خاطر تقویت موضوع به مثال های زنده ذیل توجه میکنم؛ همچو کلمات چون بگرام در محیط جغرافیای نورستان به واسطه محققین و پژوهش گران و حتی توسط حکام محلی که به زبان نورستانی بلدیت نداشتند نامهای بسیاری از محلات نورستان تحریف شده نام اصلی آن از زبانها بدور مانده است. این روند عمل عمدی شاید نباشد صرف بخاطر سهولت در تلفظ برای نویسنده گان غیر نورستانی چنین تحریفی در نام های محلات رو نما شده باشد اکنون به همان نام اشتباه شهرت پیدا کرده اند. نام ولسوالی برگمپال و کامدیش را زیاد شنیده باشید. این ولسوالی ها در قسمت شرق نورستان موقعیت دارند تقریباً دوصدو پنجا کیلو متر مرز دارند. مرز شمال با کشور چین، در جنوب با ولسوالی نارۍ (نعی) مربوط کتر و غازی آباد ولایت نورستان در شرق با چترال و غرباً با ولایت بدخشان مرتبط میباشد، در حالیکه نام ولسوالی اولی (بگرام پال) و (دومی آن کام بگرام) میباشد که اکنون اولی برگمپال و دومی آن کامدیش شهرت یافته اند.

درین جا نا توانی نویسنده در تلفظ نام تاریخی را از مسیر اصلی بیرون کشیده حرفی که همجوار مخارج (ر)(عی) میباشد زیر تاثیر حرف (ر) آمده است همچنان (یورمیر) نام یک محل است. اغلباً حکمران قسمت سفلی را می رساند به (اورم) تبدیل شده و جالبتر اینکه بعضی از نویسنده گان نام تحریف شده را به زبان دری ترجمه کرده به مفهوم (چراغ کش) استعمال می کنند. خواننده گان گرامی واقعاً اشتباه بزرگان تباهی عالم میشود. اگر محققین و پژوهشگران قلم خویش را مسوولانه حرکت بدهند و حکام محلی در قسمت وطن دلسوزانه بر خورد کنند دچار چنین اشتباهات نخواهند شد.

اجداد نورستانی های امروز که به قول استاد احمد علی کهزاد در آریانا زمین بنام (الینا) شهرت داشتند. نام و هویت قبیله شان در حادثه تاریخی و مهم قبیلوی آریایی ها که در آثار (ویدی) بنام

جنگ (ده ملک یا هم ده پادشاه) ذکر شده به شهرت رسیده است. در هنگام کوچ نامدار و بزرگ آریایی ها از بلخ به سوی شرق و غرب قبیله (الینا) با قبایل (پکتها، بهالانا، بهاراته و ویشاند ها) همه از هندوکش عبور کرده اند. قبایل ویشاند و بهاراته خود را به دریای "سندهو" رسانید، اما قبیله پکتها و بهالانا با قبیله الینا درین کوچ با هم همسفر بودند. آنها در اطراف کوه اسپتا گری اسپین غر، مسکون شده اند و قبیله الینایی (پکتها و بهالانا) در دامنه های کوه "ایوباری سینا" هندوکش سکونت اختیار کردند؛ همچنان سرزمین نورستان در زمان حکومت یونان و باختر بنام "پاراپامیز" جز سلطنت یونان باختر بوده است که در زمان ایو کرسیتید یونان و باختر در سرزمین نورستان سکه ضرب زده میشد. پروفیسور دوپری در این مورد نوشته است که سکندر کبیر زمانی که شجاعت و مردانگی باشنده گان نورستان را دید متعجب شده از آنها در تسخیر هند کمک و یاری خواسته است یول محقق و نویسنده خوب انگلیسی نورستان را جز مملکتی میداند که در قدیم بین کشمیر و کابل واقع بوده و آسیایی های قرون وسطی آنرا بیلوری می نامیدند همان گونه که کوه های این سرزمین سربفلک کشیده است. همانگونه که دره های پرخم و پیچ آن دشمن شکن است، همانگونه که هر متجاوز از آن دیار سر به سلامت نبرده همه داشته های، مادی و معنوی آن پرافتخار شمرده میشود. میراث فرهنگی که نسبت به همه پدیده ها زود آسیب پذیر است و احیا و باز سازی آن نیز راه های دشوار گذار دارد. علما و دانشمندانی که در مورد نورستان پژوهش داشتند عقیده بر آن اند که داشته های معنوی هنوز دست نخورده باقیست. به قول (گوهرن) و (گریزن) که السنه نورستان را تتبع کرده اند معتقد بودند که نورستانی ها یکی از شاخه های پر بار و قدیمی از نژاد آریین بوده و زبان نورستانی زمانی مورد مطالعه بود که شاخه هندی از اصل آریین جدا؛ ولی شاخه ایرانی از آن مجزا نشده بود.

شواهد و قرائن حکایت می کند که نورستان قبل از سال ۱۸۹۶ م سرزمین آزاد، خود مختار و دارای نظام خود گردان، فرهنگ بخصوص آریایی پیرو آداب و آیین خاص بوده است؛ بنابر همین ویژه گی ها هم به طور دایم از جانب همسایه گان مورد حمله و تجاوز قرار میگرفت، همین امر باعث شده که نورستانی ها از سرزمین اولی اجداد خویش به مرور زمان به دره های تنگ پرخم و پیچ هندوکش برای دفاع از دین و آیین خویش متواری شدند. تهاجم و حملات پیاپی به اصطلاح جهانگشایان وقت مانند سکندر مقدونی، تیمور لنگ در آن سرزمین حمله ور شدند و به شکست مواجه شده نتوانستند که این دیار آریای کهن را تسخیر و تصرف نمایند بالاخره امیر عبدالرحمن خان چندین مرتبه عزم تسخیر آن سرزمین را کرد لشکر بسیاری را صف آریایی نمود، در فرجام دید که پلان زور و فشار در برابر آن مردم کاری نمی افتد در مشوره با اراکین دولت خویش مصمم بر آن شد تا از عزم و اراده خود بگذرد و پلانهای نظامی خود را باز نگری کند همان بود که راه صلح و مسالمت را در پیش گرفت تا مردم آنجا از دین و آیین آبابی خویش بگذرند و به دین مقدس اسلام

مشرف شوند. هیچ جای شک و تردید وجود ندارد که جامعه نورستان قدیم یعنی نورستانی های پیش از سال ۱۸۹۶ م به حیث یکی از جوامع کهن کشور اکثر خصوصیات و مشخصات تاریخی، اجتماعی و فرهنگی جامعه قبل التاریخ را تا سالهای اخیر قرن نهم بصورت واضح و خیلی روشن با خود نگهداشته است. بر مبنای مدارک و اسناد معتبر تاریخی، نورستانی ها از جمله قبایل قدیم و اصیل آریایی اند و از زمان باستان از مهد و مسکن اولیه خود همراه با دیگر قبایل و عشایر هم نژاد آریایی به اثر ضیقی شرایط طبیعی، اقتصادی و اجتماعی مهاجرت نمودند آنها ابتدا به سمت جنوب پیش رفته به نواحی شمال شرق حوزه باختر مسکن گزین شدند و بعد از آن رود جیحون (آمو) گذشتند در بلخ و اطراف آن سکونت اختیار کردند و با گذشت چندین قرن شعبه از ایشان از کوه هندوکش عبور نموده بسوی جنوب آن سرازیر گردیدند و هم شعبه دیگری بسوی جنوب غرب لغزیده به طرف سرزمین امروزه ایران متفرق شدند به شهادت عوام و مرور زمان در زبان و رسوم، آداب و آیین و دیگر عادات زنده گی اجتماعی هر دو شعبه آریایی به اثر شرایط محیط جغرافیایی آنان، تغییرات زیاد به وجود آمد و در مورد دین و آیین مذهب بین دو قوم هم نژاد آریایی دو گیش جدا گانه یکی هندویی و دیگری زردشتی پدید آمد که هنوز آثار مشابه و ریشه های مشترک آن هر دو در زبان، آیین و روشهای دیگر زنده گی اجتماعی آنها نمایان و پدیدار میباشد. (صفحه ۹۱ تاریخ جامع ادیان، ترجمه علی اصغر حکمت).

زمانیکه قبیله آریایی در جنوب هندوکش فرود آمدند از جمله آنها قبیله معروف الینای (نورستانی های امروز) در لا بلای دره ها، وادیها و حصه بالای حوزه سند جا بجا شدند. اینها تمامی ممیزات اجتماعی و فرهنگی قدیم اجداد خود را طی صد ها سال زنده گی پر فراز و نشیب مهاجرت، به طور امانت محفوظ داشته گنجینه تاریخی، اجتماعی و فرهنگی باستانی خود را تا سالهای دهه اخیر قرن نهم به نسل های بعدی به ودیعه ماندند چنانچه نمونه ها و ریشه های اصلی و ممیزات اجتماعی و فرهنگی قدیمی اجداد شان را در پایه های اصلی تاریخی معتقدات مذهبی، رسوم، تشکل خانواده، نهاد های تاریخی زبان، کلتور و فرهنگ جامعه نورستان را پیش از سال ۱۸۹۶ م. به خوبی مشاهده کرده میتوانیم.

چون نورستانی ها یکی از اقوام و ملل ابتدایی و کهن آریایی بوده منشأ و مظاهر اصلی مذهب قدیمی آنها با مبادی دین و آیین قدیم و ابتدایی آریایی ها ارتباط و انطباق کلی دارد؛ بنابر گفته دانشمند بزرگ (جان ناس) که در تاریخ ادیان از صلاحیت و شهرت بین المللی بر خوردار است مفتاح حل معمای مبادی ادیان اقوام ابتدایی در قضیه ساده نهفته است که بشر بدون خود قادر به تجزیه احساسات خود نیستند بلکه به طور کل در آن متفرق هستند و نمی توانند آنها را تحلیل کنند و گاهی در تحت تاثیر حقایق تابعه دنیای خارج و گاهی در حال متابعت با در نظر داشت عادات قوم و قبیله خود آنها را قبول مینمایند.

علمای روانشناسی این حالت را به زود باوری و ساده لوحی بدون تعبیر میدانند به عباره دیگر در زنده گانی عقلانی آدمیان ابتدایی هرگز پیچیده گی و اشکالی موجود نیست و همچنان در عالم تجربیات حس ایشان تردید و دو دلی پدیدار نمی باشد آنچه را می بینند و می شنوند حقیقت میدانند. نامبرده ادامه داده می افزاید که حقیقت بینی ریالستی ابتدائی در قبول احساسات به هر شکلی که باشد بصورت های عجیب و غریب روی انواع تجربیات و خیالات انفرادی و یادسته جمعی قرار گرفته است؛ زیرا ادراک آنها به ذهن ایشان همانرا القا میکند و وقتیکه فرد یا جامعه یی متفقاً حقیقتی یا عاطفه یی را درک کردند همگی آنرا بدون شک و چون و چرا قبول مینمایند، این بدویان به این عقاید و آداب خود گونه فرهنگ و ثقافت خاصی برای خود ایجاد کرده اند که متناسب به اوضاع اقتصادی ایشان و محرکات نفسانی آنان و در خور واکنشهای روانی آنها است. روی هم رفته همه این عوامل برای ایشان عقیده مخصوصی ایجاد کرده است و بر علاوه همین عقاید و اعمال دینی گروه ها و جماعات، آنها را به همدیگر متحد و پیوسته ساخته است قسمیکه برای هر فرد انسان نیمه متمدن یا وحشی یکنوع وظیفه اجتماعی وضع و مقرر داشته است. (جان ناس تاریخ جامع ادیان، از آغاز تا امروز ترجمه علی اصغر حکمت چاپ سوم صفحه ۱۰-۱۱)

احمد علی کهزاد مورخ شهیر کشور می نویسد نورستانی ها باشند اصلی هندوکش بوده از جمله آریایی های کوه نشین این دیار محسوب میشوند. نورستانی ها در دوره های باستان معتقدات و آیین مخصوص داشتند که اصل مبدا و اساس آنرا باید در معتقدات اولیه کتله هند و اروپایی و هند آریایی، تجسس نمود. از احتمال بیرون نیست که نورستانی ها در مراتب اولی حیات خود مانند آریایی های عصر (ویدی) مجموعه ارباب الانواع داشتند که بیشتر از عناصر طبیعی ترکیب شده بود، (احمد علی کهزاد، افغانستان در پرتو تاریخ) صفحه ۲۷۴) با در نظر داشت این گفته ها که برواقعیت تاریخی استوار اند لازم است پایه های اصلی معتقدات مذهبی نورستان پیش از سال ۱۸۹۶م. را قبل از جدایی آریایی های هندی و ایرانی از کتله های اولیه هم نژاد آریایی شان یعنی هند و اروپایی مورد تحلیل و بررسی قرار داده شود؛ بناء اگر خصوصیات، مشخصات ساختار قدیمی و سیر تاریخی معتقدات مذهبی نورستان قبل از سال ۱۸۹۶م. دقیقاً ارزیابی شود دیده خواهد شد که آیین قدیم مردم نورستان با کیش بدوی و قدیمی مردم دیگر حصص جهان صفات و جهات کلی و مشترک داشته، از مرحله پرستش ارواح (انیمیزم) اعتقاد به قوا و مظاهر طبیعی به تعداد الهه منجر گشته و در اخیر به تدریج به توحید و یکتا پرستی نزدیک شده است، این سیر تاریخی معتقدات در نورستان پیش از سال ۱۸۹۶م مدت هزاران سال را در بر گرفت و تازمان معاصر؛ یعنی سالهای اخیر دهه قرن نهم ادامه یافته است. در مجتمع طوایف و قبایل ابتدایی و قدیم نورستان یکنوع عقیده و احترام مذهبی به جای یا شخصی و یا شی معین و مخصوص با اعمال و کردار شخص داشتند و به آن احترام آمیخته با احتیاط محسوسی تاحد تقدس عقیده مند بودند و به آنها به یک قوه فوق طبیعی

قایل می شدند که قدرت مرگ و زنده گی را دارا میگردیدند؛ همچنان به زعم خود شان اشیا را منشأ خیر و برکت و یا هم مصدر شر و بدی می پنداشتند آنها به این عقیده بودند که اشیا دارای قوه خیر رسانی خوبی بوده و هیچکس نمیتواند به آن دست بزند و صدمه به او برساند؛ مگر اشخاصی که دارای صفات خاص باشند؛ مانند رئیس، شیخ قبیله، یا کاهن (پیشه) یا اوتا و قهرمان (مرد روحانی)؛ ازینرو آنها همیشه نسبت به آن شی مقدس یک حس احترام مرموز آمیخته با ترس واهمه، هراس و خلوص نیت و عقیده در عالم ساده گی داشتند.

مردم قدیم نورستان قبل از سال ۱۸۹۶م به یک نیروی روحانی غیبی که آنرا به احتمال قوی میگفتند همان (مان) که دیگر اقوام بدوی و ابتدایی جهان قدیم به آن معتقد بودند اعتقاد داشتند، آنها معتقد بودند که یک قدرت غیبی خموش و نا معلوم در هر شی موجوداست که بخودی خود داخل فعالیت است و مافوق قوه حیاتی موجود در اشیا می باشد و به وسیله اشخاص معین و یا در وجود اشیا ساکن و متحرک ظاهر میشود و دارای چنین خاصیتی است که اشیا جامد به افراد زنده و یا برعکس از شخصی به شخص دیگری منتقل گردد. آنها در باره (مان) معتقد به خواص و اثر شگفت انگیز و سحر و جادویی عجیبی قایل بودند و در جای مخصوص که به نام (مانتا) یاد میشد با مراسم خاص نذر و نیازی میکردند و برای افزایش قوت بار وری و حاصل خیزی به التجا شده از او استمداد و استعانت می جستند. در نزد همه اعم بردوی که در عصر حاضر مردم نورستان قبل از سال ۱۸۹۶م هنوز از آنجمله مردم شمرده میشدند یکنوع عقیده به مفهوم انیمیزم متداول بوده است، آنها معتقد بودند که تمام موجودات اعم از متحرک و یا ساکن، مرده یا زنده دارای روح و روانی بوده و در نهاد آنها مخفی و مستور میباشد؛ بالخصوص افراد انسانی هر یک دارای روحی هستند که در هنگام خواب و رویا از بدن او موقتاً رها میشود و بالاخره در هنگام مرگ بدن را بطور قطع رها می کند. آنها عقیده داشتند که ارواح دارای شکل و صورت، احساسات، عواطف، اداره و صاحب قصد میباشد و میتوان آنها را اداره و رهنمایی کرد و از خشم و غضب آنها با عذر و زاری جلوگیری کرد و نیز آنها را خوشنود نمود؛ چون آنها را مرکز نیروی غیبی میدانستند. با اعمال و کردار، حرکات، تقدیم هدایا و ستایش و نیایش از خود راضی میساختند، احترام و عقیده به بعضی از اعجوبه های به اصطلاح کرامات و خواص گیاهان که در افسانه ها و اساطیر مردم نورستان به بهترین وجه آن انعکاس یافته؛ مانند گیاهی بنام (سوم) که در ارتفاعات بلند کوهستانهای نورستان می روید و تاهم اکنون همین نام شهرت خود را حفظ نموده است. مردم قدیم نورستان یعنی الینایی های باستان مانند اجداد آریایی خود این گیا را با شیر و عسل یکجا نموده مشروب سکر آور میساختند و عقیده داشتند درین گیاه نیروی توانایی سحر طبیعی وجود دارد. پهلوانان، قهرمانان حماسه آفرینان از ین نوشابه استفاده میکردند و نیروی رزم آوری، شهرت و برازندگی شان را تا سطح فوق قدرت بشری بلند میبردند. پیرامون این گیاه و مشروب آن در بخشهای کتاب آریایی ها در (ویدا) و (آویستا) بنام (هوما)

(سوما) توضیحات زیادی صورت گرفته است تهیه و استعمال مشروب (سوما) در طی قرون بنابر محدودیت و کمبودی پیدایش گیاه (سوم) و گاهی هم عسل در نورستان انوقت به تدریج از رواج افتید و در عوض استعمال و استفاده مشروبی که از شیر انگور ساخته میشد در بین مردم رواج یافت، به همین ترتیب مردم نورستان به یک نوع گیاه دیگری که به اصطلاح میتوان آنرا به مهر گیاه تعبیر نمود عقیده داشتند، آنها تصور میکردند این گیاه در کوه های بلند دور از گشت و گذار و دست نارسیدنی می روید و دارای خاصیت شگفت آوری است که به خوشی عشق و مهر ورزی آنان میفزاید و نیروی فوق بشری در آن نهفته است. الهه عشق این گیاه را از آسمان فرود می آورد و هیچکس بدون اراده و خواست او دسترسی به این گیاه ندارد، این گیاه از جمله گیاهان افسانوی و اساطیری مردم نورستان بوده افسانه های زیادی در مورد این گیاه با اوصاف قدیم آن تا حال در بین مردم وجود دارد. در باره این گیاه افسانوی در میتودلوژی قدیم اقوام بدوی جهان با تفاوت های خیلی کم یاد آوری شده است. این نوع گیاه در متون آریایی چون (ویدا) و (اویستا) نیز اشاره شده و نورستانی های قدیم این گیاه را بنام (بدی کوالی یوس) یاد میکردند جنرال محمد صفر وکیل غرزی (نورستان)، صفحه ۱۱۷ این موضوع را ذکر کرده است.

باید یاد آور شوم که این گیاه هنوز هم در فرهنگ نورستان جایگاه خود را دارد و مردم طرق استعمال و تاثیرات آنرا حکایت میکنند و گیاه نادر و خیلی کم پیدا است. در باره استعمال آن نظریات گوناگون وجود دارد. این گیاه همانطوری که ذکر شد در ارتفاع بلند، دست نارس و صعب العبور می روید و به ساده گی ظاهر نمی شود و هرکس او را دیده هم نمی تواند اگر کسی قادر به دریافت آن گیاه شود و گیاه به آن شخص خود را ظاهر کند طوری گرفته میشود که در وقت بردن آن آفتاب به آن نرسد و در سایه حتی در تاریکی خشک شود، زمانیکه بطور کامل خشک گردید در جایی که دو رود خانه با هم یکجا میشوند طوری کوبیده شود که روشنی آفتاب به آن نرسد، به آن چیزیکه مخلوط می شود باید چیز های خوردنی یا نوشیدنی شیرین باشد، زمانیکه به کسی داده میشود با نوک سوزن پشت ناخن انگشت شصت کاویده شده به همان پیمانه به شخص داده میشود اگر از اندازه زیاد شود احتمال دیوانه شدن شخص موجود است اگر شخص مطلوب قبل از خوردن از موضوع آگاه میشود از تاثیرات آن کاسته و حتی بی تاثیر میگردد شخصی که این عمل را اجرا میکند غیر از خودش کسی دیگری از موضوع واقف نمیشد.

منابع:

- ډاکټر عبدالغفور روان فرهنگي زبانشناس و دانشمند افغاني
- جان ناس تاريخ جامعه اديان ص ۹۲
- ص ۵۹ تاريخ کوشاني نظر محمد عزيزي
- ج ششم ص ۱۲۵ آريانا دايرت المعارف
- مجله باستان شناسي افغانستان شماره اول سال ششم سال ۱۳۶۳ کابل
- عبدالحی حبيبي افغانستان بعد از اسلام صفحه (۲۱ - ۲۲).
- جان روم نفيلد هنر دوره کوشاني ترجمه سردار همايون صفحه (۱۷).
- غلام محمد غبار جغرافياي تاريخي افغانستان ص ۱۶۰ - ۱۶۱ خواشي و تعليمات فريد پيوند کابل.
- نورستان در گستره تاريخ محمد اکبر شورماچ صفحه ۶۳۰
- ملا فيض محمد کاتب سراج التواريخ صفحه ۱۱۱۶ چاپ حروفی مطبعه کابل
- افغانستان در قرن ۱۹ مولف سيد قاسم رشتيا ص ۱۹۷ الی ۱۹۸

مکلفیت های والدین در قبال تعلیم و تربیه دینی اطفال

بر اساس آیات و روایات، فلسفه وجودی انسان رسیدن به سعادت و قرب الهی است. بدین منظور، دین اسلام برنامه‌های جامع و کاملی در قبال تربیت دینی اطفال دارد. از جمله این برنامه‌ها، «عبادت و بنده گی» است. عبادت یکی از نیازهای واقعی و اساسی است که ریشه در اعماق جان و فطرت بشر دارد و اسلام آن را به منزله یک برنامه جامع تربیتی برای پرورش و تکامل روح و روان انسان برنامه‌ریزی کرده است. تربیت دینی مفهومی عام است که شامل حوزه‌های مختلفی همچون تربیت عقلانی، سیاسی، اجتماعی، جنسی، عاطفی، اعتقادی، اخلاقی و عبادی می‌باشد. تربیت دینی عبارت است از مجموعه اعمال آگاهانه و هدفمند، به منظور آموزش اساسات و قاعده های معتبر یک دین به افراد دیگر؛ به نحوی که آن افراد در عمل و نظر به آنها متعهد و پایبند گردند.

یکی از مهم‌ترین ابعاد تربیت دینی در دوره کودکی، تربیت عبادت است. این نوع تربیت که شامل پرورش بعد معنوی و ایجاد زمینه ارتباط با خداوند است، بسیار مورد تأکید پیشوایان دینی می‌باشد.

بحث تربیت عبادی یکی از مهم‌ترین مسائل در محافل علمی و آموزشی در جامعه دینی است، که توجه بسیاری از پدران مادران و مربیان متعهد و دلسوز را به خود جلب کرده است. از سوی دیگر، تربیت عبادی دنباله و مکمل تربیت اعتقادی است و تربیت اعتقادی بدون آن ارزشی ندارد؛ زیرا لازمه شناخت یک دین، عمل به اوامر آن است حال این پرسش مطرح است که چه کنیم تا فرزندانمان مؤمن، متعهد و عامل به تعالیم دینی و تکالیف

عبادی رشد کنند؟ برای پاسخ به این پرسش در این مقاله پیرامون محور اساسی زیربحث می‌شود:

ضرورت تربیت عبادی در دوران کودکی:

متخصصان تعلیم و تربیت در مورد نقطه شروع پرورش مذهبی و آموزش برنامه‌های معنوی و تعلیمات دینی، دو نظر بیان کرده‌اند. گروهی معتقدند: «کودک تا به حد بلوغ و رشد نرسد، استعداد درک آموزش‌های دینی را ندارد و نباید تحت تربیت دینی قرار گیرد؛ گروه دیگری عقیده دارند که اطفال نیز لیاقت و استعداد آن را دارند که تحت تربیت دینی قرار گیرند و مربیان می‌توانند مطالب دینی را ساده و قابل فهم نمایند و به کودکان تلقین کنند و آنان را وادار سازند که برنامه‌های آسان دین را انجام داده تا با افکار و اعمال دینی رشد نمایند.

اسلام در این باره دیدگاه‌های عالمانه و دقیق ارائه کرده است. در طرز تفکر اسلامی، انسان مسئولیت جدی شرعی را بر روی زمین عهده دار است. با کسب این مسئولیت، باید از دوران خردسالی و چه بسا قبل از آن، اقدام‌های لازم را به عمل آورد، تا کودک آماده گی پذیرش اوامر الهی را در زمان بلوغ پیدا کند. بر اساس سنت و رهنمودهای پیشوایان دین آموزش دینی و عبادی از هنگام تولد شروع می‌شود؛ زیرا تربیت در دوره کودکی پایه و اساس رشد و بالنده گی معنوی در دوره‌های بعدی خواهد بود. غزالی معتقد

است: «تربیت دینی باید از سنین پایین آغاز شود؛ زیرا در این سن کودک بدون طلب دلیل و برهان، آماده پذیرش عقاید دینی است. از طرف دیگر، نهادینه کردن معانی دینی با تلقین و تقلید آغاز می‌شود و سپس با توجه به مراحل گوناگون رشد، دستورات مناسب هر مرحله به تدریج عرضه می‌شود و در پایان به پدید آمدن باورهای عمیق و محکم در ذهن انسان می‌انجامد.

بر اساس نظر شرع دین مقدس اسلام، کودکان تا به سن بلوغ نرسند، تکلیفی متوجه آنان نیست؛ اما هنگامی که به سن تکلیف می‌رسند و با مجموعه تکالیف شرعی مواجه می‌شوند، در صورت نداشتن آشنایی و آماده گی پیشین، پذیرش و انجام تکالیف دینی برای آنان دشوار می‌باشد و چه بسا رغبتی نسبت به اعمال عبادی از خود نشان نمی‌دهند. یکی از فلسفه‌های تعلیم تکالیف عبادی به کودکان در دوره خردسالی این است که کودکان بر اثر تشویق و ترغیب والدین وادار به انجام مکلفیت‌های دینی به تناسب سن و سال شان شوند، تا در زمان سن تکلیف، برای آنان دشوار نباشد. بی‌شک اگر کودکان در آغاز دوران کودکی و سال‌های نوجوانی از آموزه‌های دینی بهره‌ای نبرند، قطعاً در جوانی و بزرگسالی با یک رکود معنوی و در نهایت خسارت روحی مواجه خواهند شد. آگاهان

وېیشوایان دین معتقد استند که :

درست است که پسر بعد از پانزده سال و دختر بعد از نه سال به تکلیف می‌رسند و قبل از آن تکلیفی ندارند؛ اما انجام تکالیف دینی را نمیتوان تا سن بلوغ به تأخیر انداخت. باید انسان از کودکی به انجام عبادات و تکالیف دینی عادت کند تا در سن بلوغ به آنها رغبت داشته باشد... و الی انجام آن عبادت در سن بلوغ برایشان دشوار خواهد بود یا اصلاً زیر بار نمی‌رود و اگر هم نمازخوان شود، چندان تقیدی به آن نخواهد داشت و با اندک بهانه‌ای ممکن است آن را ترک نماید؛ زیرا عملی که از زمان کودکی عادی نشده باشد، عادت کردن به آن دشوار خواهد بود.

البته باید بکوشیم حس و رغبت کودکان نسبت به تکالیف عبادی، به انگیزه و خواست درونی تبدیل شود و این علاقه از درون بجوشد، نه اینکه صرفاً در حد اطلاعات دینی باقی بماند. بنابراین، باید افزون بر بعد شناختی، با بهره‌گیری از بُعد عاطفی کودکان، از ابتدا تصویری زیبا از دین و تکالیف دینی برای آنان ترسیم کرد، تا شور و انگیزه گرایش و عمل به تکالیف و مناسک عبادی در کودکان درونی شود. برای تحقق این هدف، ضرورت دارد در دوره کودکی، آماده گی های لازم، برای انجام یک مجموعه از اعمال عبادی (نماز، روزه) را در آنان ایجاد کرد؛ این مطلب به خوبی از روایات فهمیده می‌شود. برای نمونه، در روایتی پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «نماز را در هفت سالگی به فرزندانتان تعلیم دهید. نظیر همین روایت از خلیفه چهارم اسلام حضرت علی رض نیز نقل شده است که حضرت می‌فرماید: «از هفت سالگی فرزندانتان را به نماز امر کنید».

از این روایات بر می آید که باید کودکان را در خردسالی به فراگیری و اقامه نماز و گرفتن روزه تمرین داد تا به تدریج برای آنان عادت شود، و هنگام سن تکلیف، به خوبی آماده باشند. حتی با توجه به اینکه کودکان از تنبیه بدنی منع شده‌اند، اما در مورد زمینه‌سازی و تحریک و وادار کردن آنان به نماز، گاهی از رویه نسبتاً تنبیه نیز اگر کار گرفته شود کدام اشکال جدی در قبال ندارد. انجام تکالیف دینی را نباید تا زمان بلوغ به تأخیر انداخت؛ بلکه باید انس و عادت لازم را پیشاپیش در آنها به وجود آورد تا در زمان بلوغ مشکلی از این نظر به وجود نیاید. خانواده‌هایی که از فرصت دوران کودکی برای این منظور استفاده نمی‌کنند، در دوران بلوغ و نوجوانی معمولاً با مشکلات جدی روبرو می شوند؛ زیرا کسی که انجام تکالیف دینی را تا مرحله نوجوانی یا جوانی و بزرگسالی به تأخیر انداخته است، هر چند معتقد به موازین دینی باشد، به علت نبود ممارست عملی و آماده گی روحی، معمولاً نمی‌تواند به راحتی به احکام دینی عمل کند. اغلب کسانی که در سنین بالاتر

وظایف عبادی خود را انجام نمی دهند، بی اعتقاد به مبانی دینی نیستند؛ بلکه آنها معمولاً کسانی هستند که قبلاً ورزیده گی و آماده گی لازم رابه دست نیاورده اند، بنابراین، استدلال کسانی که معتقدند طفل پس از رسیدن به حد تشخیص خود باید مسیر خویش را انتخاب کند و نباید پیشاپیش عادت به برخی امور از جمله مکلفیت های دینی را در او بوجود آورد، به هیچوجه درست نیست. اگر این استدلال صحیح باشد، باید تربیت را تا رسیدن به سن تشخیص تعطیل کرد؛ حال آنکه تربیت به یک معنا چیزی جز ایجاد عادات در کودک نیست.

روزی «آندره مالرو» ادیب مشهور، درباره تعلیم و تربیت و اهمیت فوق العاده آن برای مردم سخنرانی مفصلی ایراد کرد که سخت مورد توجه قرار گرفت. وقتی نطق او پایان یافت، زنی از میان جمعیت پیش رفت و گفت: جناب مالرو! بنده از چه زمانی می توانم تعلیم و تربیت فرزندم را شروع کنم؟

مالرو، مؤدبانه پرسید: بچه شما کی متولد می شود،

زن با شگفتی جواب داد: کی متولد می شود؟ عجب، کودک من الآن چهار سال دارد، آقا در این هنگام مالرو فریاد زد: چهار سال؟! ای داد و هزار افسوس! بانوی عزیز، شما هم اکنون بهترین سال های عمر آن طفل بیچاره را هدر داده اید.

بنابراین، ضروری است شرایط لازم برای فراگیری و گرایش کودکان به انجام اعمال عبادی از سنین خردسالی فراهم شود، تا افزون بر ایجاد و تقویت روحیه دین داری و دین باوری، زمینه عمل به تکالیف عبادی نیز برای آنان فراهم شود

آماده سازی در کودکان

یکی از اصول در تربیت عبادی، اصل «زمینه سازی» و ایجاد آماده گی در کودکان از نظر روحی، روانی و عاطفی نسبت به عبادات است. این اصل افزون بر تأکید نسبت به عبادات، باعث آماده گی پذیرش و انجام تکالیف شرعی و همچنین جلوگیری از کم توجهی کودکان نسبت به مسائل عبادی نیز می شود. بر اساس اصل آماده سازی، ضروری است پیش از آنکه احکام و اعمال عبادی در حق کودکان به مرحله وجوب برسد، زمینه رویارویی صحیح با احکام و اعمال عبادی را در آنان ایجاد کرد؛ زیرا این اقدام در رشد و کمال معنوی انسان تأثیر مستقیم دارد.

برای زمینه سازی اعمال عبادی در کودکان، نخست باید تمهیداتی فراهم شود که در دین مقدس اسلام بدان پرداخته شده است. برای نمونه، مستحب است هنگام تولد در گوش نوزاد، نوای ملکوتی اذان و اقامه شنونده شود. عالمی در بیان فلسفه آن می نویسد:

شاید این بدان علت باشد که این عمل آثار روانی و تربیتی بسیار مفیدی را در کودک به

جای می گذارد، گرایش فطری کودک را به خدا و پرستش رشد می دهد و نخستین بذر نماز را در دل کودک می کارد. این عمل زمینه ساز شخصیت مطلوب او در بزرگسالی است

تقریباً همه علمای دین بر مسئله آماده سازی و تمرین کودکان در دوران کودکی نسبت به مکلفیتهای عبادی تأکید کرده اند. در فقه آمده است پدر و جد پدری، شرعاً موظف به تمرین دادن کودکان به عبادت، اعم از فرض، سنت و واجب و همچنین قضای آن می باشند حتی آنان موظف به بیدار کردن کودکان از خواب برای نماز هستند؛ مگر آنکه به دلیل بیماری یا عذر دیگری، باعث آزار و اذیت او شود، که در این صورت باید مراعات حال کودک را کرد.

با بررسی گروهی از روایات تربیتی و بنابر عقیده متخصصان تعلیم و تربیت مسلمان، در می یابیم که دین اسلام به تربیت دینی فرزندان، به ویژه تربیت عبادی، تأکید زیادی کرده است، تا زمینه دستیابی کودکان به مراحل عالی کمال فراهم شود. برای تحقق این هدف و علاقه مند کردن کودکان به فراگیری و انجام تکالیف عبادی، ضروری است اقدام های لازم و مقتضی را از همان دوران کودکی به عمل آورد. به این ترتیب، با برنامه ریزی دقیق سعی شود مطالب دینی و عبادی مورد نیاز و ضروری را به صورت ساده و قابل فهم به کودکان آموزش داد و آنان را به انجام اعمال و پایبندی به آن تشویق کرد. برای موفقیت در امر تربیت عبادی ضروری است به نکات ذیل، توجه شود:

— زمزمه حیات بخش اذان و اقامه در گوش چپ و راست نوزاد به منزله نخستین نوای معنوی در مسیر زنده گی سعادت بخش؛

— ایجاد علایق و انگیزه، داشتن روابط قلبی با الله "ج" در تمام حالات برای اطفال.

— اجرای دستورالعمل آموزش وضو و اقامه نماز و سایر موضوعات مهم دیگر مطابق درک و فهم کودکان.

— حضور کودکان در اماکن مذهبی مانند مسجد و خواندن نماز با جماعت.

— استفاده از شیوه های تشویقی و محبت در آموزش و امر دینی بدون امر و نهی.

— ایجاد فضاسازی معنوی در منزل و مدرسه به وسیله توجه به ارزش های دینی توسط والدین و مربیان، و جدی بودن والدین در ارزش های دینی کودکان، به ویژه نماز اول وقت.

— آشنا کردن دانش آموزان با عبادت های فرض، واجب، سنت و مستحب، به خصوص نمازهای روزانه.

— آشنا کردن دانش آموزان با احکام و شرایط عبادات مانند: مسایل مربوط به صحت و بطلان، اداء و قضا و شرایط مربوط به هر عمل عبادی.

— اراشه و آموزش مسایل دینی به کودکان به صورت اشعار، داستان و متون آسان در برنامه‌های درسی و ترتیب دادن نمایش‌های شاد و آموزنده عبادی در مراکز آموزشی .

— ایجاد انس و گرایش قلبی در کودکان به انجام عبادات از طریق توجه دادن آنان به نعمت‌ها و نیکی و بخشش خداوند به بنده گان، و همچنین آموزش شیوه شکرگزاری مورد نظر خداوند سبحان .

— ایجاد بصیرت و بینش دینی با بیان بسیار ساده و عام فهم در حدّ توان فکری کودکان، به صورت ملموس، عینی و منطقی .

— طبیعی است که همه این موارد مربوط به دوره کودکی نیست و این مسائل باید به تدریج و در مراحل مختلف سنی ، در طول دوره تحصیلی آموزش داده شوند؛ اما در دوره ابتدائی باید تاحد ممکن دانش آموزان را با کیفیت انجام برخی از عبادات به ویژه نماز و روزه آشنا کرد.

در خاتمه متذکر باید شد که ، اگر ما روند تعلیم و تربیه اطفال و نوجوانان خویش را از آغاز مراحل حیات شان در تطابق به آنچه تذکر بعمل آمد در نظر بگیریم و به آن عمل نماییم ، بدون شک زمانیکه آینده کشوری نسل جوان تعلق میگیرد عملکردها و اقدامات شان من حیث مسوولین دولت و مملکت دوزار همه گرایشات منفی خواهد بود زیرا در روح و روان شان مایه های ناب اسلام نهاده شده است .

منابع و ماخذ :

۱. قرآن کریم، ترجمه : مکارم شیرازی ناصر سوره کهف آیات ۳۴ و ۳۹ ، سوره مریم آیه ۷۷ ، سوره نوح آیه ۲۱ سوره تغابن آیه ۱۴ ، سوره انفال آیه ۲۸ ، سوره تغابن آیات ۱۴ و ۱۵ ، سوره فرقان ، سوره لقمان آیه ۱۳ و غیره.....

۲. مجله پاسدار اسلام ماه حوت و حمل سال ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ شماره های ۳۲۷ و ۳۲۸

۳. غفوری ، صلاح الدین ، سال ۱۳۹۴ ، مقاله روش تربیت دینی کودک به اساس قرآن ، احادیث و نهج البلاغه ، کنفرانس بین المللی رویکردهای نوین در علوم انسانی ، کشور مالیزیا .

۴. فضل الله، محمد رضا، مقاله تحت عنوان تربیت دینی با توجه به پیشرفت ادراکات دینی در کودکان و نوجوانان، مجله تربیت اسلامی ، مرکز مطالعات تربیت اسلامی ، تهران : تربیت اسلامی ،